

LICENTIATUPPSATS

Den sociala offentligheten

*En mediepedagogisk studie
av den reflexiva familjen och internet*

Johanna Parikka Altenstedt

Institutionen för Musikhögskolan

DEN SOCIALA OFFENTLIGHETEN

**En mediepedagogisk
studie av den reflexiva
familjen och internet**

av

Johanna Parikka Altenstedt

Licentiatexamen

**Luleå tekniska universitet
Musikhögskolan i Piteå**

2004

Luleå tekniska universitet Musikhögskolan i Piteå

Sammanfattning

DEN SOCIALA
OFFENTLIGHETEN.

EN MEDIEPEDAGOGISK
STUDIE AV DEN REFLEXIVA
FAMILJEN OCH INTERNET

Av Johanna Parikka Altenstedt

Handledare: Marja Vehviläinen

Licentiatavhandlingen behandlar på ett övergripande plan modernismens förändringspotentialer utifrån ett familjeperspektiv. Syftet är att studera familjen som en mediepedagogisk kontext utifrån ett senmodernistiskt förändringsspektiv. Det finns även ett metodologiskt syfte inbyggt i studien; ett försök att utveckla ett synsätt som tillåter att se internet som ett epistemologiskt fält – en sorts social offentlighet där även privatheten blir synlig och där relationer konstrueras och reproduceras. Detta sker utifrån en ansats som tar fasta på kritisk metodologi. Avhandlingens empiri kretsar kring familjen och internet. Den handlar dels om hur ungdomar använder internet hemma, samt hur väl deras föräldrar är insatta i detta, t ex hur kunskapsauktoriteten, d.v.s. föräldrarnas bristande tekniska kunskaper ingalunda behöver undergräva relationsauktoriteten, d.v.s. själva föräldraauktoriteten i hemmet; dels hur familjer presenterar och representerar sig själva via "familjesidor" på internet. Studien fann olika familjediskurser där internetsidor används på varierande sätt: till diskursiva uttalanden, till relationskommunikation samt till konstruktion av nya mediebaserade traditioner.

INNEHÅLL

Förord.....	v
Kapitel 1.....	6
INLEDNING.....	6
BAKGRUND.....	6
SYFTE.....	7
EMPIRISKA FORSKNINGSFRÅGOR.....	7
OM DEN TEORETISKA HEMVISTEN.....	8
Den disciplinära hemvisten – mediepedagogik.....	8
Kulturella dimensionen - kollektivistisk eller individualistisk?.....	9
Mediepedagogiken och den rationella eftersläpningen.....	10
CENTRALA BEGREPP.....	11
Familj, auktoritet och tradition.....	12
Internet, relation och kommunikation.....	13
Tillägnelseprocesser och offentlighet.....	14
CENTRALA METODOLOGISKA ANTAGANDEN.....	16
Empirin som illustrationer och som det kraftfulla exemplet.....	18
RESAN OCH TRANSPARENS.....	19
AVGRÄNSNINGAR.....	20
SAMMANFATTNING.....	20
Disposition.....	21
Kapitel 2.....	24
FAMILJEN.....	24
FAMILJENS FUNKTIONER – INLEDNING.....	24
DEFINITIONER AV FAMILJEN I HISTORIEN.....	24
FAMILJEN IDAG.....	26
KRITIK AV MARXISMENS FAMILJESYN.....	28
FAMILJEN SOM KULTURELL DOMÄN.....	28
FAMILJEN SOM RESURSFÄLT.....	29
JAGBYGGET – INDIVIDUALISERING.....	30
JAGET OCH DESS BYGGPLATS.....	31
JAGET SOM ETT SYMBOLISKT PROJEKT.....	32
SAMMANFATTNING.....	33
Kapitel 3.....	34
SENMODERNISMENS KARAKTÄR: BÅDE - OCH.....	34
TID OCH PLATS BLIR RELATIVA.....	35
MODERNISMENS ESTETIK.....	36
SAMMANFATTNING.....	37
Kapitel 4.....	38
MEDIERAD KOMMUNIKATION.....	38
KOMMUNIKATION, TILLÄGNELSE OCH VARDAGSLIV.....	38
PUBLIKER UTAN PLATSER: DEN MEDIERADE OFFENTLIGHETENS FRAMVÄXT.....	39

ANVÄNDNINGEN AV KOMMUNIKATIONS MEDIER	41
HABERMAS KOMMUNIKATIONSTEORI	42
RELATIONSKOMMUNIKATIVA HANDLINGAR	43
SAMMANFATTNING	44
Kapitel 5.....	45
TRADITIONER.....	45
TRADITIONENS OLIKA ASPEKT.....	46
SAMMANFATTNING	48
Kapitel 6.....	50
KRITISK MEDIEPEDAGOGISK METODOLOGI.....	50
VARFÖR METODOLOGISK DISKUSSION?.....	50
MEDIEFORSKARNAS ROLL.....	50
METODOLOGISKA PROBLEM KRING ATT FORSKA I "DET PRIVATA"	51
MEDIEVETENSKAPERNAS STUDIEOBJEKT OCH MEDIEPEDAGOGIKENS: MÄNNISKAN.....	52
DEN KRITISKA SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA METODOLOGIN OCH MEDIEVETENSKAPERNA	53
KRITISK TEORI OCH POSTMODERNISM.....	55
KRITISKA SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA METOD I PRAKTIK.....	56
FORSKAREN OCH KUNSKAPSPROCESSEN – INSIKT	57
EN TRANSFORMATIV OMVÄRDERING SOM TEORETISK- METODOLOGISK TANKE.....	58
PROBLEMET MED ATT FRYSA ETT STUDIEOMRÅDE – KAUSALITETENS OMÖJLIGHET?	59
SAMMANFATTNING	60
Kapitel 7.....	61
UNGDOMAR OCH INTERNET I HEMMET – EN BETRÄKTELSE.....	61
EMPIRISKA STUDIENS BAKGRUND.....	61
EMPIRISKA FRÅGOR	64
SVARSPERSONERNAS KULTURELLA POSITION	65
VAD ÄR DET UNGDOMAR GÖR VID DATORN?	68
Internet som mötesplats	68
Internet som ett socialt samspel – auktoritet och frihet	70
Internet och sociala normer.....	71
Internet och auktoritet i familjen.....	73
Internet som kommunikationsmedel.....	74
Internet som hot	75
Träffat nya vänner on-line	78
FÖRÄLDRARNA.....	80
Föräldrarnas relation och interaktion till sina tonåringar.....	83
SAMMANFATTANDE REFLEKTIONER OCH EN SAMMANFATTNING	85
Kapitel 8.....	87
Familjernas hemsidor – en epistemologisk fundering.....	87

ATT STUDERA DET PRIVATA PÅ DET OFFENTLIGA NÄTET; EN METODOLOGISK REFLEKTION	88
BESKRIVNING AV DET EMPIRISKA MATERIALET	89
KÄRNFAMILJERNAS HEMSIDOR	90
KÄRNFAMILJERNAS REPRESENTATION AV SIG SJÄLVA	91
Vad kärnfamiljen berättar om sig själva – en reflektion.....	93
DJURENS HEMSIDOR.....	94
ENSAMSTÅENDE MAMMOR.....	95
MINNESIDOR – ÄNGLAFAMILJER.....	95
SAMMANFATTNING	96
Kapitel 9.....	98
RESULTATDISKUSSION	98
DEN MEDIERADE RELATIONSKOMMUNIKATIONEN OCH AUKTORITETEN	98
FAMILJEN SMÄLTER – TRADITIONEN FÖRSTÄRKS.....	102
KÄRNFAMILJERNAS INSTRUMENTELLA KOMMUNIKATION: „VI ÄR NORMALA“.....	103
SINGELMAMMOR OCH KOMMUNIKATIVA HANDLINGAR	105
DEN REFLEXIVA FAMILJEN	107
INTERNET SOM ETT KOLLEKTIVT MINNE – METODOLOGISK UTVECKLING	111
PUBLICITETSDISKURSEN – DEN SOCIALA OFFENTLIGHETEN	112
Kapitel 10.....	114
SLUTORD OM MEDIEPEDAGOGIK	114
Summary in English.....	117
Litteratur och referenser	119
Appendix 1.	128
a) Frågeformulär	128
b) Tabeller.....	135
Appendix 2. Hemsidor.....	137

Förord

Det är inte lätt att skriva en vetenskaplig text när man ursprungligen är en skribent och journalist. Kanske är det därför våra världar – vetenskap och journalistik - har så svårt att mötas. Men tack vare några envisa och kunniga människor både inom vetenskapen och inom journalistiken har jag nu blivit klar. Dessa är främst de handledare jag har haft under årens lopp; Margareta Rönnberg, Tomas Kroksmark, Caroline Stenbacka, och under de senaste två åren huvudhandledaren Marja Vehviläinen som aldrig slutade tro på min förmåga. Anna-Karin Gullberg kom in i slutfasen med en skarp blick på såväl teoretiska som grammatiska kullerbyttor i texten. Vidare vill jag tacka Sture Brändström och Christer Wiklund på Musikhögskolan, och vidare Oskar Gedda, Eva Riklund och alla mina studenter på mediepedagogiken, era kommentarer och stöd har varit viktigt.

Utan de djupa diskussionerna som jag har haft med vänner och kollegor under årens lopp hade jag inte fått ordning på mina tankar och analyser. Era ord, era frågor, er kritik, er läsning av mina texter och era insikter har varit ovärderliga. Tack, Satu Masip, Lisbeth Svengren, Camilla Hermansson, Maria Forsén, Beverly Embrey, Ann-Nina Finne, Stina Almqvist, och Lars Harryson. Tack även mamma i Åbo för visat intresse och uppmuntran, och svärmor i Kungsbacka för att du ställer upp som barnvakt i tid och otid.

Slutligen vill jag tacka mina barn Madeleine och Mathias, samt Kristoffer för ert tålamod med mammas pappershögar, olidliga datavanor (nu är datorn er!) och ständiga förvirring; samt sist men inte minst min kära man Niklas Altenstedt, för att du är en klok och god vän, en skarp analytiker, lysande dataexpert och en stabil make. Utan dig hade inget av detta varit möjligt.

Slutligen vill jag påpeka för läsaren att trots alla vänners och kollegors goda försök att lära mig skriva vetenskapligt på svenska finns det spår av mitt finska modersmål både här och där, vilket kan kännas märkligt. Men så är det.

Kiitos!

Bålsta, 22 januari 2004

Johanna Parikka Altenstedt,

INLEDNING

BAKGRUND

Utifrån ett journalistiskt och pedagogiskt perspektiv är det lätt att se de förändringar som sköljer över det svenska folkhemmet. Förvandlingen syns tydligt när vi tittar på TV-program som producerats under 90-talet; tekniken har rusat fram och erbjudit en uppsjö av nya kommunikationsapparater och möjligheter. Internet har intagit hemmet, arbetsplatsen, skolan och det offentliga rummet, t ex i väntrum och kaféer. Fokuseringen har väldigt ofta riktats mot internet som verktyg för demokrati eller ekonomi.¹ Det är mycket som är annorlunda jämfört med bara några år tillbaka. Å andra sidan finns det faktorer som inte förändrats utan består. Mitt intresse i detta arbete är att försöka reflektera kring processen från modernismen till den fas som vi också ibland kallar för senmodernism, postmodernism eller reflexiv modernism. I detta arbete kallas fasen för senmodernism för att markera att övergången från modernismen till nutid handlar om en transformation istället för att helt avsluta något. Det handlar med andra ord om en viss dynamik istället för uppbrott.

Ett sätt att beskriva det avhandlingen explorativt ämnar studera är att benämna det *en modernismens smältpunkt*. Smältpunkten fungerar utifrån Zygmunt Baumans analogier om fasta modernistiska strukturer som sedan övergår till flytande modernism – något som inte är greppbart och väldefinierbart på samma sätt som fasta ting men består av samma substans och går att identifiera. Genom att föreställa sig olika ämnen som modernismens fasta strukturer – som smör, is, plast, guld – och se dessa smälta till flytande form och sedan studera smältpunkterna skulle man kunna iakttä förändringen. På samma sätt kan man föreställa sig hur medier ”smälter” från traditionella till digitala och internetbaserade medier, där en del av det gamla finns kvar men återuppstår i ny form, samtidigt som andra nya medier uppstår, medan en del traditionella medier behåller sin form, som t ex tidningar, radio och TV. Smältjämförelsen går att applicera även på familjer, som ”smälter” och blandas ihop med andra ”flytande familjer” i nya konstellationer, dock utan att förlora sin kärna som handlar om föräldraskap; att förmedla sociala värderingar, färdigheter och förmåga att älska samt att bli älskad.

Även traditioner kan betraktas som något smältbart; julen i sig är en tradition som finns kvar men dess form och innehåll ändras ständigt. John B. Thompson analyserar medier och modernitet utifrån ett sociologiskt perspektiv som erbjuder en plattform att studera identitetskonstruktion i samband med det allt mer medierade kulturlandskapet som vi växer upp och lever i. Genom att använda sig av Thompsons teorier kring identitetsbygget kan man applicera ett synsätt där både individen som ett subjekt och familjen som en referens- och tillhörighetsgrupp blir synliga. Thompsons analys av traditioner ligger till grund för mina reflektioner kring traditioner i föreliggande avhandling. Vidare finns det hos Thompson en idé om kultur och medier som diskursbärare – eller i Geert Hofstedes terminologi: kulturell programmering – vilket inom ramen för detta arbete skall ses som en kombination av frivillig mottagning och frivilliga val av mediernas utbud och påverkan samt en omedveten och ofrivillig perception av desamma. Familjen är den kontext där denna medierade ”programmering” till stor del äger rum, t ex genom att man tittar på TV hemma och får sina Tv-vanor där. Vidare utgör familjen en stor del av referensgruppen och ramen som individen har när identitetsbygget tar form under barn- och ungdomsåren. I vissa situationer kan familjer bli offentliga

¹[IT i demokratins tjänst](#), red Lars Ilshammar. Demokratiutredningen VII, SOU 1999:117

aktörer, som t ex i samband med en familjehemsida på nätet. Utifrån ett mediepedagogiskt perspektiv blir familjen och senmodernismen intressanta kontexter för studier av mediernas sociala och kulturella dimensioner genom att inkludera även "mediesocialisering" och "mediefostran" som begrepp in i mediepedagogikens begreppsapparat.

SYFTE

Syftet med föreliggande avhandling är att på ett övergripande plan explorativt studera modernismens förändringspotentialer utifrån ett familjeperspektiv. På den teoretiska nivån är syftet att studera familjen som en mediepedagogisk kontext utifrån ett senmodernistiskt förändringsperspektiv. På en mer specifik nivå studeras familjen empiriskt som en domän för medierade relationer och medierad kommunikation beträffande familjens inre dynamik, samt familjens egen konstruktion av sin representation i förhållande till andra aktörer i samhället via hemsidor på internet.

Det finns även ett metodologiskt syfte inbyggt i studien genom ett försök att utveckla ett synsätt som tillåter att se internet som ett epistemologiskt fält – en sorts offentlighet där även privatheten blir synlig – utifrån en ansats som tar fasta på kritisk metodologi för att på ett reflekterande sätt kunna fånga den vetenskapliga validiteten utan att kompromissa på att se det ovanliga och oväntade i förändringsprocesserna.² En djupare metodologisk diskussion finns i kapitel sex "Kritisk mediepedagogisk metodologi".

EMPIRISKA FORSKNINGSPRÅGOR

Avhandlingens första forskningsfråga kretsade kring familjen och internet. Den handlade om hur ungdomar använde internet hemma och om hur deras föräldrar var insatta i detta, t ex hur kunskapsauktoriteten respektive relationsauktoriteten såg ut i hemmen. Frågan ställdes år 2000 till cirka hundra svars personer och utifrån denna empiriska explorativa undersökning fortsatte forskningsprocessen mot den andra forskningsfrågan, som i sin tur handlade om hur familjer presenterar och representerar sig själva via "familjesidor" på internet, och om det var möjligt att se "olika typer" av familjer utifrån deras självkonstruerade webbsidor. Genom en webbsidestudie sökte jag svaret på om det var möjligt att upptäcka hur singelfamiljer, kärnfamiljer och familjer med avlidna barn konstruerade sina representationer på nätet samt hur innehållet med speciell inriktning på internet, och i belysningen av begrepp som auktoritet, relation och tradition skilde sig på dessa sidor beroende på vilken "kategori av familj" det handlade om.

Dessa empiriska forskningsfrågor försöker i sin tur reflektera över svaret på de mera övergripande frågorna som denna undersökning försöker belysa, nämligen vilken roll familjen kan spela som en mediepedagogisk kontext i dagens forskning, samt hur man genom mediepedagogiska studier kan upptäcka tecken på det som jag tidigare kallade för modernismens smältpunkter. De metodologiska funderingarna löper som en röd tråd igenom hela studien och en tredje forskningsfråga handlar således om hur den kritiska samhällsvetenskapliga metodologin kan tillämpas inom mediepedagogik, och då särskilt för internetstudier.

² Med detta menas att när forskningsobjektet är bekant kan man välja forskningsfrågor och metodologin utifrån välbeprövade alternativ för att uppnå en validitet i resultatet. Då tenderar man att leta efter på förhand definierade samband och faktorer, och behandlar det oväntade och ovanliga som anomalier i materialet. Inom den kritiska metodologin väljer man inte bort det oväntade och ovanliga, utan istället utvecklar metodologin för att kunna täcka även dessa som en del av forskning.

OM DEN TEORETISKA HEMVISTEN

Modernismen och industrialismen har präglats av idéer som inte längre är självklara, vilket har lett till att många frågar sig om vi över huvudtaget befinner oss i denna tidsepok. Sådana är till exempel kärnfamiljen, rationaliteten och den tekniska utvecklingen som ett värde i sig. Vidare har modernitetens och industrialismens forskare lutat sig mot en samhällsteori som bygger på en uppdelning av samhällsklasser: adel, präster, borgare och bönder i förindustriella tider; arbetarklass mot borgarklass ("den härskande klassen") under industrialismen. John B. Thompson har analyserat medier som en del av den sociala utvecklingen och deras motiv under olika historiska perioder. Samtidigt fann jag Mats Alvessons och Stanley Deetz kritiska metodologi, som gav mig verktygen och säkerheten för att kunna följa min inre kompass i den dimma som det digitala samhället, de "nya" medierna och internets utveckling har skapat inom de sociala och medie- och kommunikationsvetenskapliga områdena. När det gäller offentlighet har jag haft Jürgen Habermas offentlighetsbegrepp från 60-talet som utgångspunkt för att förstå den utveckling som ägt rum i medieinnehållet under det senaste seklet. Genom att etablera betydelsen av "privat" och "offentlig" under olika historiska perioder i den västerländska historien har Habermas kunnat påvisa viktiga drag i det moderna samhället. När det gäller att analysera det senmoderna har jag valt att vända mig till Michel Foucault och Mark Poster. Foucaults metodologi inom tankearkeologi och Mark Posters kritiska familjeteori har gett mig de verktyg som en bra teori bör kunna förse en forskare med, så att denne kan rikta uppmärksamheten mot ett fenomen som är underbelyst – i detta fall familjen i det senmoderna mediasammanhanget, skapa ordning samt finna definitioner för att kunna hantera begreppen och den nya kunskapen.

Den disciplinära hemvisten – mediepedagogik

Mediepedagogik är en relativt ung disciplin. På engelska heter universitetsämnet *Media Literacy*, och på finska talar man om pedagogik som *uppföstrings- eller fostringvetenskaperna* (kasvatustieteet). Det är spännande på vilket sätt begrepp kan rikta uppmärksamheten och väcka förväntningar hos läsaren och utövare av vetenskapen. Mediepedagogik är lätt att associera till skolinstitutionens undervisningsverksamhet, då pedagogik i allmänhet är ett begrepp som förekommer i samband med skolan och inom den professionaliseringen som sker hos skolpersonalen. Uppfostran och fostran är begrepp som associeras vidare även till andra aktörer i samhället. På svenska har dessa begrepp länge lidit av en ideologisering som gjort att uppfostran har uppfattats ofta som något negativt och associerats med restriktiva och auktoritära medel, eller i den andra ytterligheten har det talats om den fria uppfostran som allmänt har uppfattats som gränslös. Jämfört med finskans kommunikations (upp) fostran – *viestintäkasvatust* – kan man höra även en skillnad i synen på hur barn skall fostras och socialiseras i medieanvändning och –förståelse. Mediepedagogik låter som något som läraren gör i skolan medan kommunikationsuppfostran låter som något vidare begrepp som aktiveras även utanför skolan. Den engelska versionen *Media Literacy* i sin tur riktar medvetandet helt på den subjektiva mottagnings- och tolkningsprocessen som mediebudskapet tillgivelse och förståelse är.

Juha Suoranta har i sin bok (*övers. Kritisk mediepedagogik och mediefostran, 1998*) listat olika mediepedagogiska praktiker som har utövats från att televisionen invaderade hushållen till våra dagar.³ Den första praktiken handlar om en hierarkisk standardpedagogik, där medieuppfostraren (läraren) på förhand vet medietexternas och mediepraktikernas betydelse och oftast är "färgad av sin elitistiska konstuppfattning", samt förmedlar sin "sanning" för andra. Läraren bestämmer med andra ord vad som är bra och dåligt innehåll, vad som är vackert och fult – och det slutar med att han eller hon talar för döva öron. Den andra praktiken handlar om en dialogisk eller humanistisk

³ Juha Suoranta: *Kriittinen mediaopetuksen ja mediakasvatustutkimus*, 1998:1, 37–38

tradition, som har som sitt syfte att fungera som terapeutisk tradition där man ”upplyser och hjälper” förtryckta mediekonsumenterna, som inte alla gånger ens själva vet att de är förtryckta. Även här har läraren ett elitistiskt synsätt, men den kombineras med moralpraktiska och ideologiska tolkningar. Det tredje sättet att betrakta mediepedagogik är att utöva det från ett medvetet och emancipatoriskt perspektiv för att skapa hopp och förändring hos människor. Hit räknas t ex Freires ”förtrycktas pedagogik”⁴ som går ut på att förändra de förtrycktas omständigheter. Den fjärde mediepedagogiken är enligt Suoranta inriktningen som står för affektiva möjligheter, där lärarens roll är att reflektera och tänka. Inom denna inriktning finns inga på förhand definierade mål och kunskapskriterier, och mediestudenterna förväntas inte ge motstånd – utan hela mediepedagogiken blir en reflexiv process som ökar människornas insikter om att vara delaktiga i världen och medielandskapet. Den femte inriktningen Suoranta beskriver är den kritiska mediepedagogiken som enligt hans tolkning handlar om en mediepedagogik som står för mediekritik av ett mediasamhälle. Disciplinen skall belysa hur den teknologiskt förmedlade kulturen konstruerar *den sociala* (min anm.) *verklighetens* olika sidor såsom kunskap, sanning, makt och subjekt.

Kulturella dimensionen - kollektivistisk eller individualistisk?

Enligt Hui och Triandis (1986 i Nuorisotutkimus 3-1998) definieras den kollektivistiska kulturen genom olika kriterier; att en person upplever sina handlingar och beslut meningsfulla genom den påverkan och effekten de har på andra; att materiella resurser delas och nätverk upprätthålls genom materiella transaktioner såsom presenter och lån; att icke-materiella resurser delas med andra, t ex tid; att individen vill finna en konsensus då det är viktigt med harmoni i relationer; att det är ett socialt hot för individen att förlora ansiktet; att individens prestationer anses ha en koppling till kollektivets prestationer, och därigenom blir även individuella misstag en belastning för kollektivet, att individen har en känsla av att man påverkar andras liv och de som lever intimt med varandra delar med sig av sina liv, tankar och känslor. Hui och Triandis har sammanfattat detta till att den kollektiva kulturen kan beskrivas genom omsorg och genom att vara beredd för yttre faktorer och hot. Individualismen beskrivs av samma författare som att individen definierar sig som separat från gruppen; att egna individuella målsättningar är viktigare än gruppens gemensamma mål; att inre referensgrupper (som familjen eller ett arbetsteam) upplevs inte som emotionellt bindande och individen bryr sig inte så mycket om dessa egentligen; att beroende av andra är kopplad ihop med utilitaristiska och sociala transaktioner; att det förekommer konkurrens mellan individer; att individer är hedonistiska. Genom att betrakta familjen i den här studien som en kulturell programmeringsenhet kan en fastställa en nivå där den individuella mottagningen och samhällets kollektiva värderingar möts i en *både-och* domän istället för en *antingen-eller* domän. Mediepedagogik som disciplin kan hantera hela den sociala processen som såväl medieprodukternas produktion och mottagning innebär, och samtidigt genom en kritisk mediepedagogisk infallsvinkel även se familjen som ett forum för mediepedagogik.

När det gäller Geert Hofstedes begrepp "kulturell programmering" bör man hålla i minnet att inom denna avhandling avses därmed en process i vilken vi förses med kulturella medierade produkter, värderingar, normer och upplevelser i en strid ström från otaliga källor och fora varje dag utan att längre kunna göra rationella val som mediekonsumenterna. Således finns det i den befintliga perceptionsprocessen alltid ett visst mått av ofrivillig mottagning och påverkan och samtidigt ett mått av egna subjektiva val och olika preferenser. Den ofrivilliga och frivilliga perceptionen utgör tillsammans det som förstås med "kulturell programmering" just i detta arbete, och därmed innehåller begreppet mer än enbart en okontrollerad och ofrivillig mottagning av en

⁴ Paolo Freire resonerar så att istället för att först höja de fattiga slumbarnens allmänna levnadsstandard innan de kan komma att lära sig data, så kan man börja med att lära dem data – som i sin tur leder till en förbättring på andra områden i livet, bland annat genom att man kan få jobb. Försöken har gjorts i Syd-Amerika i begränsad omfattning och visar enligt Alexis Mondragon, som har sett dem och berättat för mig, resultat.

‘programmering’.⁵ Hofstede har främst studerat kulturella skillnader mellan länder och mellan olika organisationer genom att identifiera mätbara faktorer som finns i alla kulturer, varav de viktigaste är relationen mellan individen och kollektivet, samt distansen till makten. Dessa tar sedan uttryck i komplicerade sammansättningar av symboler, ritualer och värden:

“Cultures manifest themselves, from superficial to deep, in symbols, heroes, rituals and values. My research has shown that organizational cultures differ mainly at the levels of symbols, heroes and rituals, together labelled 'practices'; national cultures differ mostly at the deeper level, the level of values. As a consequence, the five dimensions of national cultures identified in my cross-national research, which are based on values, are not suitable for comparing organizations within the same country. National cultures belong to anthropology; organizational cultures to sociology.”

(Geert Hofstede, www.geerthofstede.com)

För denna studie är det viktigt att se sambandet mellan den kulturella manifestationen och mediernas kraft i att förmedla och även skapa innehåll i den processen. Men jag fokuserar på familjen som den kontext där mycket av mediasocialiseringen både till en individuell identitet och till en tillhörighet i ett kollektiv sker.

Mediepedagogiken och den rationella eftersläpningen

Sinikka Sassi menar att vi idag lever i en tid av reflexiv modernism, där estetiken har en bred förankring.⁶ Konsten, skönlitteraturen och musiken under 1900-talsmodernismen uttryckte delvis en eftersläpning från de tidigare klassiska 1800-talstraditionerna och därmed möjliggjorde enligt henne ett forum för en problematisering av moralpraktiska frågor som annars svårligen kan hanteras under modernismens rationella paraply. Det finns tecken på att vi på samma sätt inom senmodernismen kommer att vittna en eftersläpning av modernismens ideal såsom acceleration, professionalism och rationalitet, men inte inom den estetiska sfären utan inom journalistiken och medievärlden. De traditionella massmedierna med bestämda tidskoordinater, en journalistisk ideal för objektivitet, samt generella definitioner för verklighetsbilder står för modernismens idé. Det är inom denna sfär som Habermas offentlighetsbegrepp konstruerades och där de bekanta och strukturgivande företeelserna finns att hitta; kärnfamiljen, den allmänna opinionen, den representativa demokratin, och de gemensamma nyheterna.

Shusterman menar att popkulturens etablering har ifrågasatt den centrala tanken inom moderniteten, den om att estetiken och högkulturen har en autonomi.⁷ Samtidigt finns det en sfär som har lämnat detta bakom sig och ger sig in i en ny form av konceptualisering, som svårligen kan inrymmas i moderniteten. Det är just denna sfär som innehåller internet, individualiseringen, nya traditioner, ny tids och platsuppfattning, en visuell legitimering av status och identitet, relationsteknologin, nya familjer som processer, osv. Det är här som relationsteknologisk kommunikation, internet och symbolförmedling tar plats. Inget tyder på att ”den rationella eftersläpningen” skulle försvinna, utan inom den reflexiva moderniteten⁸ kommer den helt enkelt finnas olika ”modernismer” parallellt; en förnuftsbasead rationell och strategisk, och en annan som är individualistisk, upplevelsebasead och impulsiv. Den verkliga livskonsten kommer att handla om hur man kan parera dessa på rätt sätt. Detta ser jag också som mediepedagogikens stora utmaning; att förena i ett enda sociala medielandskap kunskapen och analysen av den rationella modernismens traditionella medier med en förståelse och analys av de nya medierna.

⁵ <http://spitswww.uvt.nl>

⁶ Sinikka Sassi: *Verkko kansalaisyhteiskunnan käytössä. Tutkimusinternetistä ja uusista politiikan muodoista*. Viestinnän laitos, Helsingin yliopisto, Viestinnän julkaisuja 2000:3

⁷ Richard Shusterman i Sassi (2000) 1997; 146

⁸ Se t ex Scott Lasch (1994) *Reflexivity and its Doubles: Structure, Aesthetics, Community*. In: Beck, Ulrich and Giddens, Anthony and Lash, Scott (1994) *Reflexive Modernization*. Cambridge: Polity Press, 110 - 173

Den här licentiatavhandlingen har en mediepedagogisk inriktning som kan kombineras mellan den fjärde och femte inriktningen i Juha Suorantas framställning. Det som är viktigt att läsaren förstår är följande: avhandlingens metodologi baseras på den kritiska samhällsvetenskapliga metodologin, som är en metod och empiri utvecklad för att passa den kritiska teorin.⁹ Avhandlingens vetenskapliga mediepedagogiska hemvist är inte renodlad kritisk framställning, utan jag använder mig av en kombination av den reflektiva/affektiva fjärde inriktningen, och den mediekritiska femte inriktningen.

Genom att framställa mediepedagogiken som alternativet som står för affektiva möjligheter – där lärarens och forskarens roll är att reflektera och tänka utan på förhand definierade mål och kunskapskriterier; samt där hela mediepedagogiken blir en reflexiv process som ökar människornas insikter om att vara delaktiga i världen och medielandskapet – kan jag använda disciplinen även till för att studera även familjen som domänen för den 'kulturella programmeringen'. Samtidigt måste mediepedagogiken också kunna kritiskt betrakta den diskursiva påverkan som medier har både på individen och på kollektivet.¹⁰ Mediepedagogiken skall således möjliggöra en kombination av studier av den kollektiva mediefostern samt av individuella och subjektiva medieupplevelser och val. Först när vi får med det privata och det offentliga av det individuella, samt av det kollektiva i våra teoretiska och metodologiska betraktelser, kommer vi att kunna använda mediepedagogiken som den värdefulla disciplin den är gällande studier av identitet och social ordning i det medierade samhället. Genom dimensionerna "medier", "pedagogik" och "familj" kombineras detta mediepedagogiska betraktelseperspektiv.

CENTRALA BEGREPP

Min forskningsresa började i ett klassrum vid Musikhögskolan i Piteå, där jag skulle hålla i medie- och kommunikationsvetenskapskursen 1999. Jag sökte efter material för att diskutera hur barn skall uppfostras för i att använda internet, på samma sätt som det finns otaliga studier om barn och TV-tittandet gjorda i de flesta länder.¹¹ Det fanns bara en del studier om internetanvändning som ett pedagogiskt verktyg i skolan¹², samt en del om internet i arbetslivet¹³. Därmed blev det intressant för mig att försöka studera hur ungdomar använder internet hemma och hur föräldrarna förhåller sig till detta.¹⁴

För att kunna förmedla en tanke, en känsla eller en berättelse måste det finnas begrepp som går att förstå av dem som deltar i kommunikationen. Som en utlandsfödd i Sverige har jag fått en insikt om

⁹ Grunden till detta kommer från Alvesson och Deetz (2000), se mer i kapitel sex.

¹⁰ Alvesson och Deetz framställer samma uppdelning i viss mån som skiljelinjen mellan den postmoderna och den kritiska traditionen inom samhällsvetenskaperna. Se mer om mediediskurser t ex Norman Fairclough: *Media Discourse*, 1995, Oxford University Press

¹¹ För en mer ingående genomgång av studier om barnens Tv-vanor, se t ex Margareta Rönnerbergs avhandling *TV-tittande som dialog. På väg mot en symbolisk-interaktionistisk TV-teori*. Akademitryck, Edsbruk, 1996, eller Juha Kytömäkis licentiatavhandling (på finska) *Täytyy kattoo, jos saa kattoo*, (övers. "Få se om jag får se") *Socialpsykologiska studier*, Helsingfors universitet, Vantaa, 1999.

¹² Se till exempel Lindgren, Göran: *Internet för lärare*, Studentlitteratur, 1998, eller *Datorsatsning. Och sedan... Skolverket*, rapport 96:214, 1996, samt *Internet och skolan*, Skolverket, rapport 96:227, 1996

¹³ Se till exempel statsråd Mona Sahlins regeringsuppdrag från 23 september, 1999 att initiera en utredning om arbetslivets integritetsskydd som sedan har resulterat i Reidunn Lauréns officiella utredning "Personlig integritet i arbetslivet" (SOU 2 002:18). Se vidare: http://naring.regeringen.se/propositioner_mm/sou/pdf/sou2002_18a.pdf

¹⁴ Se artikel publicerad i Piteå Tidningen, och på Luleå tekniska universitets hemsida, 2000-05-16 "Håll koll på internetsurfandet?" (<http://www.luth.se/new/press/press2000/000516.htm>.) I artikeln sägs bland annat att "det är föräldrarna som har ett stort pedagogiskt ansvar för ungdomars internetanvändning och att den risk som finns med internet är möjligheten att vara anonym". För mindre barn kan det vara svårt att sätta gränser." Syftet med undersökning var delvis också att få reda på vilken roll föräldrarna egentligen har i sina ungdomars surfande.

att sådana nödvändiga begrepp inte alltid står till buds utan måste konstrueras.¹⁵ Ett begrepp är dessutom färskvara i ett samhälle som ständigt förändras. Jag körde fast nästan omgående på mina begrepp; att definiera internet är inte helt enkelt, och någon vedertagen definition fanns inte ännu. Även andra begrepp krävde en hel del finslipning. I vissa fall, som "IT" finns det ett problem med begreppet "information" dels för att tekniken används sällan enbart för informationsutbyte och – förmedling, och dels för att själva begreppet "information" inte är så väl definierat inom medievetenskaperna som många kanske tror. Istället fokuserade jag på begreppet "relation" för att komma vidare.

Detta var första gången "under resans gång" som det blev tydligt att det behövs en hel del funderingar och en problematisering av de vedertagna samhällsvetenskapliga definitionerna och begreppen när man försökte studera det nutida samhället och dess medier. Detta medförde bland annat en artikel som publicerades på svenska på den finlandssvenska kulturtidningen Ny Tid, och på finska i den svenskfinska veckotidskriften *Vuikkoviesti*¹⁶ som handlade om definitioner i demokratidiskursen utifrån Noam Chomskys kritiska perspektiv.¹⁷ Det är viktigt för samhällsvetenskaper och sociala vetenskaper att datera sina begrepp. Som sagt, ett begrepp är färskvara i ett samhälle som ständigt förändras.

Familj, auktoritet och tradition

Under televisionens intåg i våra vardagsrum var det någorlunda enkelt att definiera föräldraansvaret för barnens uppfostran, något som ansågs som förutsättning för att kunna sätta de gränser som TV-uppfostran ändå krävde, som t ex sovtider och hur nära rutan man fick sitta utan att få en ögonskada. Men idag, när en bestående kärnfamilj framstår som allt mer sällsynt är det emellertid inte alls så glasklart vilka vuxna som "tillhör" barnens familj, och därmed vem som bär huvudansvaret för uppfostran. Särskilt under högtider uppstår det numera i många familjer diskussioner vems "tur" det är att ha barn hos sig – och "vilka" mor- och farföräldrar som skall bjudas in – om barn i samma familj har olika biologiska föräldrar. Det är nästan befogat att tala om "klaner" snarare än "familjer" idag, men vi håller fast i begreppet "familj". Detta har resulterat i en del litteraturforskning, bland annat kring Alva och Gunnar Myrdals betydelse i synen på föräldraskapet, samt belysning av skolans ideologiska förvandling under ett halvt sekel från en auktoritär och kunskapsinriktad läroanstalt till ett forum för social uppfostran och produktion av folkhemmets medborgare.¹⁸ En orsak till intresset var det ökande antalet familjehemsidor på internet¹⁹ vilket var svårt att förklara samtidigt som den allmänna mediediskursen pratar om "familjens upplösning och undergång" när det gäller framtiden för och utvecklingen av det moderna samhället. Detta tog sig ibland sitt uttryck i en ideologiserad diskussion om hur familjen bar skulden (och särskilt modern i familjen) till barnens problem och missanpassning.²⁰ Trots att de flesta barn i

¹⁵ Lagen om de Nationella Minoriteterna trädde i kraft 1.4. år 2000, som följd av att Sverige ratificerade Europeiska Rådets bindande konventioner för skydd av minoriteternas språk och kultur i medlemsländerna. Det finns många vedertagna begrepp i Sverige utan naturlig finsk motsvarighet, som det inte finns naturligt på finska i Finland: folkhem, lagom, Gnosjö-anda.

¹⁶ Parikka Altenstedt: Vem bär ansvaret när aktören är ett nätverk? Ny Tid, 34/2001, Se nätversion på <http://www.kaapeli.fi/~nytid/va01/natverk.html>

¹⁷ "Ett samhälle kan uppfylla de formella kraven på en demokrati, trots att det inte alls är demokratiskt. Man röstade också i Sovjetunionen." (Ur *Secrets, Lies and Democracy*, David Barsamians intervjuer med Chomsky, Odonian Press, 1994)

¹⁸ Se t ex Alva och Gunnar Myrdal: *Kris i befolkningsfrågan*, (1934)

¹⁹ Webbssidor som presenterar en familj, som t ex www.altenstedt.com (som inte är ännu i bruk när detta skrivs). Oftast produceras dessa av familjer själv, och man lägger in bilder och illustrationer.

²⁰ Se för en kritisk genomgång av genusforskning, och representation av kvinnornas sociala roller i forskning och inom samhällsdebatt till exempel Paula J Caplan: *Don't Blame Mother: Mending the Mother-Daughter Relationship* HarperCollins, 1989, eller den nya *The New Don't Blame Mother: Mending the Mother-Daughter Relationship*,

världen och i alla tider har kommit till världen i någon form av familj, klan eller släktgrupp som erbjuder skydd, uppfostran, kärlek och identitet, lever de envist kvar i en modernismens bild av familjen som något som kommer att försvinna och som skadar mer än är till nytta för sina medlemmar. Mark Posters bok *Critical Family Theory*²¹ blev guiden ur denna intellektuella paradox av att familjen som social organisationsform förväntas att försvagas samtidigt som dess funktioner efterfrågas lika mycket – om inte mer – än förr. Genom att operationalisera Posters funktionella definition om hur en familj erbjuder individen kärlek, insikt om auktoritet och kronologi, med mera, utan att reducera familjen till ett ekonomiskt hushåll eller en kontext av blodgrupper, kunde min studie penetrera vidare i samtiden.

Internet, relation och kommunikation

Det fanns 1999 teknikorienterade forskare, som t ex IT-pedagogen Tommy Maltell, som talade om internet som *hjälpmedel*²², och Mikael Börjesson vid CDT, Luleå Tekniska Universitets centrumbildning för distansöverbyggande, som valde att kalla internet för ”*bärare av alla medier*” och listade de olika funktioner som internet hade.²³ En annan inriktning som började ta form, särskilt i USA men även i Australien, var forskningen kring ”cyberspace” där man gav internet olika dimensioner och definitioner av fiktion, verklighetsflykt och *en annan social existensform*.²⁴ Den postmoderna teorins multipla jag, utan en fast kärna och utan ett något inre ”jag”, fick fullt spelrum i cyberspace teorier, som i sina vildaste former menade att vi ”blir” olika identiteter och personligheter när vi deltar i nätkommunikation, då allmänt refererad som CMC²⁵ På sätt och vis kunde man se att dessa sociala internetdefinitioner drogs mot en uppfattning om att vi inte kan skilja på jaget, nuet och det som sker på skärmen – en bekant diskussion som känns igen från televisionens ungdom.²⁶ Dessa definitioner gav föga handfast kunskap för att kunna ställa relevanta frågor till ungdomar och deras föräldrar om deras internetanvändning. Däremot hade jag, både som lärare vid Upplands-Bro gymnasiet, medieprogrammet 1995-1998, samt som mor till tonårsbarn, observerat ungdomar som använder internet och kunde en del om ämnet. Framförallt upptäckte jag att det talades mycket om ”informationsteknologi”, medan ungdomar använde tekniken mer för kommunikation eller interaktion. Det samhälle som har vuxit fram efter den traditionella teknologins framåtåga under modernismen handlar per definition information; ICT. Många forskare har hävdats att vi har vittnat ett paradigmskifte där informationen har blivit råvaran och den styrande kraften i teknologisk och ekonomisk utveckling.

”Lars Magnusson tillhandahåller i sin ”Tredje industriella revolutionen” en förklaring till vad som skulle kunna skilja det nya paradigmet från det gamla, enligt vad han kallar ett ICT-dominerat samhälle.

Routledge, 2000, eller *Thinking Critically About Research on Sex and Gender* (2nd Edition), Pearson Allyn & Bacon, 1998.

²¹ Mark Poster: *The Critical Family Theory*, Austin University, Texas. Posters poäng är att visa hur den historiska forskningen som finns om familjen brister i sina insikter om tidens tecken och de olika historiska faserna som själva forskningsobjektet och/eller forskaren befinner sig i. Detta leder vidare till att slutsatser som eventuellt kan gälla under en viss tid kan inte kan överföras automatiskt till en annan tid. Poster analyserar kritiskt bland annat Freuds analyser av familjer.

²² Datorer, internet och sökning. Kurs av Tommy Maltell vid Högskolan i Jönköping, 1999. Se mer:

<http://www.edu.jonkoping.se/it/ped/gy/uppsok/it00b.htm#datatermer>

²³ Förslag angående NUTEK: s satsning på forskning kring framtida kommunikationsnät, Mikael Börjesson. 1999.

<http://www.cdt.luth.se/~jmb/presents/19990928/nutekpp1.pdf>

²⁴ Se t ex Rob Kitchin: *Cyberspace, the world in the wires*, Wiley, 2000, om kritik mot cyberinriktning; David Porter (red): *internet culture*, Routledge, 1996 om Derek Fosters ”virtuella byar” s. 23, om Shannon McRaes ”virtuella kroppar” och sex på nätet; Marc A. Smith & Peter Kollock: *Communities in Cyberspace*, Routledge, 2000 om ”emerging social ecologies of virtual spaces”.

²⁵ Computer mediated communication

²⁶ Sherry Turkle är en av de första och mest radikala forskare som talar om nya identiteter i sin bok *Life on the screen. The Identity in the age of internet*, 1995, New York.

Magnusson refererar till Schumpeter och Christine Perez när han pekar på ICT-paradigmets klusterliknande utseende: "Ett 'teknisktekniskt paradigm' förutsätter en rad innovationer i form av nya produkter, processer och sätt att organisera tillverkning, försäljning och så vidare. Det bärs inte sällan upp av en kärnteknologi". Denna kärnteknologi kallar Magnusson, via Christopher Freeman, för just ICT, *Information and Communication Technology*."

(Olle Lidbom: En studie i facklig IT-medvetenhet, 2000)

Den omtalade trilogin "Information Age" (1996) av Manuel Castells, sociologiprofessorn vid Berkeley i Kalifornien, blev snabbt citerad överallt som den stora teorin om internet och jag satte igång för att studera hans tankegångar.²⁷ Vissa delar om identiteten och om hur tiden och rummet omvandlade internetkommunikation var värdefulla, men någon godtagbar definition av internet eller för den delen information fanns inte att hitta explicit i hans texter. Tvärtom är det märkligt att Manuel Castells kunde bygga upp en hel teori i marxistisk anda om hur informationen är ekonomins nya råvara och om hur vi lever i en tid av informationalism – utan att definiera information.²⁸ Det är genom Caroline Stenbacka vid Luleå tekniska universitet, på CDM, centrum för distansöverbyggande medier, och hennes skiss om begreppet relationsteknik, som det blir möjligt inom ramen för detta arbete att vidare problematisera även begreppet internet.²⁹

Barbara Czarniawska-Joerges³⁰ talar om ostensiva definitioner som betyder att man söker fastställa hur ett fenomen eller begrepp verkligen är beskaffade. Med performativa betydelser menar hon betydelser av fenomen och begrepp som är kontextuella och bundna till aktörer, platser, rum och situationer.³¹ För mitt syfte är det nödvändigt att anta ett öppet förhållningssätt till forskningsobjektet; familjen, internet och relationerna.

I detta arbete definieras därmed internet operationellt genom att det är en bärare av information (IT) samtidigt som den har en social dimension genom att det samtidigt förekommer en form av relationsteknologi som vi kallar för "nätet". Kommunikation definieras i detta arbete som de sociala handlingar och teknologiska lösningar som behövs för att upprätthålla informationsbärande och relationsinriktade verksamheter på nätet. Auktoritet, relationer och familj fungerar i den här studien mer som performativa betydelser utan en fast och fixerad definition, men jag försöker fortlöpande beskriva dem genom löpande tydliga och ingående presentationer.

Tilläggningsprocesser och offentlighet

Utöver begreppen som redan diskuterats ovan måste man i en mediepedagogisk betraktelse ha en teoretisk utgångspunkt för medier och deras roll i samhället, samt genom detta en förståelse för vad offentlighet och privathet är. Detta är själva kärnpunkten i att förstå offentlighetens ändrade

²⁷ Manuel Castells: *The Information Age: Economy, Society and Culture*; Volume I: *The Rise of the Network Society*, Volume II: *The Power of Identity*, Volume III: *End of Millennium*, Blackwell Publishers, 1996

²⁸ Se text Johanna Parikka Altenstedt: *Ett samhälle byggt på information?* (2001) Ett paper baserat på Manuel Castells: *The Information Age/The Rise of the Network Society* (1996) Blackwell Publishers, skrivet för Peter Dahlgrens doktorandkurs "Internet, samhälle och kultur" vid Lunds universitet, sociologiska institutionen, 2000. Castells har valt att inte definiera begreppet information, utan menar att det "informationella" betyder „behandling och förmedling av information”, dvs gör en operationell definition av "information". Men samtidigt diskuterar han nätverkssamhället, som kan uppfattas som någonting helt annat. Informationen bestämmer ju inte hur nätverkslogiken fungerar, utan dess logik handlar om *relationer*.

²⁹ Caroline Stenbacka: *Brand visibility*, en referensram för marknadskommunikation med ett relationsmarknadsföringsperspektiv, avhandling, Svenska Handelshögskolan, Helsingfors, 1998, samt „Relationship Technology“ www.cdm.luth.se.

³⁰ Czarniawska-Joerges i Ulla Johansson: *Om ansvar*, 1988, s 8, Lund Studies in Economics and Management, The Institute of Economic Research Lund University

³¹ Dessa är i sig tomma definitioner utan den kontextuella innebörden. Czarniawska-Joerges förklarar hur man kan studera dessa begrepp enligt den performativa principen; sortera de tidigare definitionerna med hjälp av logik – och jag skulle vilja lägga till insikt - analysera begreppets semantiska kontext; studera hur begreppet används i vardagen och vardagslivet; söka efter det filosofiska innehållet.

karaktär inom senmodernismen. När det gäller John B Thompson³² så utgår han ifrån medier som en social verksamhet till skillnad från många medievetenskapliga definitioner som studerar ”texter” och innehållet i medier. Medier som social verksamhet³³ innefattar de som producerar medier, deras produktionskontext, samt mottagande av mediernas budskap, och som en aktiv handling som är ett resultat av de individuella liksom kollektiva resurser som mottagaren har. Thompson skriver att han lägger grunden till *en social teori om medierna* genom att analysera de strukturerade sociala sammanhang inom vilka all kommunikation – inklusive medierad kommunikation – äger rum och i förhållande till vilka den måste förstås. Synsättet fruktbart även från ett internetperspektiv, då det har konstaterats att internet inte bara är en samling av tekniker eller logik, utan det krävs en vidare förståelse av vad människor gör med, på och på grund av internet. Därför kan Thompsons utgångspunkt tillämpas även i denna licentiatavhandling:

“Man måste istället inse att bruket av kommunikationsmedier leder till att det skapas nya former av handling och interaktion i den sociala världen, nya slags sociala relationer och nya sätt att förhålla sig till andra och till sist sig själv.” (Thompson, 2001)

Thompsons teoretiska ram inför skapandet av denna nya teori finns framförallt hos Habermas och Frankfurtskolan – dock inte rakt av utan genom att kritisera Habermas – och där särskilt Harold Innis som redan på 50-talet forskade om sambandet mellan kommunikationsmedier och maktens rumsliga och tidliga organisation, samt slutligen hos hermeneutiken, och där särskilt inom fenomenologin som sysslar med kontextualiserad tolkning av symboliska former. Thompsons teoretiska ram innehåller byggnadsstenar även för det som denna licentiatavhandling berör i viss mån, nämligen hur jagbildningsprocessen formas i samklang med en perceptionsprocess riktad mot medierade budskap.

“Hermeneutiken framhäver det faktum att mottagandet av symboliska former – inklusive medieprodukter – alltid förutsätter en kontextualiserad och skapande tolkningsprocess där individerna bygger på de resurser som står dem till buds när de skall ge mening åt de budskap som de tar emot. Den riktar också uppmärksamheten mot det faktum att ’tillägnelsens’ ”akt ingår i en vidare jagbildningsprocess genom vilken individerna utvecklar en föreställning om sig själva och andra, om sin historia, sin plats i världen och de sociala grupper som de tillhör”. (Thompson, 2001)

Habermas förklarar i *Den borgerliga offentligheten* (1962, 1984) hur den klassiska borgerliga offentligheten i sin mest ideala form var ett forum för den fria och reflekterande politiska och civila diskussionen, vilken sedan kom att betraktas som den allmänna opinionen, och därvid även utgjorde maktbasen för den representativa demokratin på vilken samhällets maktutövande vilade. Genom att denna diskussion medierades började även denna offentlighet ändra sin karaktär:

”Den borgerliga offentlighetsmodellen räknade med en strikt åtskillnad mellan det offentliga och det privata området, varvid den offentlighet de till publik församlade privatpersonerna utgjorde - som förmedlade samhällets behov till staten - själv räknades till det privata området. I den mån det offentliga och det privata området flätas samman blir denna modell oanvändbar. Det uppstår nämligen en repolitiserad socialsfär som varken sociologiskt eller juridiskt kan subsumeras under kategorierna offentligt och privat. I detta mellanområde genomtränger samhällets förstatligade områden och statens församhälligade områden varandra utan förmedling av politiskt resonerande privatpersoner. Andra institutioner befriar i stor utsträckning publiken från denna uppgift - å ena sidan intresseorganisationer i vilka de kollektivt organiserade privatintressena söker anta en omedelbar politisk form, å andra sidan

³² John B Thompson: *Medier och modernitet*, Daidalos, 2001, originalverk *Media and Modernity*, 1995. Thompsons bok tar sin avstamp bland annat i Habermas *Borgerlig Offentlighet*. Istället för att beskriva bara ett kommunikationsperspektiv eller skriva massmediernas institutionella historia väljer Thompson ett sociologiskt perspektiv. Han frågar sig helt enkelt hur de olika kommunikationssätten och deras utveckling har påverkat vårt sociala medvetande, agerande och mönster i samhället.

³³ Social verksamhet betyder här ungefär samma sak som Foucaults ”social praktik”.

partier som, sammanvuxna med den offentliga maktens organ, så att säga etablerar sig ovanför offentligheten, som de en gång var redskap för.” (Habermas, 1984)

Habermas definierar offentligheten utifrån dess förmåga att tjäna politikens och systemets behov. Han iakttar redan på 1960 –talet en process som leder till att offentlighet erbjuder snarare en konsumtions- och marknadskontext än ett politiskt deltagandeforum. Habermas diskuterar statens roll i denna offentlighet med utgångspunkt i den liberala smala staten som sedan växer till den stora välfärdsstaten där samhället, politiken och staten i princip växer ihop. Det som vi försöker förstå idag är nästa steg; hur individen och individualiseringen hämtar sin identitet från det offentliga, efter att ha varit offentlig medborgare och offentlig konsument först. Denna process är tydligast bland ungdomar idag. De kan leva sina liv på nätet och beskriva, filma, fotografera, banda och publicera det mest privata på nätet utan att se någon skiljelinje mellan det privata och det offentliga. James R. Beniger har tagit vid där och studerat massmediernas individualisering och vad han kallar för en ”pseudokollektivering”. Hans studier genomfördes i slutet av 1980 –talet och därför kan inte beaktats som grund till denna undersökning, men man måste notera att Beniger sedan har utvecklat sin sociologi mot politikens och mediernas gemensamma beröringspunkter, alltså offentligheten i fokus.

CENTRALA METODOLOGISKA ANTAGANDEN

I detta stycke kommer jag att finslipa begreppsapparaten samtidigt som jag diskuterar några centrala metodologiska antaganden eftersom de går hand i hand för förståelsen av licentiatavhandlingen. Internet var inte i slutet av 1990 –talet något väldefinierat eller välavgränsat studieobjekt inom den svenska mediepedagogiken. Det finns en anledning att misstänka att även de vetenskapliga metoderna för studier av internet led samtidigt av barnsjukdomar. Det som diskuterades hade en direkt koppling till inriktningarna som jag presenterat ovan i form av de olika teoretiska definitioner för internet, nämligen; den första som var kunskapsbärande och utgjorde ett tekniskt forum, samt den andra som representerade cyberspace. Dessutom fanns det en del forskning om hur man skaffar sig information på internet, och därtill kopplade problemföreställningar beträffande upphovsrätt, källkritik, med mera.³⁴ Den andre inriktningen var sysselsatt med att studera MUD: s³⁵ och andra rollspel på nätet. En cyborg –inriktning växte fram ur en korsning av science fiction, internet och radikalfeminism.³⁶ Jag kunde inte se hur min forskning kunde bli hjälpt av sociala teorier som försöker att förklara hur olika imaginära rollfigurer tar form på nätet och ”blir” gränsöverskridande nya identiteter – utan att veta vilka det är som spelar och hur de ser på sin roll och identitet. För denna uppgift behövdes det en metod som kunde se såväl människan vid datorn som hennes produkt och uttryck på nätet – en teori om medier och social praktik.

På en forskarkurs ”Den sociala ordningen och kunskapens ordning”, 2001 för Donald Broady vid pedagogiska institutionen på Uppsala universitet besannades farhågorna. Kursen, som handlade om

³⁴ Se t ex Torsten Thurén: Källkritik, Almqvist & Wiksell, 1997, Christina Berggren & Anna Herdenberg: Nätjuridisk guide. Frågor och svar om internet, Nordstedts Juridik AB, 1999.

³⁵ Rollspel med fasta roller och spelare på internet och var mycket populärt i slutet av 90 –talet bland vuxna utbildade människor.

³⁶ Cyborg är en korsning mellan en cyberspacemänniska och en maskin. ” As Beth E Kolko, Lisa Nakamura and Gilbert E. Rodman (2000, 5) argue, the work of Sherry Turkle, Allucquere Rosanne Stone and Mark Poster, among others, has established ”an intellectual center for cyberspace theory” skriver Susanna Paasonen i sin avhandling Figures of Fantasy: Women, Cyberdiscourse and the Popularinternet, Turun Yliopisto, Åbo, 2002. Hennes kritik mot ”cyberdiscourse” och dess företrädares tankar handlar om att ”identities become cast as issues of play and masks, and authenticating them through references to one’s embodied location translates as both an anachronistic longing for a coherent self, and a fundamental misconception over what identities are about”. (Paasonen, 2002, 117)

internet och om hur sociala kategorier konstruerades för lagring och hantering av information. Denna visade att sättet att koppla ihop information på nätet – länka – baserades på bibliotekskunskap och organiserades av teknologer, d v s huvudsakligen män. Genusforskare har visat föga intresse för detta fenomen: d.v.s. att länkningen till ett nät av world wide webb, sättet att presentera information, budskap på nätsidor och dess logik, samt dess associationer oftast görs oftast av *män*. Ur ett genusperspektiv blir det intressant om man hävdar att ”kvinnlig logik” eller perception skiljer sig från manligt.³⁷

På Broadys kurs stiftade jag bekantskap med Michel Foucault. Jag hade tidigare fått läsa Foucaults *Discipline and Punish* som ett sociologiskt verk om makten. Nu läste jag Foucault som en nyckel till internetmetod. Foucaults tankar om tankearkeologin och sociala praktiker som forskningsföremål gav nya insikter över internet.³⁸ På ett sätt kan man betrakta internet som ett kollektivt minne, medan i nästa stund kan nätet öppna dörrar för en djupare förståelse av individer, och deras relation till kollektivet – något som till exempel jag stötte på när jag fann privata webbminnesidor för avlidna släktingar.³⁹ Denna sammanblandning av privata angelägenheter formade till kollektiv av webbsidor (”änglasidor”) inom det offentliga mediet känns kittlande och spännande. Foucault gav mig en möjlighet att börja tänka i andra banor än de tekniska eller cyberdiskursiva metodologierna hade erbjudit.

Saken blev inte sämre av att Alvesson och Deetz i sin bok *Kritisk samhällsvetenskaplig metod* (2000) beskriver hur Foucault hade klagat över att om han hade känt till Jürgen Habermas arbete tidigare så hade han sluppit att uppfinna så många idéer som redan hade etablerats av Frankfurtskolan. Metodologiskt känns det i denna etapp av arbetet att man mycket väl kan knyta ihop Habermas till Foucault genom den bro som Alvessons och Deetz kritiska metodologi erbjuder. Samtidigt måste det påpekas att validiteten i resultaten av de ”upptäckter” som gjordes på basis av de Två empiriska studier som presenteras som *kräftfulla exempel*⁴⁰. Man måste skilja ut empirins relation till forskaren själv och till det vetenskapliga samhället som är intresserad av forskningens validitet. Jag använder här empirin inom en abduktiv forskningsmetodologi där empirin både konstruerar teorin och illustrerar den.

Induktion och deduktion är metoder där det råder ett distinkt förhållande mellan teori och empiri: antingen hämtar man väl avgränsade och definierade studieobjekt från empirin, studerar dem och skriver sedan en teori som förklarar dessa – eller så testar man en teori som redan anses fungera genom att välja ett tillämpligt studieobjekt och sedan mäta och analysera enligt vetenskapliga spelregler. Dessa metodologiska utgångspunkter fungerar bara om man har en klara uppfattning om vilka teorier som beskriver vad, och vilka studieobjekt som kan studeras, samt att dessa är stabila tid och rum, så att en kausalitet kan fastställas. Rent praktiskt har forskningsmetoden här varit som ”en dans” som går två steg framåt, ett steg till sidan, ett steg tillbaka, tre kliv snett med en piruett ... och sedan ett kliv framåt för att stanna upp. Teorins tre funktioner sägs vara att 1) rikta uppmärksamheten; 2) organisera erfarenheter; samt att 3) möjliggöra reaktioner.

”Kvalitativ forskning i allmänhet och kritisk forskning i synnerhet måste börja med den kulturella frågan ’vad är det’ eller ’vad är betydelsen av ett fenomen’ som naturligen kommer före frågor som ’hur många’ eller ’vad korrelerar med vad?’” (Alvesson och Deetz, 2000)

Därigenom har den metodologiska dimensionen i denna licentiatavhandling lånat mest från den kritiska forskningens antaganden, utan att därför klart identifiera en konflikt eller ett motstånd, som

³⁷ Se mer om könsroller och sexualitet som sociala konstruktioner, till exempel docent Tiina Rosenbergs queerforskning vid filmvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, eller feminismens teori, t ex Ulrike Prokop: Kvinnors livssammanhang, begränsande strategier och omätliga önskingar, tema nova, Raben & Sjögren 1981, original Weiblicher Lebenszusammenhang, Frankfurt am Main, 1976.

³⁸ Foucault, Michel: *The order of things. Archaeology of the human sciences*. New York: Vintage/Random House, 1970

³⁹ Johanna Parikka Altenstedt: *Hemsidan. Familjens plats på nätet*, 2000, Lund Working Paper

⁴⁰ Det ”kräftfulla exemplet” är ett begrepp inom kritisk metodologi, och förklaras mer ingående i senare kapitel.

annars brukar vanligtvis ses som varumärke i kritisk teori och metodologi. Jag är medveten om denna begränsning, men vill samtidigt hänvisa till den kritiska metodologins grundtanke om den komplexa världen med dess sinsemellan oförenliga strömningar, riktningar och processer. Det viktigaste bidraget, som jag hämtar från den kritiska traditionen, är just uppfattningen om en ”verklig verklighet” som inte (enbart) är en konstruktion av språk, tolkningar och sociala konstruktioner. Den metodologiska ansatsen utvecklas och presenteras vidare i abduktiv empirisk studie i kapitel 8 där jag presenterar familjernas hemsidor på internet.

Empirin som illustrationer och som det kraftfulla exemplet

Min abduktiva resa ledde tankegången i detta arbete att det som var dolt men hela tiden funnits som kärnan i allt jag har studerat: frågor om individens individualitet och tillhörighet, samt den sociala betydelsen och utformningen av hennes relationer i det nya mediasamhället. Därmed kan man inte helt enkelt anamma gamla teser som har konceptualiserats före internet, och då offentligheten åtminstone i teorin uppfattades som ett forum för en politisk och medborgerlig allmän opinion fri från mediepåverkan. Trots att teoribygget kring internet som offentlighet och forum ännu inte har uppnått sitt högsta förklaringsvärde, anar vi att individernas möjlighet att både konsumera och producera medietexter⁴¹ på nätet påverkar medier och den sociala interaktionen i samhället. Normalt används empiriska studier för att uttrycka något analytiskt eller beskrivande om studieobjektet. Inom sociala vetenskaper, dit även medievetenskaperna kan räknas, har studieobjektet varit människor, och frågor om ”vad”, ”hur” och ”hur mycket” har inte varit enkla att besvara på. Från naturvetenskaperna lånade man laboratorietanken och vetenskapens validitet förknippades länge med att undersökningar gjorda på samma sätt borde ge samma svar, vilket sedan kunde hjälpa oss att generalisera. Mot detta synsätt utvecklades sedermera ett mer kvalitativt synsätt, som hävdade att det inte finns två identiska studier, och därmed en generalisering av resultat kan inte vara kriterium på vetenskaplighet. Istället har man sett kvalitativa fallstudier som svaret på frågan; man avser inte uttala resultat om något annat än om just fallet som studerats.

Det gemensamma för båda inriktningarna kvantitativ och kvalitativ är att man har väldefinierade forskningsobjekt, klara teoristrukturer och metodologiska funderingar när man ger sig i kast med sina forskningsprojekt. Dessa ideala forskningssituationer har lyst med sin frånvaro i denna studie. Det har inte funnits några klara och väldefinierade forskningsobjekt – mer än människor som använder nätet, – teorierna har visat sig bygga på antaganden från tiden ”B. C.” (Before Computer), och någon tydlig metodologi har det inte funnits inom mediepedagogiken för att kunna ge sig i kast med den mediala sociala teorin. Detta bör dock inte hindra en forskare från att se att någonting värt att undersöka finns därute. I denna studie förekom det intressanta och oväntade internetanvändningen inom den kulturella domänen ”familjen” t ex auktoritetens form i familjen och de mediala traditionerna.

Genom att uppfylla de tre nivåerna (rikta uppmärksamheten; organisera erfarenheter; möjliggöra reaktioner) avses de empiriska undersökningarna fungera ungefär som illustrationer av den teoretiska och metodologiska tankegången. Dessa är helt enkelt ”bilder” från min ”resa”.⁴² Det är det *kraftfulla exemplet* som förklarar teorin och metodologin för läsaren, och som genom framställningen synliggör tankegången bakom dessa. När det gäller empirin presenterades först en frågeformulärstudie som hade som sitt syfte att studera hur tonåringar använde internet hemma och hur deras föräldrar

⁴¹ Allmänt vedertaget är det att inom medie- och kommunikationsvetenskaper kalla mediernas innehåll, d v s det som förmedlas till mottagaren, för *medietexter*. Medietexter refererar med andra ord till allt medieinnehåll, även bild, rörlig bild och ljud.

⁴² Vid en diskussion med fil dr Anna-Karin Gullberg, den 23.10. 2003 i Stockholm förklarade jag saken som att om man ser på teorin som ”duken som bilder skall målas på och konturerna som finns på den” och ”metoden som penselvalet, samt färgens konsistens och kvalitet, så är empirin själva färgen – den som jag som målare ser i verkligheten och sedan blandar för att fylla i på de rätta ställena på tavlan”.

förhöll sig till sina barns datoranvändning.⁴³ Undersökningen ställde många frågor om hur mycket barnen använde internet och bad dem rangordna olika funktioner som användes flitigt. Sådana kunskaper har man föga nytta av idag, då den tekniska utvecklingen rusar framåt och så fort att all forskning börjar bli färskvara. Däremot var det möjligt att ställa andra relationsrelaterade frågor till ungdomar och deras föräldrar. Det är mer intressant att studera ungdomarnas relationsskapandeprocesser eftersom dessa även är en del av det identitetsbygge som pågår i tonåren. Därför har tonvikt lagts just på att studera ungdomarna, medan föräldrarna studeras i förhållande till sina barn, men inte tvärtom. Jag har försökt ta reda på hur ungdomar använder sig av internet för att skapa eller upprätthålla relationer med vänner och, familj och - eller - med främmande personer, som de bara har träffat på nätet, hur de själva ser på dessa sociala relationer, hur föräldrar ser på de barns relationer som skapas eller upprätthålls via internet, samt hur de ser på sin egen auktoritet och roll i denna sociala handling.

Den andra empiriska studien är en klassisk innehållsanalys av svenska familjers hemsidor på nätet. Jag har under 2001 gått igenom några hundra hemsidor för att försöka förstå varför familjer gör egna hemsidor på internet och vad det är de vill förmedla med innehållet och med själva medierepresentationen. Jag har även försökt att studera om det går att kategorisera familjesidor på basis av familjetyp.

Mina forskningsfrågor kretsar kring hur familjernas egna nätsidor konstrueras och hur innehållet samt formen förmedlar en social tillhörighet, vidare vilket budskap hemsidorna berättar samt slutligen ges exempel på hur och vilka traditioner som familjer kan skapa på nätet. Ett spår i denna studie uppkom genom att jag upptäckte familjers minnesidor över ett förlorat barn⁴⁴. Även dessa är med i presentationen.

RESAN OCH TRANSPARENS

Det är väsentligt att läsaren samtidigt betraktar denna avhandling som en intellektuell process som kan liknas en resa. Valet att beskriva denna resa grundar sig i min övertygelse om att det finns en pedagogisk poäng inom den kritiska teorin med att låta läsaren se de processerna som har lett till det slutliga resultatet. Det jag vill lyfta fram är en *intellektuell transparens* – genomskinlighet – som hjälper läsaren att förstå hur forskaren, forskningsämnet och kontexten – samt de tolkningar och teorier som redan bildar den paradigmatiske och epistemologiska ramen för resultatet – alla tillsammans bildar en social, diskursiv och kulturell praktik, som i sin tur leder till vissa slutsatser och resultat. En dylik transparens är inte nödvändigt när alla medverkar inom en generell ram, men när det handlar om tvärvetenskaplig forskning utifrån ett kritiskt perspektiv, med få eller inga metodologiska traditioner, blir resans beskrivning en väsentlig del av själva metodologin – inte minst därför att metoden som använts här innefattar en hel del intersubjektiva reflektioner och insikter. På många sätt kan man likna min resa med de antropologiska resor som forskare företog under 1800-talet för att uppfinna och beskriva samhällena i fjärran länder.⁴⁵

Precis som upptäcktsresande hade sina referensramar från sina egna sociala och intellektuella kontexter, har forskare idag sina referensramar och verklighetsuppfattningar, som man sedan fått

⁴³ Studien gjordes under våren 2000 i Kungsängen och Piteå. Frågorna skulle snarare fungera som en pilotundersökning och ge underlag för fortsatta studier.

⁴⁴ Familjer som har förlorat ett barn kallas allt oftare för änglafamiljer, där ett av barnen betraktas som en ängel. Det är oklart om familjerna konsekvent ser änglasidorna som ett sätt att hantera sorgen och bevara ett minne av barnet, eller om man faktiskt ser barnet som en ängel – men det räcker att konstatera att familjer har utvecklat en internetbaserad tradition att värna sina avlidna barns minne.

⁴⁵ Se till exempel Emile Durkheim & Marcel Mauss, *Primitive Classification*. London: Cohen and West / Chicago, University of Chicago Press 1963, andra upplagan 1970, Routledge Paperback; Claude Lévi-Strauss: *Totemismen*, Argos Förlag AB, 1972, original: C. Lévi-Strauss: *Le totémisme aujourd'hui*, Paris 1962

ompröva gång efter annan. I verkligheten är det ofta en dimma man ser framför sig, något rör sig där, kanske finns det ett ljus som blinkar till, och en skuggig kontur avtecknar sig längre fram. Ingen karta hjälper dig i dimman om du befinner dig i ett helt nytt landskap. Då hjälper det föga med att kunna alla kartans symboler utantill. Det finns trots allt ett hjälpmedel: kompassen. Genom att ha en kompass vet man i alla fall vilket håll man kom ifrån och åt vilket håll man är på väg, även om man inte vet vad som finns längre fram. Under min resa har jag haft nytta dels av en inre kompass, som har hela tiden pekat framåt och talat om för mig att vi inte är framme ännu och drivit forskningen vidare. Denna kompass består av det som idag framställs som *kritisk teori*.

AVGRÄNSNINGAR

Det är viktigt att komma ihåg vad man kan säga utifrån två separata empiriska undersökningar. Eftersom det här forskningsarbetet har vuxit fram under en längre period och i ett något osammanhängande process finns det brister i dynamiken mellan olika forskningsresultat. Vidare är det viktigt att komma ihåg att kvantitativ data från de empiriska undersökningar är färskvara, och det som i exakta tal sägs om de undersökta familjerna stämmer kanske dåligt idag, dels för att tekniken har redan utvecklats en hel del från tidpunkten för undersökningen, dels för att även kunskapsnivån och medvetenheten kring den sociala verksamheten som nätkommunikation innebär har ökat. Samtidigt har syftet inte varit att säga något statistiskt relevant om hur familjer de facto använder dator, utan om familjens sätt att se på sig själv och sina inre och yttre relationer under internetns intåg – när ”familjen blir med internet”.

Bitvis blir arbetet tungt att läsa, men tanken är att läsaren genom exakta empiriska siffror kunna skall följa resonemanget och samtidigt komma ihåg att det är exakta empiriska siffror just om de undersökta familjerna, och inte några generaliserbara och statistiskt valida resultat beträffande hela befolkningen. Detta sätt att presentera mycket detaljerade data för att kunna säga något mycket övergripligt kan framstå som förvirrande för läsaren, men jag har valt att presentera resultatet på det här sättet för att försäkra mig om att ingen tar fel mellan min metodologi och de ofta förekommande kvantitativa och kvalitativa undersökningar som har som sitt syfte att skapa generaliserbar vetenskaplig kunskap i statistisk presentationsform.

Den något explorativa karaktären blir därmed såväl styrkan som svagheten i studien, vilket författaren är väl medveten om när denna form av presentation väljs. Detta förklarar även en viss osmidighet mellan de två empiriska studierna som kom till genom att den första gav upphov till den andra som en fördjupning av de reflektioner studien gav. Den första studien gav även upphov till en tredje studie beträffande fenomenet kändisskap och den kulturella strävan som finns hos ungdomar att bli kända i medierna. Den har jag dock valt att lämna utanför licentiatavhandlingen, eftersom dess fokus inte var på familjen, och fältet att studera – förändring i det senmoderna medielandskapet – på så sätt skulle bli alldeles för brett.

SAMMANFATTNING

Familjen som mediekontext för kulturell ”programmering” är ett viktigt område för den kritiska och reflexiva mediepedagogiken att studera. I denna studie kommer familjen att betraktas tillägnelsekontext där medietillägningsprocessens inläring och utövning sker. Denna tillägnelsekontext är en del av den ”kulturella programmeringen” som jag har behandlat ovan. Genom att utgöra en referensgrupp för en social tillhörighet samt en grund för identitetens framväxt hos barn, samtidigt som familjen genom webbsidor har tagit ett kliv från den klassiska privata sfären

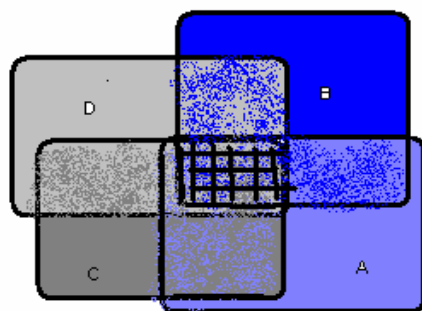
även ut till det som uppfattas som medieoffentlighet blir familjen en intressant kontext och studieobjekt för mediepedagogiken idag. (Bild 1. nedan)

Analysen baseras på teorier från Jürgen Habermas offentlighetsstudier, Michel Foucaults sociala praktiker och tankearkeologi, Mark Posters kritiska familjeteori och John B. Thompsons sociala teori för medierade handlingar. Metodologin i detta arbete grundar sig helt på den kritiska samhällsvetenskapliga teorin, som bland annat Alvesson och Deetz har fört till Sverige.

I detta inledande kapitel presenteras en skiss för ett försök utveckla mediepedagogiken utifrån en social teori som innefattar identitetens individualitet och tillhörighet *samtidigt*, utan vare sig utesluta den ena eller den andra. Avsikten är vidare att bygga en teoretisk grund utifrån såväl den kritiska traditionen som den postmoderna traditionen, eftersom den postmodernistiska traditionens fokus på själva "medietexten" riskerar utelämnas delar av makt- och relationsaspekter.

Empirin i denna studie är till för att konstruera och illustrera den teoretiska och metodologiska diskussionen snarare än att presentera hårda fakta om verkligheten som sådan. En viktig orsak till denna distinktion är att det i princip var omöjligt att forma säkra studier om forskningsobjektet "familjer och internet" med tanke på den ringa kunskap om detta objekt som fanns vid den tiden jag arbetade för mina studier. Den verkliga vetenskapliga utmaningen blir således att kunna förmedla denna insikt och förståelse så att även andra kan följa resonemanget. Själva validitetsgrunden utgörs av de gemensamma och delade observationerna, och teorins förklaringskraft uppstår genom det *kraftfulla exemplet*.

Bild 1. Familjen som en mediepedagogisk kontext

A = den privata sfären av livet

B = det offentliga (rummet) i livet

C = den individuella identitetskonstruktionen

D = tillhörigheten till en referensgrupp

Det mörka rummet i mitten med svarta rutur är ytan där A, B, C och D överlappar. Det är där som "familjen" positioneras i det sociala landskapet där individen verkar enligt den teoretiska ramen som används i den här studien. Notera att rutornas förhållande till varandra inte är på något sätt determinerat enligt den enkla modellen, utan det är bara själva överlappningen i mitten som är intressant för undersökningen. (Parikka Altenstedt, 2003)

Disposition

Denna licentiatavhandling består av tio kapitel som är disponerade på följande sätt. I det inledande kapitlet behandlas arbetets syfte som är att studera hur familjen fungerar som en mediepedagogisk kontext för medierad kommunikation och medierade relationer, samt hur familjer själva blir subjekt

i den nya offentligheten genom att konstruera egna hemsidor på nätet; samt hur vi kan lära oss något av transformeringsprocessen från modernismen till senmodernismen genom att studera familjen i mediasamhället. Inledningen innehåller även presentationer av de två empiriska studierna som finns till grund för arbetet, samt den kritiska mediepedagogiska metodologiansatsen som utvecklas under senare kapitel. Disciplinen mediepedagogik presenteras och positioneras med en kort presentation av arbetets övriga teoretiska bakgrund. Slutligen introduceras de för studien centrala begreppen familj, auktoritet och tradition, internet, relation, kommunikation, tillägnelseprocesser och offentlighet.

I det andra kapitlet om familjen kommer jag att presentera den teoretiska grunden som används för att analysera vad familjen är för något och varför det är intressant utifrån avhandlingens syfte. Utgångspunkten finns i Mark Posters kritiska familjeteori, där man ser familjen som en social enhet då individernas identitetsbygge sätts igång, där man lär sig universella sanningar om verkligheten, dvs. om generationsordning, kärlek, och reproduktion. Vidare diskuteras familjen som en kontext, ett resursfält, och en kulturell domän. Från familjeperspektivet förs resonemanget vidare till individen och ”jaget” samt dess konstruktionsprocess med hjälp av symboler och uppfostran.

I det tredje kapitel presenteras några definitioner för det moderna samhället och de karakteristiska tecken vi kan observera i samband med transformationen från modernismen till det som kommer efter, och huruvida vi skall benämna det risksamhället, postmodernism eller reflexiv modernism diskuteras. I detta arbete används begreppet senmodernism för att markera tanken om att modernismen inte har slutat utan håller på att ”smälta” från en hård och tydlig struktur till en flyktig och mjuk version, som är svår att definiera men går att observera.

Det fjärde kapitlet börjar med en definition och genomgång av vad massmedier och medierad kommunikation är. Dels tas offentlighetens förvandling i samband med övergången till ett senmodernt samhälle upp genom att diskutera publikens och det fysiska rummets samband, och därefter Habermas begrepp om kommunikativ, instrumentell och strategisk handling. Slutligen presenteras för denna licentiatavhandling fruktbara begrepp: relationskommunikativa handlingar som avser medierade handlingar som har som syfte att skapa och upprätthålla relationer.

I det femte kapitlet diskuteras begreppet tradition utifrån John B. Thompsons perspektiv; tradition är ett samhällsfenomen som hjälper oss att konstruera en uppfattning om vår identitet, om vår historia och framtid. Den ger oss kontinuitet och förankring. Därför kommer traditioner att finnas, men inte i samma form som tidigare, utan nya funktioner och nya former uppstår – inte minst genom mediernas verkan.

I det sjätte kapitel presenteras grunderna för den kritiska mediepedagogiska metodologin som studerar människans handling i sitt sociala sammanhang istället för studier av ”medieprodukter”. Genom att synliggöra forskaren och de som studeras, samt genom att operationalisera kritiken, *insikten*, reflektionen och jämförelserna kan man finna vetenskaplig kunskap. Själva validitetsgrunden blir de gemensamma och delade observationerna, och teorins förklaringskraft uppstår genom det *kraftfulla exemplet*.

I det sjunde kapitlet kommer den första empiriska undersökningen att presenteras. Jag har frågat hur ungdomar och deras föräldrar använder internet hemma, och hur familjens auktoritet och regler, relationer och inre kommunikation på nätet ser ut. Den här empiriska undersökningen fokuserar kring medierade relationer och medierad kommunikation samt kunskapsbaserad och relationsbaserad auktoritet.

Det åttonde kapitlet handlar om den andra empiriska undersökningen och är samtidigt en diskursiv innehållsanalys av familjernas webbsidor, s.k. familjesidor, men också ett försök att utveckla metodologin. Undersökningen har studerat familjernas hemsidor som sociala praktiker och

diskursiva *statements* utifrån Michel Foucaults teoretiska utgångspunkter, och funnit olika kategorier där hemsidorna står för helt olika representationer och funktioner. Kärnfamiljernas hurtiga hemsidor talar neutralt om trevliga och triviala saker, medan singelmammorna öppnar sina hjärtan på dessa egna webbsidor.

I det nionde kapitlet sammanfattas den teoretiska diskussionen och de empiriska undersökningar till ett resultatkapitel där slutsatserna tyder på att man kan tala om den reflexiva familjen och den sociala offentligheten i samband med att familjen som mediepedagogisk kontext i det senmoderna samhället studeras och beskrivs.

Det tionde kapitlet erbjuder en kort diskussion av disciplinen mediepedagogik och dess möjligheter att i framtiden studera den nya offentligheten och dess aktörer genom att fokusera på relationer samtidigt som medieinnehåll och medietexter studeras. Slutsatsen handlar om att mediepedagogik har alla förutsättningar att greppa den mångfacetterade utvecklingen som övergången – eller smältandet – av modernismen till senmodernismen innebär.

Kapitel 2.

FAMILJEN

FAMILJENS FUNKTIONER – INLEDNING

Om andra släktingar som inte direkt hör till familjen bor i samma hushåll eller om man har nära och kontinuerlig kontakt med varandra, talar man ofta om en utvidgad familj. En *utvidgad* familj kan definieras som en social gruppering där tre eller fler generationer bor tillsammans, antingen i samma hushåll eller i närheten av varandra. I den *utvidgade* familjen kan far- och morföräldrar, syskon och deras *partners, föräldrarnas syskon samt syskonbarn* ingå. Under modernismen har en västerländsk familjeform det vuxit fram, och som blivit kulturellt dominerande - och som har varit föremål för forskning ända sedan Freuds dagar, nämligen *kärnfamiljen*:

„En familj är en grupp personer som är sammankopplade med varandra genom släktband, och det är de vuxna som har ansvar för de yngre. ... I praktiskt taget alla samhällen kan vi finna det som sociologer och socialantropologer kallar kärnfamilj, vilken består av Två vuxna som bor tillsammans i ett hushåll med sina egna eller med adopterade barn. ... /...“ (Giddens,, 2000)

Familjen kan definieras som en socialt och/eller biologiskt relaterad grupp som bor mestadels i ett och samma hem och syftar till att föda och uppfostra barn - reproduktion - samt erbjuda trygghet, kärlek, emotionell harmoni och stabila ekonomiska förhållanden under vilka familjemedlemmar kan leva och utvecklas. Familjen är ett slags basläger på livets Mount Everest.

När familjen betraktas utifrån är det mest betecknande just för familjen att högtiderna och storhelgerna tillbringas tillsammans med familjen. Den enda dagen som tidningarna egentligen efterlyser familjen är alltid julafton då man gör reportage om de hemlösa och andra som inte har en egen familj att fira med. Familjen kan därmed även betecknas som den viktigaste emotionella tillhörighetsgruppen som man delar och upplever helst sina *traditioner* med, och som man kan utveckla nya traditioner med. Det andra som är betecknande är en *privatbet*, som skyddar familjens integritet i form av hemmets yttre väggar men även som en ”mental fire-wall”.

DEFINITIONER AV FAMILJEN I HISTORIEN

Den som forskar om familjer eller deras representationer hittar ganska lite hos Foucault. Det enda som jag har hittat utan att gräva alldeles för djupt är ett stycke av hans föreläsning som gavs ut i ett samlingsverk kallad *Résumé des Cours* (1970 – 1982) vilken jag hittade i en finsk översättning.⁴⁶ Den

⁴⁶ Michel Foucault: *Résumé des Cours* (urval av föreläsningar på Sociologiska institutionen vid Sorbonne, Paris, Collège de France 1970 – 1982). 1987 publicerades *Résumé du cours*; föreläsningar från 1980-1981 där *Souci de soi* handlar om sexualitetens historia. Antti Kauppinen har översatt direkt från franska, men materialet finns även på engelska sedan 2001: *Ethics: Subjectivity and Truth* (Essential Works of Michel Foucault, Vol 1) by Michel Foucault, Paul Rabinow (Editor), Robert Hurley (Translator).

har jag sedan översatt till svenska, vilket förklarar eventuella oklarheter i citatet, och handlar om äktenskap under grekisk klassicism:

"Studierna av äktenskap är mycket vanliga under denna period. De, som har blivit kvar från Musonius Rufus, Tarsos motpävans, och Hierokles, samt från Plutharkhos verk, visar inte bara att äktenskapets värde ökade, (som verkar motsvara det sociala fenomenet som historikerna har beskrivit) utan också en ny syn på äktenskapet uppstår; till den klassiska principen av att hemmet behöver representanter från båda kön för att komplettera varandra tillägger man nu ett ideal av en dualistisk relation, som omfattar alla de delaktigas livsaspekter och konstruerar på ett avgörande sätt de personliga emotionella banden. Samlagets plats är bara inom denna relation. Följaktligen döms utomäktenskapliga relationer härefter inte längre som brott mot den äkta makens privilegier utan som brott mot det äktenskapliga bandet." ⁴⁷

Lite ironiskt kan man kanske använda sig av Bourdieus⁴⁸ sätt att analysera de sociala fenomenens uppkomst och betingelser, och säga att Foucaults *habitus* (som bl. a en homosexuell man) inte direkt ledde till ett brinnande intresse för kärnfamiljen. Men påpekandet i parentes, nämligen att familjens förändring hade noterats av historiker genom sociala förändringar är i sig en intressant tanke, för Foucault kan ha menat att man kan genom att studera familjens förändring studera även samhällets förändring. I detta arbete är just denna tanke den axel som resten av mitt resonemang bygger på.

I Anthony Giddens senaste upplaga av *Sociologi*⁴⁹ finns det en hänvisning till en annan forskare, Lawrence Stone, som har undersökt familjens historiska existens under samma historiska period som Foucault har haft som grund till *The Order of the Things*. Visserligen talar Stone om utvecklingsfaser som familjen har gått igenom, som om den ena på ett rationellt sätt skulle leda till det andra, något som Foucault förmodligen hade motsatt sig. Men i det stora hela ser jag paralleller mellan Foucaults diskurser och Stones uppdelning av familjens utvecklingsfaser, som Giddens presenterar dessa:

"Historiken Lawrence Stone (1977) har kartlagt några av de förändringar som från medeltiden lett fram till den moderna familjen. Han urskiljer tre huvudsakliga faser i familjens utveckling under tiden från omkring år 1500 fram till 1800 talet. Den dominerade familjeformen under den första perioden (och många hundra år innan dess) utgjordes av vad A. Stone kallar en „öppen familj” (lineage familj) - en kärnfamilj som levde i ett förhållandevis litet hushåll hade tät relationer med omgivningen (även utanför den egna släkten) och utan tydliga gränser gentemot det omgivande samhället." (2000, 17)

Denna familj karakteriseras av att samhället har en direkt insyn in i familjen, att den inte har privathet, men inte heller önskar sig det. Familjen är en biologiskt relaterad grupp som kanske lever tillsammans och skaffar barn, men det finns inget känslomässigt engagemang för varandra, och heller inte någon självmedvetenhet som social enhet i samhället. Inte heller var sex betingad av kärlek och familjen, utan betraktades främst som handlingar, såsom Foucault också har påpekat i sin analys av sexualitetens historia. Den sexuella läggningen kom först senare att bli en del av den sociala människans identitet.

På 1600 - 1700 talet fanns det enligt Stone en familjeform som enbart omfattade de högre skikten i samhället och dessutom var av övergående art. Den började allt mer likna kärnfamiljen. Attityder och värderingar som inrymdes spred sig och började bli universella. Den här fasen i familjens utveckling har samband med en ökad tonvikt på *kärlek* mellan de vuxna och mellan dem och barnen, men också på att *fädernas makt ökar*. Om man jämför denna bild med Foucaults analys kan man kanske säga att Stones 1700 tals familj motsvarar den brytning som började uppstå i samhället i övrigt, och som Foucault bl. a betecknar som brytningen mellan den klassiska tiden och modernismen. Det är under denna tid som världen börjar bli organiserad i organiska strukturer och människan som subjekt i historien och vetenskapen blir allt tydligare. Denna subjektifiering kan tänkas vara orsaken

⁴⁷ Översättning till finska: Antti Kauppinen, Helsingfors universitet, 1997

⁴⁸ Se t ex Pierre Bourdieu: Kultursociologiska texter. 1993

⁴⁹ Anthony Giddens: Sociologi, 2000, s. 174, Studentlitteratur, Lund

till eller i alla fall relaterad till den emotionalitet som familjemedlemmar förväntas att hysa mot varandra.

Den tredje fasen som Stone beskriver som familjens historiska existensform är den s.k. moderna familjen, som betecknas av en affektiv individualism. I dessa familjer har medlemmarna starka emotionella band med varandra, hemmet är ett tydligt privat område och familjens främsta uppgift är att fostra barn. Familjens barn får vanligtvis faderns efternamn och den bosätter sig oberoende av mor- och farföräldrarna. Den här familjen är modellen för kärnfamiljen som vi känner den idag. Om man kopplar ihop framställningen med Foucault kan man säga att kärnfamiljen kom att stå för den respekt (och uppfostran i) till normer och strävan av normalitet som enligt Foucault är centralt just för den moderna diskursen.

FAMILJEN IDAG

Globalt sätt blir kärnfamiljen allt vanligare form att organisera det sociala livet i och den är också allt mer i fokus för nationell politik enligt Giddens. Men genom att studera andra samhällen kan man se att det finns olika former av utvidgade familjer och klaner utanför den västerländska industrialiserade sfären. Men å andra sidan finns det en utbredning av familjer med ensamstående mödrar framförallt i Skandinavien. Enligt Tapio Salonen vid Socialhögskolan i Lund är singelmödrar den allra största gruppen av fattiga i Sverige dock utan att ha någon som helst representation som grupp inom det etablerade politiska livet.⁵⁰ Samma sak framkommer tydligt i Claudia Gardberg Morners sociologiska doktorsavhandling beträffande singelmödrarnas överlevnadsstrategier, och med det förträffliga namnet "Självständigt beroende".⁵¹

Skilsmässofrekvensen i Norden är hög, nästan vartannat äktenskap kraschar inom tio år. Därmed växer hälften av barnen upp utan en stabil kärnfamilj omkring sig. Forskare har enligt Giddens börjat prata om *seriell monogami* som handlar om att man har en partner i taget och är trogen sexuellt, men dessa förhållanden håller inte för länge. Även bland den afroamerikanska gruppen i Nord-Amerika har man sett singelmödrarnas antal växa ständigt. Parallellt med den här utvecklingen finns de nya ombildade familjerna, som Giddens kallar för styvfamiljer men som ofta kallas för „plastfamiljer“ i Sverige.

Ett exempel på detta finner man i Riksskatteverkets⁵² årliga broschyr "Dags att deklarerar" som 2001 informerade oss om hur sambeskattade definieras av statsmakten. Sambeskattning medför att förmögenhetsskatten beräknas ihop för partners i en familjekonstellation och kan därmed betraktas som en ekonomisk grund för vad en definition av familj är i statens ögon. Ur "Dags att deklarerar" 2001:

”Med *makar* och *gifta* avses även registrerade partner. Makar som sambeskattas:

Makar som gift sig före 2000 och bott ihop större delen av 2000. Som makar räknas också de som vid 2000 års ingång bor ihop utan att vara gifta: om de har eller har haft gemensamt barn fött före 2000 eller om de tidigare varit gifta med varandra. Makar som sambeskattas inte: Gifta som inte bor ihop.

De som gift sig under 2000. Sambor som fått sitt första barn under 2000. De som bor ihop men varken har eller har haft gemensamt barn eller tidigare varit gifta med varandra.

⁵⁰ Intervju med Tapio Salonen i Lund för den sverigefinska tidningen Viikkoviesti 1996 av mig, samt forskning: Social exkludering i 90-talets Sverige, i *Att få bli vuxen - om ungdomars etablering på olika marknader*. Barn- och ungdomsdelegationen. Stockholm: Inrikesdepartementet. (1997); "Socialtjänst i motvind", i *Kön och ohälsa*. NHV-rapport 1 997:2. Göteborg: Nordiska Hälsovårdshögskolan; *Arbetsrapport 5*. Malmö longitudinella socialbidragsstudie. Socialhögskolan, Lunds Universitet. 1997

⁵¹ Claudia Gardberg Morners: Självständigt beroende. Ensamstående mammors försörjningsstrategier. (2003) Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.

⁵² Skickas till alla hushåll inför deklarationsdag under våren. Kan även beställas på www.rsv.se

Utifrån framställningen ovan kan man komma fram till att familjen är en process som förändras med tiden.

Den Spray-ägda⁵⁴ kvinnotidningen (eller tjejtidningen som den själv föredrog att kalla sig) Darling⁵⁵ var en kombination av en tidning och en nättidning som riktade sig till unga kvinnor och ofta skrev om sociala företeelser. I artikeln "Tro, hopp och kärnfamilj" (Darling 33/2000) deklarerar Liv-Marit Bergman att "kärnfamiljen har blivit vår största religion". Man kan läsa ur artikeln att "Idén om Pleasantville -liknande samhälle med mamma-pappa-barn som den enda giltiga livsstilen verkar finnas kvar" och hon tror att "reklamen, filmen och medierna gör gemensam sak med traditionalisterna och vill få oss att antingen drömma om eller identifiera oss med "villa-vovve-volvo-konceptet" och det handlar i grunden om "trygghet". I artikeln intervjuas "anarkistiska radikalfeminist" Jessica Halvarsdotter som slår fast att kvinnor blir förtryckta i kärnfamiljen - de skall offra sig, de blir våldtagna och incestoffer - för att: "Den västerländska kärnfamiljen är som en isolerad cell där ingen utomstående har insyn". Liv-Marit Bergman går vidare och konstaterar att kärnfamiljen *inte behöver vara en ond företeelse av naturen*, men hon undrar varför „så många“ inte vågar vara med i sin samtid utan fortfarande tror att världen alltid kommer att se ut som den gjorde på 50-talet. Hon hänvisar till politiker, reklamare och andra som de som tycker så. I artikeln intervjuas också kristendemokraternas Magnus Berntsson, som anser att "familjen är den viktigaste beståndsdel i samhället, det är på familjen allting annat vilar. Familjen är en trygg punkt och den har det *yttersta ansvaret* att uppfostra barnen." Den följande diskussionen som kolumnen ledde till på Darlings webbplats vreds snabbt mot homosexualitet och *kontroll av sexualiteten*, som förknippades med familjens funktioner.

När det gäller uppgiften att uppfostra barnen har fil lic. Mikko Innanen vid Jyväskylä Universitet i Finland disputerat i en avhandling om vad som ger barnen en lycklig barndom. Han har studerat gymnasieungdomarnas barndomsminnen, vilket resulterade i avhandlingen *Jäktlös tid tillsammans med föräldrar viktigare än kvalitetstid*⁵⁶, där han konstaterar: (Min översättning):

„Centralt för ungdomarnas minnen är vardagen med föräldrarna. Att växa upp kräver inte att man hela tiden går framåt, när mål och särskilda etapper. Det bästa i barnets och föräldrarnas relation är närhet och till och med direkt icke-sysselsättning; möjligheten att vara med mamma eller pappa bara rutinmässigt. Uppväxten är som bäst när mamma eller pappa är där, även om inget annat skulle hända.,, ...//...

„Att bli sedd och hörd, samt lugn och en icke målinriktad acceptance är barnets viktigaste psykologiska behov. I den här rollen *kommer* familjens och föräldrarnas betydelse bli mycket central, för likadan bestående relation kan man inte hitta någon annanstans i vardagen.“⁵⁷

Därmed lyfter Innanen fram familjens roll som en viktig bas för barnens uppväxt i en kvalitativ bemärkelse. Utifrån framställningen ovan kan man göra ett litet tankeexperiment. Om det är så att familjen i Stones bemärkelse, d v s gruppen där biologiskt besläktade människor i två eller fler generationer lever ihop och reproducerar sig, även speglar en övergång från en kulturell diskurs till en annan, bör en analys av dagens familj och dess representation som subjekt berätta oss någonting om den nya diskursen vi är på väg in i - eller i alla fall *att* en förändring är på gång. Denna tanke var förmodligen inte främmande för Foucault heller om man får tro på citatet beträffande äktenskapet i

⁵³ www.rsv.se eller broschyr från närmaste skattekontor / Riksskatteverket

⁵⁴ internetföretaget Spray (www.spray.se)

⁵⁵ Tidningen är numera nedlagd

⁵⁶ Mikko Innanen: *Kiireetön yhdessäolo laatuaikaa tärkeämpää*, Jyväskylä universitet, 2001, avhandling i psykologi

⁵⁷ www.alli.fi Finska ungdomsforskarnas webbring/ ref. Leena Suurpää

antikens Grekland ovan. Han påpekar i den att antikens syn på otrohet ändrades från att ha varit ett brott mot samhället till att bli ett brott mot den egna äktenskapsrelationen.

Familjen och dess mångfaldiga relationer kan alltså betraktas som studieobjekt i samband med att vi studerar samhällets sociala system och normer i förändringen. Familjen är en social enhet som i någon form tycks bestå men samtidigt ser ut att anpassa sig till de historiska diskursförändringarna genom tiderna.

KRITIK AV MARXISMENS FAMILJESYN

Inom den marxistiska forskningen betraktas familjen ofta som grunden för klassocialisationen och i sig något skadligt för framtidens samhällsförändringar. Därför är det viktigt att samhället motverkar familjen genom att ombesörja barnens skolgång och uppfostran till rätt sorts medborgarskap och könsidentitet.⁵⁸ Poster menar att även inom familjen finns styrkeförhållanden och maktrelationer. Den här aspekten utgör den teoretiska basen för den ensidiga marxistiska förklaringen av familjen.⁵⁹ Den står bland annat för ett klass- och klättringsperspektiv som förmedlas inom familjen till barnen – de ska ha det bättre materiellt än föräldrarna hade. En inblick t ex i svenska familjer visar att detta synsätt hör till efterkrigstidens modernistiska kultur – idag handlar föräldraskap mer om att producera omedelbart tillfredsställelse för barnen, och svara på deras behov utan frågor och dröjsmål. Även en konsumerism har smugit sig in i relationerna, föräldrar är producenter av köpta (och därigenom förmedlade) upplevelser i form av resor, varor, musik, kläder osv. Därmed behövs en familjeteori som kan se familjen som katalysator av sin tid – och då handlar inte livet och uppfostringen om att klättra på samhällsstegen; om man överhuvudtaget ser arbetet och utbildningen som social strata. Dessutom är det inte någon enkel uppgift att dela in människor i enkla och allmänt accepterade samhällsklasser, då t ex hög utbildning kan innebära stora skulder och låg lön, medan traditionella hantverksyrken har blivit högbetalda bristyrken. En flykting som har doktorexamen från sitt hemland i bagaget, men blir här en anonym arbetslös bidragstagare – vilken klass tillhör han eller hon?

En social teori som ser till individens identitet och individualitet, men parallellt identifierar den tillhörigheten som präglar och påverkar individens kulturella programmering är en bra bas för att studera även relationer och kommunikationen. Med en klassteori blir det svårt i dagens mångfacetterade och individualiserade senmoderna samhälle.

FAMILJEN SOM KULTURELL DOMÄN

Kulturforskaren Geert Hofstede⁶⁰ definierar kulturen som medvetandets programmering, som inte bara innefattar utbildning och bildning, utan även de sociala och kulturella koderna som snarare tillskrivs socialpsykologins domäner i vetenskaplig belysning. Som exempel nämns hur man hälsar, äter, älskar, använder sin röst och sitt fysiska revir, etc. Den forskning som hittills har tittat på kulturell psykologi har ofta hamnat i ett motsatsförhållande, där individens tolkning av det som är meningsskapande programmering står i motsatsställning till kollektiva kulturella programmeringar. Hannele Rikkinen och Margaret Robertson har i sin kulturforskning i Finland och Australien

⁵⁸ Även inom Hitlers nazism finner vi tanken om att samhället skall uppfostra barnen enligt systemets krav. Källa: besök på Dachau –koncentrationslägermuseum i Bayern, Tyskland, i oktober 2001.

⁵⁹ Enligt denna synsätt fungerar familjen som en kontext där proletariatet invaggas i tron att det är möjligt att göra en klassresa. Alva och Gunnar Myrdal har i boken Kris i Befolkningsfrågan (1934) formulerat saken pricksäkert såsom att industrialismen har fört ”strävan efter stegrade standard som är grundackordet i den sociala mentaliteten” (s.114).

Denna strävan leder till att om man inte kan höja sin standard själv så vill man att ens barn i alla fall når högre.

⁶⁰ Se t ex <http://spitswww.uvt.nl/web/iric/hofstede/> för en presentation av Hofstedes produktion

konstaterat att barnets dagliga platsupplevelser, kombinerade med tidigare och nuvarande miljöfaktorer, påverkar personlighetsutvecklingen avsevärt och därmed blir den kulturella miljön och kontexten avgörande för identitetens utveckling.⁶¹ Traditionellt har vi menat med dessa identitetsbyggande platser avsett fysiska platser: hemmet, fädernas land, en omstridd ögrupp, osv.

Kultur kan definieras som det sättet som på vilket det historiska samhället socialt organiserar det privata och det offentliga – eller i min terminologi – det som tillhör den individuella identiteten och det som blir regler för den kollektiva identiteten. Mediepedagogiken blir disciplinen som studerar denna programmering i vår tids medierade kultur. Med denna programmering menar jag socialiseringen till vår kulturella kontext som sker idag lika mycket via medier (Tv, radio, data, spel, musik, skrift) som i familjekontexten, eller på skolan. Med detta menar jag en inlärningsprocess av vad som är värdefullt och åtråvärt i livet, hur vi förhåller oss till varandra, hur vi kan uttrycka oss som kreativa individer, samt vilka gemensamma sociala värderingar och regler vi konstruerar genom politik, kultur och ekonomi. Massan förvandlas mer och mer till enskilda konsumenter med egna val, och den individuella konstruktionen av livet blir allt viktigare i vår tid. Vi måste lära oss såväl riskerna som valmöjligheterna, samt själva kunna ansvara för dessa.

I denna avhandling kommer jag att beskriva familjen som en sådan ”plats” där identitetens utveckling kan ske. Familjen studeras som kontexten för den kulturella programmeringen. Den kulturella programmeringen ses i detta arbete som en social praktik som innefattar system av auktoritet, relationer, traditioner och medierade handlingar.

FAMILJEN SOM RESURSFÄLT

Man kan identifiera olika ”resurser” som individen har för att förstå samhället och sin position där. Men att fastställa dessa resurser och derass inbördesrelationer, samt förhållandet till tolkningsprocessen av medieinnehållet är förmodligen en omöjlig uppgift för vetenskaperna. Det skulle kräva en exakt empiriskt förankrad teori och metodologi såväl på individnivån som på kollektivnivån. En sådan exakthet är knappast möjlig inom människovetenskaperna för att dokumentera och analysera den allt snabbare förändring som präglar medierna både teknologiskt och semantiskt. Däremot kan man identifiera sfärer som fungerar som kontexter där individernas resurser ”utdelas”, ”delas” och ”produceras”. Jag anser att man kan betrakta även familjen och släkten (klan) som sådana sfär.

I familjen får vi våra genetiska resurser – detta gäller förstås den biologiska familjen och arvet därifrån. I uppväxthemet, som förstås även kan vara en institution, får vi genom uppfostran en hel del viktiga sociala resurser, såsom inställningen till vår miljö, vår kultur, till konflikter och konfliktlösning, till kommunikation, till emotioner, till traditioner osv. Mark Posters kritiska familjeteori förklarar närmare allt som vi får via uppväxtfamiljen. Familjen kan vara släkt, en grupp vi tillhör, eller vår biologiska familj. Vidare får vi även ekonomiska resurser inom familjen, det är oftast familjens ekonomiska status som avgör huruvida vi kan konsumera kultur, resor och skaffa en ”bra” bostad i en ”bra kommun” och därigenom styra umgänget för familjemedlemmarna.

Allt detta leder till en process som ger familjemedlemmarna en individuell identitet samt en gruppidentitet, som blir den grund som man antingen står eller faller på ”ute” i samhället. Denna dualistiska identitet är dock den privata identiteten som vårt samhällssystem förutsätter att vi får och behåller i någon form. Det är det här som kung Karl Gustav och Silvia med alla barn ”är” när kamerorna har slocknat och de bara är tillsammans med varandra. Skolan, arbetslivet och medierna kan identifieras som de andra stora ”resursfälten” där individen anammar byggklossar till sin identitet, dock med en viss skillnad till familjen, eftersom vi kan teoretiskt sätt alltid byta jobb,

⁶¹ Rikkinen H. & Robertson M: Kulttuuriympäristö mielikuvien muokkaajana, Nuorisotutkimus, Helsinki, s. 3-4 1-1998 (Ungdomsforskning)

sällskap och kompisar – eller stänga av TV: n där vi blir påverkade av rollfigurer som inte ens är alltid levande personer.

JAGBYGGET – INDIVIDUALISERING

Thompson utvecklar jagbildningstemat genom att kritiskt studera Daniel Lernalers *The Passing of Traditional Society* (1958) som länge var huvudboken inom MKV -ämnet kulturinriktningar. Enligt Thompson var Lernalers teori en produkt av sin tid med ett snävt och enögt västerländskt perspektiv som knappast behandlade det västerländska samhällets komplexitet på ett djupare sätt. Men enligt Thompson är boken fortfarande en av de få som behandlat förhållandet mellan traditioner och medier ingående och empiriskt.⁶² Enligt Lerner utmärker traditionella samhällen sig genom att de är splittrade i gemenskaper som är isolerade från varandra och där släktförhållandena spelar en dominerande roll. Människors horisonter är begränsade av platsen och deras interaktion med andra inskränker sig i stort sett till kända personer som delar deras närmaste miljö. Vardagslivet i traditionella samhällen rutineras enligt traditionella mönster; det finns inget behov av att försvara eller rättfärdiga dessa traditionella mönster helt enkelt därför att det för de flesta individer inte står något annat på dagordningen. Individen i traditionella samhällen intresserar sig inte för saker som inte har direkt betydelse för hennes dagliga gärning. Det finns en brist på nyfikenhet och en brist på kunskap om händelser som äger rum på avlägsna platser. Det görs inte så många experiment utan individen gör sina dagliga sysslor enligt rutiner som i stort sett aldrig ifrågasätts. Jaget i det traditionella samhället är ett ”snävt” jag - det har sina rötter i det bekanta och det rutinartade, och jagets bana organiseras med en minimal insikt om alternativ till rådande bruk. (Thompson 2001; 236)

Individerna i det moderna samhället däremot karakteriseras enligt Lerner av en flexibilitet och rörlighet. Det ökande resande och migration har förstärkt individens förmåga att tänka själv och hantera nya möjligheter. Men även masskommunikationen stimulerar denna sida av jaget genom förmedlade upplevelser.⁶³ Det är just den medierade upplevelsen som odlar individens fantasiförmåga. Individen blir i allt högre grad i stånd att se sig själv i den andres ställe – i en ny situation som kan vara radikalt annorlunda än hennes egen.⁶⁴

Enligt Lernalers teori kommer individen i det moderna samhället utveckla vissa sidor av sin identitet: det empatiska jaget – utvecklas utifrån att man ser hur andra har det och kan känna med dem. Däremot så länge det handlar enbart om ansikte-mot-ansikte-kommunikation förblir den som berättar berättelsen en auktoritet och källa. Men så fort andra konkurrerande medierade bilder utifrån kommer in förlorar de gamla levande auktoriteterna sin självklara makt enligt Lerner. Jag skulle vilja här påpeka att ”makt” används synonymt med *tolkningsmonopol av information*.⁶⁵

⁶² ”Lerner utgår från en grov distinktion mellan traditionella samhällen och moderna samhällen, där de senare är kalkerade på nutida västerländska samhällen, och han försöker bestämma villkoren för en övergång från de förra till de senare.” (Thompson 2001; 236)

⁶³ Lerner betraktar massmedierna som en ”rörlighetsmultiplikator” som ger individen tillgång till en rad upplevelser som de annars inte skulle haft tillgång till och samtidigt röjer man behovet av att resa fysiskt – allt finns ju att uppleva i alla fall.

⁶⁴ Här vill jag genast påminna läsaren om en sak som varken Lerner eller Thompson vidrör; nämligen att om vi är överens om att medier förmedlar medierade upplevelser, så är många av dessa inte bara avlägsna utan rent av omöjliga att genomföra i praktiken. Hela filmindustrin bygger idag på bilder som är komponerade, datamanipulerade och skapade. Därmed måste man alltid göra en distinktion av de olika mediegrenar fiction och dokumentär om vi talar om den medierade upplevelsen.

⁶⁵ Denna tanke finns att återfinna hos Alexander Bard och Jan Söderqvist i boken *Nätokraterna* (2000) där de beskriver en ny maktgrupp i samhället – de som har tillgång och makt att tolka exklusiv information.

JAGET OCH DESS BYGGPLATS

Thompson utgår från uppfattningen att jagbildningen i den moderna samhällsutvecklingen blir mer reflexiv och öppen i den meningen att individerna i allt högre grad faller tillbaka på sina egna resurser när de skall konstruera en sammanhängande identitet för egen del. Men han tror inte på ”mång-jaget” utan anser att vi har ett jag – en kärna – som kan utvecklas men inte blir någon uppdelad multiidentitet där vi ena sidan är ett jag och vid en annan situation ett annat jag. Därmed räknas han till de senmodernistiska teoretiker snarare än postmodernister. Mycket av denna identitet bygger på att jagbildningen är lösgjort från bestämda platser och istället handlar om relationer. Dock säger Thompson inte högt ”relationer” utan talar mer om en icke-ömsesidig intimitet. Men för att få in känslorna på rätt sätt relaterar jag mig till Alberonis begrepp förälskelse och kärlek och analyserar dessa relationer parallellt med Thompsons ömsesidighet och intimitet.⁶⁶

En annan aspekt som Thompson tar upp här är att det dagliga livet i det moderna samhället rymmer en hög grad av institutionell och erfarenhetsmässig segregering: vissa sociala fenomen som sjukdom, vainsinne, osv. skiljs åt från vardagens sammanhang och hanteras av experter – något som Foucault påpekat i sin diskursanalys av moderniteten. Men parallellt med detta har medier börjat illustrera och dramatisera dessa erfarenheter via medieprodukter. De flesta barn framför Tv ser i genomsnitt ett tiotal mord per kväll, men få människor har någonsin sett en död människa i verklighet. Alla vet hur granateld eller krypskytt ser ut men få kommer att uppleva det själva.

”Det problem som konfronterar de flesta människor idag är snarare den symboliska förskjutningens problem: Hur kan man i en värld där förmågan att uppleva inte längre är kopplad till mötandets handling relatera medierade erfarenheter till det dagliga livets praktiska sammanhang?”... //...”Hur kan man förhålla sig till händelser som äger rum på platser som ligger långt borta från de sammanhang där vi lever vårt vardagliga liv, och hur kan man införliva upplevelser av avlägsna händelser med en sammanhängande livsbana som man måste konstruera åt sig själv?”⁶⁷

Om man studerar vad ungdomar idag har som byggstenar för sin identitet, så kan man enligt den finske forskaren Mika Ojakangas⁶⁸ se tydligt att uppfostran normalt uppfattas som en förmedling av den egna livsstilen och den egna världen inklusive dess normer och värderingar till barnen och de kommande generationer. Men frågan är huruvida föräldragenerationen idag har så mycket att förmedla till sina barn, då teknologierna liksom underhållnings-, och upplevelseindustrin har kört förbi föräldrarna. Detta kom fram även i min empiriska studie, där ungdomar generellt gjorde mer och andra saker på nätet än sina föräldrar. Enligt Ojakangas kan man i ett historiskt perspektiv se att ungdomar snabbt och radikalt kan ta till sig de värderingar och strömningar som finns i samhällets historiska kontext, och konstruerar sin identitet på dessa byggklossar. Under 30-talet blev det ultrahögerströmningar, under 60-talet ultravänster och under 80-talet ett kasinöekonomiskt ideal⁶⁹ som styrde. Därmed måste vi ta en titt på våra ungdomar och deras liv för att kunna läsa av vår tids normer och strömningar. När vi ser att ungdomar skapar sin identitet på spel, snabba upplevelser, här-och-nu-perspektivet samt med hjälp av medierade relationer – då är det en bild av det samhälle

⁶⁶ Den italienske sociologen Francesco Alberonis *Kärlekens sociologi, Jag älskar dig* (2000) Korpen, visar hur förälskelsen betecknas av att den har sin källa inom den som förälskar sig. Det är fråga om en känsla som finns hos den förälskade, och kan vara helt obesvarad – t o m okänt – för objektet. Det intressanta med denna form av passion och förälskelse är att den kan existera i en medial kontext. Förälskelsen kräver inte en dialog eller en jämlik kommunikation. Med kärlek blir situationen helt annan; kärlek är ett möte som utvecklas till en relation mellan två subjekt som respekterar varandras livsvisioner och drömmar.

⁶⁷ Vidare kan man konstatera att ”upplevelsen” och ”mötandets handling” finns faktiskt starkt i sex. Då kan man undra om det är en slump eller enbart kommersialismen som gjort vårt moderna samhälle så sexfixerad, eller skulle det möjligen kunna vara så att det är numera det ända sättet att få en upplevelse av intimitet, ett möte, och därmed en känsla av sammanhang i vardagen och livet. Att man har ett liv och inte bara tittar på andras via medier...?

⁶⁸ Fil. dr Mika Ojakangas, *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen. Tutkijaliitto, Helsinki 1997.*

⁶⁹ Ingen i Sverige kan glömma förre LO-chefens Stig Malms uttalande om ”finansvalpar” som blev klassisk.

vi har skapat, menar Ojakangas. Hans tes är att ungdomar tror sig vara fria när de odlar extremformer av just det som vårt samhälle består av – istället för att se att äkta frihet skulle vara t ex att frigöra sig från teknologins krav på ens identitet.

Det är möjligt att genom familjen och de närmaste medmänniskorna förs den äkta intimiteten för tonåringarna trots att den inte visas i medier. Familjerna verkar leva sitt eget liv och integrera sig med mediasamhället, trots utan att göra så mycket väsen av sig. Dagens ungdomar som hämtar byggklossar för sin identitet från medier, lever samtidigt en vardag med en auktoritetsstruktur i familjen. Trots att ”morsan” inte är så duktig med datorer har hon en social position som få vill ifrågasätta. Dessutom möjliggör dagens relationsteknologi en kontakt mellan föräldrar och barn som inte funnits förr t ex genom att hålla reda på via SMS var barnen befinner sig på kvällarna.

När man studerar identitetens utveckling hos ett barn eller hos ungdomar är det bevisat att under de tre första åren läggs grunden till den symboliska förmågan, samt för empatiförmågan.⁷⁰ Denna utveckling sker mestadels i familjens kontext.⁷¹ Senare i tonåren sker en identitetsutveckling där man söker grupptillhörighet utanför den egna familjen, en tid då självständigheten blir allt större. Det betyder inte att individualiteten i sig ökar, utan att man kanske relaterar till en annan referensgrupp än familjen; vänner, klubbar, internetnätverk, fan club, etc. Det som har hänt jämfört med tidigare generationer är att idag skapas dessa relationer ofta och gärna via *medierad* kommunikation. Identitetsbygget sker dels i den direkta kommunikationskontexten som familjen utgör, dels genom medier. Man hämtar sin världsbild från medier, men själva tillägnelsen, såsom medievanorna och tolkningarna, samt de normativa referensramarna får man från familjen. Därför blir familjen ett resursfält i mediediskursen.

JAGET SOM ETT SYMBOLISKT PROJEKT

Thompson påpekar att medie- och kommunikationsvetenskaperna inte har någon ordentlig teori eller uppfattning om jaget. Strukturalisterna och lingvistikerna har utgått ifrån jaget som en produkt av symboliska system. Althusser och Foucault har sysselsatt sig med problemet hur jaget blir ett subjekt. De dominerande diskurserna – som förr kallades ideologier – anger vilka speldrag som är möjliga i detta jagprojekt, inte detaljerat men kontexten, det symboliska materialet, normerna osv. Självidentitet är en sammanhängande berättelse om vem vi är, och hur vi blev det. Att återge denna berättelse är att skapa den. Den anger oss vägen; hur vi kom hit och vart vi kan gå härifrån.

”Att betona jagets aktiva, skapande karaktär är inte detsamma som att säga att jaget är socialt obetingat. Dessutom är individernas skiftande sätt att utgå från symboliska resurser när de konstruerar sin föreställning om sig själva i viss mån beroende av de materiella förhållandena i deras liv, eftersom individer typiskt anpassar sina förväntningar och värderingar efter de ständigt reviderbara bedömningarna av vad de under givna livsomständigheter realistiskt kan hoppas uppnå.” (Thompson, 2001)

Den oerhörda medieexplosionen som vi utsätts dagligen för i samhället har skapat nya förutsättningar för jagbildningen och ställer samtidigt nya krav på jaget. Thompson kallar detta ”jagets reflexiva organisering”. Han menar att det är oändliga horisonter, möjligheter, inslag och mängder av medierad material som nu ställs till jagets förfogande. Detta skapar nya möjligheter att utforska livet men också nya krav. Dagens människa begränsas inte av den lokala kunskapens strama tröja utan tvärtom kan drunkna i möjligheterna utan att kunna välja. Det är då man behöver en referensram, och en bollblank där ens identitet och ens val bekräftas. Det är detta identitetsbygge

⁷⁰ Se t ex psykologen Stefan Sandström: *Ungdomsväld*, Liber 2000.

⁷¹ Även om det är även vanligt i Sverige att så små barn finns på daghem i stora barngrupper (upp till 12-16 barn per vuxen) – något som psykologer börjat ifrågasätta just utifrån behovet av att ha trygga vuxna i denna ålder för att identitetsutvecklingen skall ske normalt.

som är nyckeln till förståelsen till exempel för hur nynazister har vunnit många anhängare på nätet.⁷² Det är just i identitetsbekräftelsen och relationen som man vinner nya anhängare för en subkultur eller en sekt, och därmed blir sakargumentationen verkningslös när man försöker diskutera med de hängivna anhängare, som i många fall utgör en sorts politisk sekt.⁷³ Om man dessutom räknar med att via internet väljer man sina egna referensgrupper och mestadels har kontakt med likasinnade utan att bli analyserad eller kritiserad i sin uppfattning, blir den identitetsförstärkande effekten ännu tydligare. Här ställs framtidens mediepedagogik inför stora utmaningar: att förstå, att tolka, att analysera och även att våga fostra ungdomar vid nätet.

”Människor kom när det gällde forandet av en föreställning om det egna jaget och om de möjligheter som stod öppna för dem att allt mindre förlita sig på det symboliska material som förmedlades genom interaktion ansikte mot ansikte och lokala auktoriteter. Jagbildningens process blev mer reflexiv och öppen i den meningen att människor i allt högre grad byggde på sina egna resurser och det symboliska material som förmedlades genom medierna när de försökte skapa sammanhängande identiteter för egen del.”

I det långa citatet finner jag kärnan till identitetsbygget för jaget. Det måste vara den inre bilden som vi får och bär med om oss själva och om vilka möjligheter vi har öppna för oss i livet. Men är det så att vi får dessa inre bilder i hög grad från medier? Den här frågan finns hela tiden i bakgrunden när vi studerar dagens mediesamhälle.

SAMMANFATTNING

Genom att betrakta Thompsons syn på tillägnelse av mediernas innehåll som en del av den kontexten där medierad kultur och kommunikation sker kan vi sätta fingret på den processen som är väsentlig i den kulturella programmeringen som Hofstede talade om. Thompson kallar processen för en tolkningsprocess. Ett av mediepedagogikens kärnområden borde vara att förstå denna tolkningsprocess.

I detta kapitel argumenteras det att familjen är en kontext för denna tolkningsprocess och därigenom en viktig komponent i medie- och samhällsvetenskaper. Samtidigt diskuteras vikten av att hitta en familjeteori och familjedefinitioner som baseras på familjens konstanta funktioner för att inte fastna i en historisk och ideologiserad bild av familjen. Mark Posters teoriarbete kring en kritisk familjeteori är banbrytande i detta avseende och presenteras därför kort. Familjens funktion som en mediepedagogisk kontext baseras på familjens roll som resursfält i Thompsons bemärkelse. Med resursfält avses komplexiteten av de resurser som enskilda har för att hantera mediernas budskap och diskursskapande kraft. I min tolkning betyder detta närmast den ”medieläskunnigheten” som det engelska begreppet Media Literacy står för. Vidare har det diskuterats hur jaget och den individuella identiteten byggs upp. För barn och ungdomar blir familjen en viktig kontext där den här byggprocessen företas.

⁷² Se mer t ex Dahlquist, Anna: ”Skinskalle eller ej - ingen ska behöva dö för sina åsikter”, D-uppsats, mediepedagogik, Musikhögskolan i Piteå, 2 002:16 eller Dahlquist, Anna och Lundgren Ulla-Karin: ”Att filtrera är silver men att argumentera är guld. En diskussion kring främlingsfientliga webbsidor och skolans IT-regler”, Mediepedagogiska uppsatser, Examensarbete 2000:04, vid Musikhögskolan i Piteå

⁷³ Parikka Altenstedt: Politiska sekter. En utredning och en föreläsningsserie gjord för Häbo kommun 2002 beträffande nynazistiska grupperingar i kommunen.

Kapitel 3.

SENMODERNISMENS KARAKTÄR: BÅDE - OCH

Det låter sig inte helt oproblematiskt sägas att vi lever i en senmodern tid. Att tidsbestämma vår kultur i förhållande till en annan fas i historien kräver att vi hittar en övergångspunkt som går att definiera. Men på samma sätt som i övergången från feodalismen till industrialismen går det inte att peka på en enda punkt, utan vi ser en process som onekligen ledde till att Europa och USA kom att leda en utveckling utan dess like i historien.⁷⁴ Inom samhällsvetenskaper och en del andra discipliner kallas denna historiska fas för modernitet. Det karakteristiska för modernismen är kort sagt rationaliteten, upplysningen och den vetenskapliga kunskapens legitimitet; centraliserade former av ekonomisk produktion; teknikoptimism; representativ parlamentarism samt professionalism; och för individen en roll som medborgare och konsument.

I Habermas terminologi representerar medier i denna modernismens fas den „borgerliga offentligheten“. När modernismens börjar omvandlas till något nytt - där teknikens framsteg inte automatiskt betyder något positivt - och där framtiden inte längre står för „något bättre“, och där människor allt mer känner att de har svårt att hitta sina platser och roller i samtiden har den här omvandlingen intresserat många forskare talade man gärna om ett uppbrott med modernismen; *post-modernismen* – det som kommer efter modernismen.

Den postmoderna forskningen intresserar sig för människornas och verklighetens konstruerade natur, och ser språket som ett system av skillnader med central betydelse för konstruktionsprocessen.⁷⁵ Denna konstruktionism betyder alltså att den sociala verkligheten inklusive identiteter, positioneringar, relationer, auktoriteterna samt makten, skapas och bestäms utifrån definitioner och språket. Vidare sysslar postmodernisterna med att studera sambandet mellan makt och kunskap, samt expertisens roll och legitimitet inom auktoritetsproduktion.

En annan forskningsinriktning började intressera sig för „risksamhället“⁷⁶ som också finns nära knutet till begreppet reflexiv modernitet, där en flexibilitet och individualisering av livsmöjligheter sker samtidigt som meningen med livet blir konsumtion. Legitimitetsproduktion och auktoritetsproduktion sker även inom andra sfären än de traditionella moderna, som är vetenskaplighet och rationalitet. Zygmunt Bauman talar i sin „Liquid Modernity“ om hur makten i själva verket hamnar hos dem som lyckas undvika de synliga legitimitetsstrukturerna och dess krav. Thompson, Slevin⁷⁷ och Jones,⁷⁸ med mera talar om hur legitimitet kan uppnås allt oftare genom och i medier – i *mediesynlighet*. Naomi Klein har blivit världsberömd genom att undersöka hur varumärken och den synliga logotypen styr ekonomisk produktion, konsumtionsmönster och produktionsvillkoren i den globala ekonomin, samtidigt som de blir allt viktigare inslag i kulturen.⁷⁹ Det något mera övergripande begreppet *senmodernism* täcker de olika inriktningarna och betoningarna på ett sätt som räcker för att kunna följa resonemanget i den här studien.

Moderna västerländska forskare är överens om i alla fall tre faktorer som hör explicit till den fasen av vår historia som vi betecknar som senmodernismen, d v s tiden efter modernismen. Jaana

⁷⁴ En klassisk ekonomihistorisk bok som beskriver processen väl är Leo Hubermans *Människans rikedomar*, (1936)

⁷⁵ Alvesson och Deetz 2000, s 16.

⁷⁶ Ulrich Beck: *Risk Society. Towards a New Modernity* (1992) Sage; Zygmunt Bauman: *Society under Siege* (2002) Polity Press.

⁷⁷ James Slevin: *The internet and Society*. (2000) Polity Press

⁷⁸ Steven G. Jones (red) *Cyber Society 2.0 Revisiting Computer-Mediated Communication and Community* (1998) Sage

⁷⁹ Naomi Klein: *No Logo* (2000) Flamingo

Lähteenmaa har sammanfattat dessa i sin avhandling som handlar om ungdomskulturer och subkulturer i det senmoderna samhället⁸⁰: (1) Individens och gruppens förhållningssätt till den moderna utvecklingsberättelsens allt större brister. Med detta menas tron i teknologins förmåga att lösa sociala problem, samt tron på rationalitet, ekonomiseringen, samt på demokratin. Lähteenmaa visar hur en del ungdomsgrupper vänder sig till gamla berättelser som gamla gudasagor, eller nazismen. (2) Individualismens relativa grad i förhållande till gruppen och tillhörigheten. Lähteenmaa visar att beroende på vilken typ av ungdomsgrupp individen tillhör förväntas det i samband med tillhörigheten att man som medlem finner sig okritiskt i allt ifrån auktoritär och totalitär organisation till lösa nätverk som bygger på starka individualister. Det finns inte *ett* sätt att organisera sig. Utifrån denna licentiatavhandling kan man konstatera att familjens band kommer att finnas kvar som latenta relationer även om medlemmarna inte väljer att aktivt odla kontakter till sina syskon och föräldrar. Därmed kan man inte placera familjen på samma skala som Lähteenmaas ungdomssubkulturer. (3) Individens och gruppens förhållande till samhället som sådant. Även här kan man finna motsatta strategier; å ena sidan har vi grupper som veganer och nazister som har program beträffande hur de avser påverka samhället, medan mc-gängen gärna vänder ryggen till samhället och skapar sina egna sociala ordningar. Hip-hopare i sin tur väljer en utopistisk syn på samhället där man genom kultur och konst avser att påverka politiskt men snarare bidrar till underhållning och musiklivet. Senmodernismen innebär att det gamla utvecklas och förvandlas, men samtidigt delvis består. När vi tidigare bara hade en berättelse om utveckling i samhället – en vision av framtid som var allmänt accepterad och delades av samhällets medborgare – så har det nu övergått till en mångfald av tankar, idéer, ideologier, trossatser och problemlösningar. Den definitiva *antingen – eller*-tesen har blivit en relativ *både – och -idé* i många sammanhang.

Det behövs en social medieteorier för senmodernismen, som kan hantera tids och platsbestämningarnas förvirring genom att analysera strukturer, processer och social handling. John B Thompson har skapat en social medieteorier som tar avstamp i begreppet medierad kommunikation och medierade händelser, samt medierade upplevelser. Det är en utmärkt ingång till att vidare fundera på tolkningar och beskrivningar av människor i mediasamhället; utifrån ett annat koordinatpar; individualism/tillhörighet. Jag kommer i detta kapitel diskutera dessa teorier och relatera dessa till de undersökta begreppen relationer, auktoritet och tradition. Familjen kommer också att diskuteras som ett tillägnelseforum och kulturell programmeringskontext för individernas mediala och sociala liv, något som är intressant i det senmoderna föränderliga medielandskapet.

TID OCH PLATS BLIR RELATIVA

Thompson definierar den sociala organisationen av interaktion som rum- och tidskoordinater *d v s* kontext för handling och interaktion. Det är intressant att han tar upp just tid- och platskoordinater, som tycks ha varit det som även Bauman och t ex Castells lyfter fram som det som skiljer modernitetens kontext från senmodernismen; tidens och platsens upplevelse och definition. Zygmunt Bauman uttrycker saken så här i *Liquid Modernity*:

”Modernity starts when space and time are separated from living practice and from each other and so become ready to be theorized as distinct and mutually independent categories of strategy and action, when they cease to be, as they used to be in long premodern centuries, the intertwined and so barely

⁸⁰ Lähteenmaa kom fram till genom sina studier av bl. a militanta veganer, mc-gäng, hip-hopare och satanister att alla grupperna kan kategoriseras utifrån deras förhållande till en stark eller svag gruppidentitet, utifrån deras försök att påverka samhället, samt utifrån deras tro i ”stora berättelser” som determinerar historiens riktning och betydelse. Jaana Lähteenmaa: *Myöhäismoderni nuorisokulttuuri. Tulkintoja ryhmistä ja ryhmiin kuulumisen ulottuvuuksista. Nuorisotutkimusverkosto, nuorisotutkimusseura, 14/2000 Helsinki* (översättning: Senmodern ungdomskultur. Studier av grupper och tillhörighetens dimensioner)

distinguishable aspects of living experience, locked in a stable and apparently invulnerable one-to-one correspondence. In modernity, time has history,...//...the lengthening of the stretches of space which units of time allow to “pass”, “cross”, “cover” – or conquer” ..//...”The very idea of speed (even more conspicuously, that of acceleration) when referring to the relationship between time and space, assumes its variability,...//...Once the distance passed in a unit of time came to be dependent on technology, on artificial means of transportation, all extant, inherited limits to the speed of movement could be in principle transgressed.”

Enligt Zygmunt Bauman försvann även kopplingen mellan tid, plats och makt i samma veva. Makten blev enligt honom ”icke-territorial” vilket kanske kan ses bäst i nationalstaternas vittring i regioner och olika maktnätverk. Johan B. Thompson (2001; 1995) gör en intressant tillbakablick till som ofta ignoreras inom den sociala forskningen som en kraft, nämligen standardiseringen av tiden.⁸¹ Tids- och platsupplevelser är intressanta inom den sociala forskningen enligt Thompson eftersom de skapar vår uppfattning av avstånd till andra människor. Genom avstånd definierar vi också vår position i livet och samhället. Även sociologen Manuel Castells har lyft fram den tidlösa tiden och platslösa platsen som ett väsentligt karaktärsdrag med den senmoderna tiden som han kallar för informalism i sitt verk *Information Age* (1995).⁸² Castells beskriver den nya relationen mellan tid och rum som ett flödesrum. Även Scott Lash har diskuterat tid- och platskoordinaterna i sin bok⁸³ tillsammans med John Urry (1994), *Economies of Signs and Space*. I medieverkligheten är rum och tid frikopplade från varandra. Helga Nowotny har definierat det som den ”rumsbefriade samtidigheten”⁸⁴. Det betyder en känsla av ett ”nu” som inte längre är bunden till en viss plats. Denna medierade och inte längre platsbunden upplevelse av individens position i samhället kan analyseras genom att problematisera individens upplevelse av individualism och grupptillhörighet, samt av den kulturella programmeringen.

MODERNISMENS ESTETIK

Enligt Lash⁸⁵ (1995; 283) finns det två moderniteter, en om består av upplysningens tradition och en som handlar om konstens modernism (romantik etc.). Denna modernism växte ur en konstens klassicism som t ex Molières 1700-tals texter representerar. Den bärande iden då var kraven på natur

⁸¹ Det var först till mitten av 1800 –talet som alla byar och städer ingick i en gemensam tid av dygnet. Det var postiljondiligenserna och tågkommunikationerna som Tvingade fram en gemensam klocka. Därmed kan man se att kommunikationsteknikens utveckling hade direkt påverkan på tidsuppfattningen. Frågan är om inte den nya kommunikationstekniken som internet i sin tur kommer även den ha en direktpåverkan på vår tids- och rumsuppfattningar. I Nordamerika upprättades tidszoner på 1879- talet och lite över hundra år, 1894 sammankallades en internationell meridiankonferens i Washington DC för att skapa ett globalt tidssystem. Då delades planeten i 24 tidszoner i entimmesintervaller.

⁸² Manuel Castells om ”Flödessrummet“ i del 2, *Information Age*. (Castells, M., *The Rise of the Network Society*, 1995) Inom informationalismen sker allt i flödesrum. Det är den materiella organisationen av sociala praktiker som verkar genom flöden. Flöden är sekvenser av utbyte och interaktion mellan fysiskt åtskilda positioner som innehas av samhällets sociala aktörer. Enligt Castells kommer vi, när den pågående informationsteknologiska revolutionen är klar, ha ingått i ett nytt paradigm. Det kännetecknas av att information är råvara, som skall behandlas och förmedlas. Den nya tekniken som utvecklas och integreras för att hantera information kommer att forma alla processer i vår individuella och kollektiva existens - dock utan att bestämma dem. Vidare kommer produktionsförhållandena betecknas av en nätverkslogik (i stället för hierarkiska strukturer) i alla samhälleliga processer och organisationer. I det här nya globala systemet är organisationerna och institutionerna flexibla för att de skall vara ”rörliga, konfigurativa och kan modifieras ända in i grunden om utvecklingen kräver det“.

⁸³ Scott Lash and John Urry (1994), *Economies of Signs and Space*. Sage, London

⁸⁴ 1987, Eigenzeit, Entschegung und Strukturierung eines Zeitgeföls, F am , Suhrkamp

⁸⁵ Scott Lash i *Nykyajan jäljilla. Refleksivinen modernisaatio*, Tampere: Vastapaino, 153-235 i

Sinikka Sassi: *Verkeko kansalaistyöskunnan käytössä. Tutkimusinternetistä ja uusista poliittikan muodoista*. Viestinnän laitos, Helsingin yliopisto, Viestinnän julkaisuja 2000:3,

och sanning.⁸⁶ Immanuel Kant förklarade moderniteten som tre tanketraditioner; det rena förnuftet – rationalismen, det praktiska förnuftet – vardagskunskap, samt den estetiska bedömningsförmågan.⁸⁷ Den sistnämnda blev grunden till en uppfattning om högkulturella värden, och bland annat inom pedagogiken antogs en princip om att det är möjligt att lära ut högkulturella och estetiska värden.

Den konstnärliga världen bestod av impulser och verk som uttryckte modernismens anda. Högkulturen i sig kunde även innebära att man behöll repertoarer från tidigare traditioner som klassicismen, romantiken, och så vidare, samtidigt som man uttryckte modernismens och industrialismens framtidsanda och rationalism inom arkitektur, formgivning och mode.⁸⁸ Med andra ord uttryckte kulturen och konsten det ”mänskliga” som inte kunde rymmas i den förnuftiga och rationella ”tekniska” sfärens ramar.

SAMMANFATTNING

När det gäller det senmodernistiska samhället är det svårt att identifiera ett enda område eller forum där en viss typ av teser och frågor diskuteras, utan som vi har sett i detta kapitel ter det som om senmodernismen handlar om att `antingen-eller` blir `både-och`; att det enda sättet att tänka, analysera eller uttrycka sig fördelar sig till flera sätt och ingen har något tolkningsmonopol över det `rätta sättet`.

I detta kapitel presenteras tre karakteristiska drag som dagens samhällsforskning har enats kring beträffande en beskrivning av senmodernismen. Den första och viktigaste är en diskurs där man söker nya berättelser medan de ”gamla stora utvecklingsberättelserna” har delvis övergivits. Med dessa avses främst tron på teknologisering, ekonomisering och demokratisering som goda utvecklingskrafter i samhället. Jaana Lähteenmaa menar att även individens och grupptillhörighetens grad börjar bli relativt, likaså intresset och tron att kunna påverka det gemensamma i samhället.

⁸⁶ Moliere: *Tartuffe*. Med inledning och förklaring av Hjalmar Alving, Modersmållärarnas Förening, 1970; 5

⁸⁷ Kant i Sassi

⁸⁸ Se mer t ex Sven-Eric Liedman: *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria*, Stockholm: Bonnier Alba, 1997, nya upplagor, Albert Bonniers, 1998, 1999 och 2000.

MEDIERAD KOMMUNIKATION

Thompson problematiserar rubrikens epitet ”mass” genom att påpeka att det inte bör tolkas på ett kvantitativt sätt i snäv mening, utan det viktigaste är att medieprodukterna är tillgängliga för en mängd mottagare. Det är alltså tillgängligheten som är den viktiga egenskapen, inte det faktum att en ”massa” faktiskt mottar produkterna. Överhuvudtaget bör man vara försiktig med begreppet massa enligt honom, för det vilseleder att tro att det finns en homogen och menlös kultur som underhåller individer utan att utmana dem, och som kan studeras genom en kritik av masskulturen.

I stället bör man utgå ifrån att mottagare knappast är passiva och okritiska, samt att mottagningsprocessen skulle vara enkel och oproblematiserad. Thompson vill betona massmediekommunikationens dialogiska egenskaper men hans viktigaste tes är att det finns olika grader av denna dialog, och den masskommunikationen som vi talar om i traditionell mening är allt annat än symmetrisk. Den är asymmetrisk i den bemärkelsen att producenterna har så mycket mer att säga om kommunikationens villkor än mottagare även om de också har en faktisk möjlighet att reagera. P.g.a. dessa egenskaper vill Thompson helt överge begreppet masskommunikation och istället föreslår han att begreppet medierad kommunikation skall användas i mediekritik och forskning. Men eftersom masskommunikation faktiskt är ett historiskt fenomen som uppstod under en viss tid och i vissa platser bör även den definieras för att kunna skiljas på begreppen när de används. Thompson definierar masskommunikation som ”institutionaliserad produktion och generaliserad spridning av symboliska varor via fixering och överföring av information eller symboliskt innehåll”. Detta förutsätter vissa tekniska och institutionella produktions- och spridningsmedel. Därmed är utvecklingen av masskommunikation omöjlig att skiljas från utvecklingen av medieindustrin. Det andra utmärkande draget är en kommodifiering av symboliska former, d v s medieprodukter ”valoriseras” och får ett visst värde. Dels får de ett symboliskt värde som ett verk och ett resultat av individuell kreativitet, och dels ett ekonomiskt värde genom att man kan sälja kopierings- och distribueringsrättigheter. Vi talar alltså om upphovsrätter.

KOMMUNIKATION, TILLÄGNELSE OCH VARDAGSLIV

John B Thompson⁸⁹ (1995; 2001) konstaterar att kulturstudier influerade av strukturalism, semiotik och motsvarande riktningar bara intresserat sig för ”texter” utan att titta på under vilka förhållanden dessa produceras eller mottas. Publikundersökningarna i sin tur har studerat publiken och dess reaktioner men enligt författaren helt förbigått mottagandets vardagliga karaktär. Thompson anser att mottagande skall ses som en aktiv verksamhet. Han betecknar det som en situerad verksamhet och menar att man kan inte studera mottagandet generellt utan det måste sättas i sitt sociohistoriska sammanhang. Den makt och de resurser som de potentiella mottagarna har tillgång till speglas i denna verksamhet enligt Thompson.

Mottagandet bör ses som en rutinartad verksamhet som är en högst kvalificerad form av handling. Mottagandet blir en del av vardagen, även om själva mottagandet kan skapa en distans till *vardagen*.

⁸⁹ John B Thompson: *Medierna och Modernitet*, Daidalos 2001, 343 sidor, Originalverk Media and Modernity, 1995

För att kunna göra denna handling krävs det färdigheter (resurser), allt från läs- och språkkunnighet till datorvana beroende på vilket mottagande vi talar om. Slutligen betecknar Thompson mottagandet som en hermeneutisk process. Denna består av förvärvet av medieprodukten, tolkningen av den samt den meningsskapande processen som är individuell och även beror på omständigheter som uppmärksamhet, koncentration och ansträngning.

Thompson lånar Hans-Georg Gadamers definition av tolkning. Det är ingalunda en förutsättningslös aktivitet utan kräver att uttolkaren i en aktiv och skapande process tillämpar ett antal antaganden och förväntningar på det budskap han eller hon försöker förstå. Enligt Thompson bör ett budskaps mening "betraktas som ett sammansatt, skiftande fenomen som ständigt förnyas och i viss utsträckning förvandlas genom själva mottagandets, tolkningens och om tolkningens process".⁹⁰ Thompson använder termen "tillägnelse" som beteckning för denna förståelsens och självförståelsens utvidgade process. Inom denna process kan tillägnelsen sträcka sig utanför själva receptionskontexten. Här anser jag Thompson har fångat själva kärnan i den sociala teorin om medier, att de påverkar oss på ett innerligt sätt utöver själva mottagandestunden. Han beskriver:

"Mediebudskap brukar diskuteras av individerna medan de tar emot dem, men även senare; budskapen utvecklas därvid diskursivt och delas med en vidare krets av individer som kan, men inte behöver, ha varit närvarande vid den ursprungliga receptionsprocessen. På detta och andra sätt kan mediebudskapen bidarebefordras bortom den ursprungliga receptionsprocessen och förvandlas genom en pågående process av berättande och återberättande, tolkning och omtolkning, kommentar, skratt och kritik. Denna process kan äga rum under en rad olika omständigheter – i hemmet, i telefon, på arbetsplatsen – och kan inbegripa en mängd deltagare"⁹¹

Det som Thompson inte tar upp just här men som jag reflekterar över är att den process som han beskriver även har spritt sig just till medierna. Framförallt är det kvällspressen, damtidningar och tjejtidningar som i allt större utsträckning publicerar material som är kommenterande till andra medieprodukter. I viss mån kan man skönja en kommersialism, där man "puffar" andra produkter genom att diskutera eller kritisera dem i pressen, men det finns även en genuin journalistik som handlar om att diskutera andra medieprodukter, producenter och på ett otydligt sätt "ställa sig" på mottagarnas sida. Även "respekterade" radiokanaler som SR/P1 har ofta diskussioner om aktuella mediehändelser, böcker, filmer osv.

PUBLIKER UTAN PLATSER: DEN MEDIERADE OFFENTLIGHETENS FRAMVÄXT

Thompson beskriver en dikotomi av det offentliga och det privata på två olika sätt:

"Den första betydelsen av denna dikotomi (offentlighet och det privata, min anm.) handlar om relationen mellan å ena sidan det område av institutionaliserad politisk makt som i allt högre grad placerades i en suverän stats händer och å andra sidan de områden av ekonomiska verksamhet och personliga relationer som föll utanför den direkta politiska kontrollen."⁹²

Denna uppdelning har luckrats upp genom att staten allt mer har blivit en ram där lagar och reglering av den politiska och ekonomiska makten skapats. Därtill har "intermediära" institutioner uppstått,

⁹⁰ Thompson (2001; 58)

⁹¹ Thompson (2001; 59)

⁹² Thompson (2001; 153)

sådana som har en fot i båda lägren, t ex Rädda barnen, och andra remissinstanser. Den här beskrivningen av läget sammanfaller väl med den framtidsbeskrivningen som Habermas gjorde på 60-talet och som jag redovisat i tidigare stycken. Den andra betydelsen av dikotomin handlar om synlighet. Thompson säger:

”Dikotomin har att göra med offentlighet kontra hemlighållande, öppenhet kontra förtegenhet, synlighet kontra osynlighet.”⁹³

Redan den antika demokratin som en form av statsstyre förutsatte en viss förpliktelse att låta makten vara synlig, en förpliktelse som ofta saknades i andra styrelseskick.

”När kungar, furstar och andra härskare framträdde inför undersåtarna gjorde de det för att bekräfta sin makt offentligt (synligt) och inte för att offentliggöra (synliggöra) de skäl på vilka deras beslut och åtgärder byggde.”⁹⁴

Thompson försöker skapa en analytisk ram för att kunna hantera kaoset som jag påpekade alldeles ovan. Han ställer den analytiska frågan på ett dubbelt sätt: hur ska man uppfatta mediernas inverkan på offentlighetens natur och på relationen mellan makt och synlighet? Thompson kallar denna traditionella offentlighet den offentligheten som kräver att publiken finns samtidigt i närvaro. Detta gäller t ex ett politiskt möte, som t o m äger rum på samma plats, men även Aktuellt –tittare som ser på nyheterna samtidigt – om de nu inte har bandat dessa, men mig veterligen vill publiken ha nyheter som färskvara, och det är nästan bara medieanalytiker och PR-strateger som bandar nyheter för att kunna se allt.

Denna nya offentlighet är inte beroende av att individer, handlingar och händelser är kopplade till en gemensam fysisk plats. Thompson visar att redan genom att boktryckarkonsten utvecklades uppstod en situation där offentligheten och sinnesförnimmelsen för medierade symboler kopplades isär. Läsare kan ligga i sin vrå och läsa när de känner för det, men få samma slags upplevelse av sin bok.

Den medierade offentligheten framodlade också bruket av ett sinne; visualiseringen. Genom att läsa eller se på illustrationer har man utvecklat just synintrycket som det som kan ta emot symboliska former i olika tider och platser. Denna synlighet kopplas åter ihop med offentligheten genom televisionens och bildens era, framförallt *under* 1900-talet. Thompson påpekar att det också är ett fält som är helt bortom individens kontroll vad gäller urvalet av det synliga materialet. Det är en omskakande upplevelse att se att den televisionerade bilden helt missvisar verkligheten.⁹⁵ Televisionen har enligt Thompson skapat ett synfält som är helt olik den som individen annars har.⁹⁶

⁹³ Thompson (2001; 156)

⁹⁴ Thompson (2001; 157) påminner läsaren att principen om hur den saliga makten, *arcana imperii*, som inte fick ifrågasättas sakta omvandlades till att beslutsprocesserna blev offentliga utom när det gällde statens säkerhet och stabilitet. När det gäller EU är vi på väg mot principen av att makthavare demonstrerar sin makt offentligt men inte synliggör själva beslutsprocesserna och underlaget, dvs bort från synligheten. Samtidigt har samhället på ett okontrollerat sätt blivit mer transparent tack vare internet och alternativ media, vilket egentligen gör hela maktutövande till en ganska oberäknelig process.

⁹⁵ Jag själv minns när jag åkte till USA som utbytesstudent 1980 hur jag hade skapat mig en bild av USA via filmer och främst via amerikans Tv-reklam i Finlands reklamtelevision Mainos Tv. De vackra, slanka, leende ungdomarna som verkade ha fritid hur mycket som helst, och sol alltid hos sig lockade mig till USA.

⁹⁶ Thompson kritiserar Foucaults begrepp ”panopticism” som medel att analysera maktförhållandena och synligheten i det moderna samhället. Den är enligt Thompson i viss mån fruktbar men problematiken ligger i att idag är individers och handlingars synlighet skilda från delandet av en fysisk plats och inte därmed underkastade samma villkor som interaktionen ansikte mot ansikte. Jag anser att kritiken är i viss mån berättigad men av en annan orsak än vad Thompson tar upp. Det väsentliga är inte platsen i Foucaults teori utan mera idén om en centralmakt som styr undersåtar i tid. Det s.k. nätsamhället karakteriseras just av flyktiga nätverk som inte har de skarpa gränserna som bestående institutioner har och därmed kanske inte lika tydliga panoptiska maktstrukturer som ligger fast i tid och plats.

ANVÄNDNINGEN AV KOMMUNIKATIONSMEDIER

Thompson definierar kommunikation som ett särskilt slags social verksamhet som omfattar produktion, överföring och mottagande av symboliska formers som innebär att resurser av olika slag kommer till användning.

Inom den medierade kommunikationen finns olika moment som han listar som a) det behövs överföringsteknik b) denna överföring måste ha en viss varaktighet och således behövs det en fixering av budskapet c) en viss reproduktion av budskapet rent tekniskt, d v s kopieframställning i någon form. Denna reproduktion ligger bakom kommodifieringen d v s att budskapet blir en kommersiell vara som kan ägas, säljas och skyddas med upphov. Denna egenskap för dessutom med sig rent fysiskt att själva verket består av dessa kopior och inte av något original som t ex fallet är inom konst. Budskapet skulle inte spridas utan kopior. Det ekonomiska värdet bygger således inte på en unikheter utan den kommersiella exploateringen av kopiorna och kontrollen av desamma. En ytterligare viktig aspekt av de tekniska medier är d) den distansering i rum och tid som sker mellan verkets uppkomst och mottagandet.

”Genom att förändra de rumsliga och tidliga villkoren för kommunikation kan bruket av tekniska medier också förändra de rumsliga och tidliga villkor under vilka individer utövar makt. Individer kan kommunicera över stora avstånd. De kan gripa in i och påverka *händelser* som inträffar på platser som är avlägsna i rum och tid. De tekniska medierna erbjuder individerna nya sätt att organisera och kontrollera rummet och tiden och nya sätt att *använda* rummet och tiden för egna syften. Utvecklingen av nya tekniska medier kan också i grunden påverka individens sätt att uppleva det sociala livets rumsliga och tidliga dimensioner.”⁹⁷

De färdigheter, kunskaper och förmågor som krävs för att man ska kunna använda tekniska medier är enligt Thompson inkluderade i en kodifieringsprocess, som innefattar bruket av en samling regler och procedurer för kodning och avkodning av information och symboliskt innehåll. Därför måste man kunna använda det tekniska mediet, och kunna skilja på kodning och avkodning. Ibland sammanfaller detta, som t ex skriv- och läskunnigheten medan i andra fall kan dessa vara långt ifrån varandra såsom det är när man tittar på ett TV-program eller producerar ett. Utöver detta bör individen ha olika former av kunskap och bakomliggande antaganden som utgör en del av de kulturella resurser som de utnyttjar vid det symboliska utbytet. Dessa former av kunskap och bakomliggande antaganden bestämmer hur de uppfattar budskapen, hur de förhåller sig till dem och hur de inlemmar dem i sina liv. Förståelseprocessen är alltid ett samspel mellan kodade budskap och situerade uttolkare, och de senare utnyttjar alltid en samling kulturella resurser i denna process.

Om man tänker sig hela denna process utifrån familjeperspektivet kan följande konstateras. För det första är det just hemma hos familjen som vi först kommer i kontakt med den kulturella och symboliska produktion som Thompson talar om.⁹⁸ Långt innan barnen kommer till skolan eller ens dagis och förskolan har de förstått att medier finns och används i familjen. Det är familjen som lär barnen att titta på TV och läsa böcker. Med större barn har föräldrarna diskussioner om läggningstider och vad man får se på TV. Vilka tidningar som prenumereras i hemmet avgörs också av familjen och dess traditioner.⁹⁹

⁹⁷ Thompson (2001; 35)

⁹⁸ Min då ettåriga yngsta son hade 2001 redan börjat titta på BBC producerat Teletubbies och klarade av att följa deras klara färger, korta och tydliga meningar, deras vardagssysslor som upprepas många gånger i ett avsnitt. Han förstod även att ibland kommer programmet från videobandet. Han förstod att dessa olika tekniska saker hängde ihop och ledde till att det skulle bli hans favoriter på TV.

⁹⁹ Tidningen som man blir bekant med i uppväxthemet följer som en del av identitet ofta med under livet, i alla fall i perioder, särskilt inom minoritetsgrupper. Däremot är det svårt att mäta hur mycket den yngre publiken läser eftersom man inte mäter nätläsning av tidningar på samma sätt ännu. Se mer om ämnet, t ex professor Tom Moring vid journalistikutbildningar på Social och kommunalhögskolan i Helsingfors, Helsingfors universitet.

HABERMAS KOMMUNIKATIONSTEORI

Eftersom Jürgen Habermas *Borgerliga offentlighet* är ett av verken som försett forskningen med mediasamhällets begrepp, samtidigt som han också fanns i grunden på Thompsons teoribildning, var det relevant att ta reda på hur Habermas ser på nätsamhället och internet. Då jag inte fann något publicerat ännu kontaktade jag 2001 Jürgen Habermas direkt med hopp om att få diskutera nätsamhällets inverkan på kommunikationen och legitimering av makten. Det visade sig att professorn inte ville uttala sig om detta eftersom han var fortfarande obekant med internet men skulle kanske senare efter en vistelse i USA ta upp ämnet.¹⁰⁰ Sedan kom terrorattacken den 11 september, och vi har inte kunnat se ännu hur detta har påverkat hans tänkande och teorier beträffande senmodernismen och nätsamhället. I stället lånar jag Mikael Carlheden¹⁰¹ tankar och analys om det moderna samhällets utveckling och struktur vidare till nya former. Mikael Carlheden har presenterat tankar beträffande Habermas teori om den goda kommunikationen.

”Det andra moderna” syftar till samhället som finns mellan det moderna projektet och mellan det postmoderna. Carlheden menar alltså att Habermas beskriver ett samhälle som utvecklats från det moderna men inte längre är det. Habermas har även skapat en normativ teori genom att beskriva det andra moderna som ett projekt för ett ”gott” samhälle. Enligt Habermas finns det förutsättningar att skapa ett gott samhälle för alla de som bor i det. Nyckeln till detta är i kommunikationen och dialoger. Det som krävs kort sagt enligt Habermas är en autenticitet i kommunikationen. Den här autenticiteten innebär att man verkligen säger det man tänker, och att man har ett konstruktivt syfte med sitt budskap samt att man på ett öppet och ärligt sätt lyssnar på andra.¹⁰² Habermas skriver om tre typer av handlingar; strategiska, instrumentell och kommunikativa.

Den instrumentella handlingen är riktad mot naturen och har en ändamålsrationalitet, d v s styrs helt av målet. Som ett exempel antar jag vi kan ta att hugga ved, som måste göras för att få värme i stugan. Den strategiska handlingen är också ändamålsrationell men riktad mot den sociala världen. Den objektifierar andra människor och är framgångsorienterad. (*Erfolgsorientiert*). Den kommunikativa handlingen är förståelseorienterad (*Verständigungsorientiert*) och dess rationalitet bedöms av graden och formen av samförstånd mellan kommunikatorerna. Detta är en social handling där ”alter” d v s aktörerna möts som subjekt.¹⁰³ Habermas utesluter den instrumentella handlingen som grundtypen i samhället.¹⁰⁴

En enkel betingelse är att risken för oenighet är stor i samhällen, inte minst i pluralistiska samhällen, och därmed kan inte samhällets ordning bygga på överenskommelser som hela tiden skapas genom den pågående *kommunikationen*. I stället menar Habermas att det finns en livsvärld¹⁰⁵ som är en pre-reflexiv reservoar av gemensamma, djupt liggande vissheter, övertygelser och självklarheter som aldrig kan tematiseras helt och hållet. Jag förstår denna livsvärld bestående av samhället, kulturen och personerna in i den, som diskursen i samhället, eller rent av paradigmet. Detta innebär att denna typ av handling är intersubjektiv till sitt väsen eftersom språk, till skillnad från empiriska sanktioner (makt) är något som vi i en fundamental mening delar med andra. Språkets *telos* är inte en

¹⁰⁰ Privatbrev daterad Starnberg, 16 februari 2002 och telefonsamtal i februari 2002.

¹⁰¹ Mikael Carlheden: *Det andra moderna*, 1996, Sociologiska institutionen, Lunds universitet

¹⁰² Utan att gå alldeles djupt in i Habermas utopi, som han kallar det för, vill jag återge några begrepp som idag förknippas med Habermas kommunikationsteori, den s.k. teorin om ”kommunikativ handling”. Handlingen är subjektiv och har en subjektiv ”mening” som har en central betydelse för den som utgör handlingen. Carlheden påpekar att Habermas (via Max Weber) väljer denna handling som utgång i teorin.

¹⁰³ Francesco Alberoni, finska: *Rakastaminen*, orig. *Innamoramento e amore*, 1979.

¹⁰⁴ Carlheden räknar således bort arbetet som den grundläggande handlingen och detta innebär naturligtvis ett paradigmatiskt avståndstagande från Marx.

¹⁰⁵ som han lånar av den tyske filosofen Edmund Husserl, som betraktas som fenomenologins fader. Husserl skapade en ny typ av existentiell filosofi där upplevelsen av existensen och fenomen också betraktades som ett fenomen i sig, och värt att studera som ett verkligt studieobjekt. Husserls hela produktionen kan man hitta på www.husserl.net.

framgångsrik kausal påverkan av föremål (ting eller förtingligade subjekt) i den objektiva världen, utan *samförstånd*. Motiv, intressen och mål bestäms då inte en gång för alla före interaktion utan genom interaktion. Samförstånd handlar inte bara om att förstå yttringar utan också om att erkänna dem som giltiga. Just i det sistnämnda fallet finner vi språkets specifikt koordinerande kraft. Habermas anser att ”Det bättre argumentet påverkar inte genom kausal kraft utan övertygar genom insikt.”¹⁰⁶

107

RELATIONSKOMMUNIKATIVA HANDLINGAR

Om man antar att den moderna juridiska systemrationaliteten avtar måste det i förlängningen innebära att även integrationen och det som legitimerar integration och dess legalitet splittras. När det gäller medier så har vi de traditionella medierna från modernitetens rationalitet, som bygger på en offentlighet som är den politiska demokratins förutsättning och forum – den allmänna opinionen, allmänintresset osv. Själva allmänna (som jag tolkar semantiskt vara nära engelskans *public*) är ju det vitala fält där massmedier fungerar. Massmediernas medielogik är bunden till tid och rum – sändningarna kommer viss tid, mottagningen är organiserat kring en tid och en plats, alla skall ha samma nyheter samtidigt. Samtidigt har vi digitala medier som möjliggör produktion och mottagning av mediebudskap på individuell basis, och utan ett beroende av tid och plats. Det är för tidigt att sja om vad som kommer att hända med de analoga medierna, men från politiskt håll har man gjort det klart att man vill helst se att alla TV- och radiosändningar inom public service bli digitala innan år 2010.¹⁰⁸

Det man är omedveten över är att public service ju inte kommer att kunna bli public service om publiken som massa slutar att existera och istället blir en krävande kohesion av individer.

På ett sätt kan jag se att Habermas framtida kommunikativa handling kommer att vinna mark i det framtida individualiserade samhället. Den kommunikativa handlingen har stött på vissa problem i masskommunikationen, men genom en individualiserad kommunikation kan man i alla fall se en möjlighet för den kommunikativa handlingen.

Jag skulle vilja kalla det för den *relationskommunikativa handlingen*, eftersom jag ser att det finns en grund för en relation i den äkta kommunikationen som Habermas efterlyser. Habermas schema över de olika handlingsmodellerna kan sträcka sig från övergången från modernismen till något annat. Men man skall inte bedra sig och tro att framtiden bara kommer att bestå av kommunikativa handlingar, utan snarare finns det en kontext och teknologi som kommer att underlätta möjligheten till kommunikativa handlingar. Däremot kommer masskommunikation och de traditionella medierna bli tuffare och hitta nya sätt att existera, t ex att förvandla den av modernismen ärvda juridiska legitimiteten till en medievisuell legitimitet; har du fått rätt i TV, eller har du fått din sak belyst på TV, då har du legitimitet.

Alexander Bard och Jan Söderqvist beskriver i sin bok *Nätokraterna* (2000) denna framtid som nätsamhället, där det inte är självklart med institutioner som demokrati och legitimitet. En kvalificerad gissning är att den legitimitet som ges politiken i framtiden mindre och mindre kommer från juridiken, dvs de gemensamma skriftliga konventionerna som majoriteten har enats om, eller som har uppstått som en del av nationens/landets historiska normsystem. Istället kommer de i högre utsträckning från media. Att få sin berättelse in i pressen hjälper garanterat mot ockerdrivande hyresvärdar, osakliga kommunala tjänstemän, statens byråkrater eller inkompetenta rektorer.

¹⁰⁶ Habermas i Carleheden, s. 40

¹⁰⁷ Habermas i Carleheden, s. 40

¹⁰⁸ Kulturdepartementet 2003.

Däremot är det inte säkert att man ens skulle få sin sak prövad i en domstol, som t ex den år 2003 reviderade lagen mot diskriminering på arbetsplats var skriven förr; bara fackförening kunde göra en anmälan i en arbetares ställe.¹⁰⁹

Habermas begrepp kommunikativ handling kommer till användning när man försöker röna ut vad de nya medierna står för. Dock är det bra att hålla i minnet att Habermas själv inte är – eller inte var bekant med nätet när han skapade sin teoristruktur – men samtidigt kan man innehållsmässigt förstå den kommunikativa handlingen som den relationsbyggande kommunikationen som de nya individualiserade och digitaliserade mediekanalerna som internet och mobiltelefon, samt chat på internet möjliggör.

Om man försöker positionera sig i forskningen kan man se att den instrumentella handlingens rationalitet är något som är kännetecknande för modernismen, medan senmodernismen (eller den flytande modernismen som Bauman kallar det för) blir en sammanblandning av de gamla strukturer och rationaliteten, samtidigt som en kommunikation mellan individualiserade individer breder sig i det nya medielandskapet. Om det är den nya medieteknologin som möjliggör denna sociala utveckling – *den medierade relationskommunikationen* – eller om det är tvärtom är inte relevant för denna avhandling, utan det som är intressant är att det finns ett helt ny relationsbygge på gång särskilt hos tonåringar, och detta relationsbygge i sig kan ge byggklossar även för den identitet som ungdomar utvecklar. Från att vår generation – 60-talisterna – såg en del människor som idoler och hjältar i medier, har utvecklingen gått mot att man faktiskt skapar sina kontakter via medier och människor som man har aldrig träffat fysiskt i samma tid och rum, kan ha en enorm individuell betydelse för ett barns utveckling.

SAMMANFATTNING

I detta kapitel har begreppet *medierad kommunikation* problematiserats utifrån Jürgen Habermas begreppsapparat. Först börjar kapitlet med en definition och genomgång av vad massmedier och medierad kommunikation är. Dels har offentlighetens förvandling i samband med övergången till det senmoderna samhället tagits upp genom att diskutera publikens och det fysiska rummets samband, och därefter Habermas begrepp kommunikativ, instrumentell och strategisk handling. Slutligen presenteras för denna licentiatavhandling fruktbara begrepp: relationskommunikativa handlingar som avser medierade handlingar som har som syfte att skapa och upprätthålla relationer.

¹⁰⁹ Ett annat exempel är ”Uppdrag Granskning” då Janne Josefsson på SVT ([För dum för att vara förälder? 021210](#)) tog upp ett fall av socialnämndens behandling av ett förståndshandikappat par och deras nyfödda barn, som omhändertogs i Oskarshamn. En intressant diskussion uppstod kring huruvida vem som är expert och har rätt att definiera den i lagen formade kravet ”barnets bästa”. Den av medier skapade offentlighetens legitimitet stod emot professionalismens och erfarenhetens legitimitet. När det gäller diskrimineringslagen är det idag möjligt för enskilda väcka ärenden, men inte mot offentliga institutioner – bara mot privata arbetsgivare.

TRADITIONER

Thompson förkastar tanken om att traditioner skulle vara döende, utan han menar att i mediasamhället uppstår det nya – medieförankrade – traditioner. För min del är detta intressant av två skäl, den ena är Thompsons förklaring hur traditioner är en del av vår jagbildning och det andra är mina egna upptäckter av nya traditioner *på internet*.

För de flesta människor skapades föreställningarna om det förflutna, om världen bortom deras närmaste omgivning och om de socialt avgränsade gemenskaper som var en del av främst genom muntliga traditioner som producerades och reproducerades i vardagens sociala sammanhang. Men med mediernas utveckling kunde människor uppleva händelser, iaktta andra människor och i allmänhet lära känna världar – både verkliga och imaginära – som sträckte sig långt utöver de daliga mötenas sfär. De drogs i allt högre grad in i kommunikationsnätverk som inte byggde på kontakter ansikte mot ansikte – och när de fick tillgång till medieprodukter kunde de inta en viss distans till det symboliska innehållet i interaktionen ansikte mot ansikte och till de former av auktoritet som gällde på vardagslivets scener. Thompson påpekar att traditionen har fått relativt lite plats i samhällsvetenskaplig litteratur och antar att det beror på föreställningen om att traditioner dör i det moderna samhället.¹¹⁰

Den traditionsforskning som funnits har oftast grundats på Marx och Weber. Båda såg ett motsatsförhållande mellan tradition och modernitet, något som sedan fått bli en ”etablerad sanning” fast utan en empirisk grund. Thompson menar att det inte är alls så och grundar sig bl. a på Ulrich Beck (*Risksamhället: på väg mot en annan modernitet*, Daidalos, Göteborg 2000) och Anthony Giddens (*Modernitet och självidentitet; självet och samhället i den senmoderna epoken*, 1999). I det senmoderna samhället tas inte traditioner längre som givna och ses inte som stabila sanningar. När traditioner tvingas försvara sig förlorar de sin ställning som obestridda sanningar men kan ändå fortleva t ex genom att förvandlas till ett slags fundamentalism som förkastar kraven på diskursivt rättfärdigande och mot en bakgrund av generaliserat tvivel åter försöker hävda sin okränkbara karaktär. Thompson menar att man inte bara kan se traditionen som en återgång till det förflutna. Han penetrerar istället ordets innersta mening, *traditum*, det som ärvs eller överförs från det förflutna. Därmed kan man mycket väl tänka sig att få med sig traditioner från förr som förmedlas och förvandlas via medier, och t o m skapas där.

För att helt förstå denna process måste man enligt Thompson titta på traditioner från fyra olika perspektiv, som handlar om att tolka verklighet, förklara den, legitimera sociala strukturer och normer, samt erbjuda identitetsbyggklossar för individer och kollektiv.

¹¹⁰ Jag kan inte låta bli att göra en jämförelse med ”familjen” som också som sådan har fått relativt lite plats i en seriös samhällsteoretisk litteratur eftersom den som form av social organisation antas dö ut. Men familjen håller inte på att dö, utan kanske ändrar form, enligt Mark Poster.

TRADITIONENS OLIKA ASPEKT

Enligt Heidegger och Gadamer¹¹¹ bygger all förståelse på en uppsättning av antaganden som vi tar för givna och som är en del av den tradition vi tillhör (paradigm). Att se traditionen som ett tolkningsschema eller en ram för förståelsen av världen bygger på just detta synsätt. Det moderna samhällets framväxt leder till att traditionernas legitimerande och normativa auktoritet gradvis avtar enligt Thompson, men vi kan se denna kraft på annat håll i världen, t ex inom den muslimska världen, där på sina håll utvecklas mediesamhället utifrån en traditionell utgångspunkt, något som sällan belyses hos oss i väst.

Thompson tar här upp en aspekt som jag också behandlat, nämligen det moderna samhällets oförmåga att hantera vissa frågor. Sådana är t ex de existentiella frågorna, döden och livet, kärleken, rymden osv. Det är framför allt kunskapssynen som bygger på upplysningen och logiken som lett till en rationalitet som är oförmögen att hantera frågor om rätt och fel. Då uppstår det enligt honom ett ”moralisk underskott”.¹¹²

”De religiösa föreställningarna bevarar sin relevans just genom att kunna hantera dessa frågor. Den sekulära humanismen är ”moraliskt otillräcklig – eller rent av, i somligas ögon, moraliskt bankrutt”.

113

Vidare säger Thomson att traditioner får sin betydelse genom att de framkallar en känsla av identitet och tillhörighet och gemenskap. Denna identitetsskapande aspekt hos traditionen har inte försvunnit i de moderna samhällena. Exponering för medier leder inte i sig till något särskilt förhållningssätt till traditioner. Kommunikationsmedier har använts både för att undergräva som att upprätthålla och skapa traditioner som t ex det hopklippta potpurri med Kalle Anka på julafton i Sverige, en tradition som firade 30 år på TV på julaftonen 2003, klockan 15.00.

Traditionen har för sin formering och förmedling blivit alltmer beroende av en kommunikation som inte sker ansikte mot ansikte vilket i sin tur får flera konsekvenser. Ritualiserade aspekter av traditionen som t ex kyrkobesök har gått tillbaka men själva traditionen – som t ex bönen – finns kvar och kanske rent av förstärks. Traditionen säkras genom en kontinuitet i tiden, men det beroende av viss tid och rum som tidigare kännetecknade ritualerna har fått mindre plats. Iscensättandet av traditioner är idag annorlunda, t ex genom medier. Samtidigt kan man konstatera att inom det religiösa livet har utvecklingen gått precis på samma sätt från tidsynkroniserade offentliga publikmöten (gudstjänster i kyrkans lokaler) till individuella och intima bönestunder hemma och där man nu råkar vara – t ex på flygplatser där det finns lokaler (kapell) för den tysta egna bönestunden.

Traditioner i det moderna samhället har enligt Thompson en egen innevarande kraft som gör att de överlever och överförs till kommande generationer. De är inte beroende av vissa personer som överför traditionerna rent praktiskt. Det har skett en avpersonifiering av traditioner. I viss mån kan man se detta genom t ex att det är på dagis och skolan som en hel del heltraditioner upprätthålls och lärs ut till barnen istället för hemma i familjen. Detta gäller t ex pepparkaksbak till julen eller påskpynt. Medier upprätthåller också traditioner, (t ex genom julklappsrimverkstäder, Eurovision

¹¹¹ I John B. Thompson Heidegger och Gadamer. Martin Heidegger (1889-1976) var Husserls närmaste medarbetare och utvecklade fenomenologin vidare, men har under senare tider även anklagats för att ha varit öppen nazist och elitist. Framtidens forskning få visa huruvida detta var biologism, eller en pervers hyllning till modernismen i Hitlers tolkning. Hans-Georg Gadamer (f. 1900) bröt med sina föregångare genom att sätta texten i den hermeneutiska tolkningens centrum.

¹¹² Denna poäng är aktuell inte minst idag när man diskuterar genetikens utveckling och forskning av stamceller, kloning av grisar osv.

¹¹³ Thompson 2001; 242

Schlagerfestivalen osv.) Thompson kallar detta för en ”icke-ömsesidig intimitet på avstånd” i o m man inte känner dem som man delar traditionsmomenten med och de känner definitivt inte dig.

Men hur kul är det att ensam titta på julfirande på TV? Räcker det med den ickeömsesidiga intimiteten på avstånd? Fråga bara alla gamla som ligger i servicehus! Inte särskilt kul, det räcker inte. Varför? För att traditionen ändå berör oss på individnivån, den ger oss minnen och känslor, visioner om hur det bör vara. Därför brukar folk i fängelse och sjukhus tycka att jular är så svåra. Det är inte för att det skulle saknas julsång och gran och klappar och julmat. Utan för att de nära och kära, den intimaste referensgruppen, familjen, som man skall dela traditionerna med, saknas. Därför är även familjen - det privata - en del av den kontexten som det moderna samhällets traditioner byggs på. Om denna ”familj” sedan är ens uppväxtfamilj, ens nya sambo eller kompisarna i studentkorridoren, det är en annan sak. Man kanske kan definiera familjen som den sociala intimggruppen som dem som man vill dela och uppleva sina traditioner med.

I och med att interaktionen ansikte mot ansikte har minskat som det band som knyter ihop traditionen med individen har också platsen för denna interaktion minskat i betydelsen. Därmed har kyrkor, tempel, moskéer, katakomber och synagogor blivit allt tommare och allt oftare används eller betraktas de som historiska relikier eller museer där man kan studera de gångna tiderna. Thompson påpekar dock att traditioner fortfarande gör anspråk på sina territorier trots att vissa platser förlorat betydelse. Detta blir extremt intressant om man studerar traditionernas verkan på internet. Genom denna plats utan plats kan man hävda territorier dels konkret tekniskt, t ex genom att reservera visst domännamn, och dels genom att rikta sig mot vissa grupper eller organisationer via sitt innehåll.¹¹⁴

Ett intressant kulturellt försök att artificiellt skapa en tradition och lansera och producera dess betydelse genom medier sker just nu bland Sveriges samer. Genom en tradition som förmedlas via medier kan en ursprungsbefolkning upprätthålla kulturella värden utan att bo kvar i territoriet.¹¹⁵ Thompson anser att det kan vara intressant att studera hur en tradition har uppkommit och i denna bemärkelse kanske dela upp dem i artificiella – sådana som uppfunnits av ”överheten” – och autentiska – sådana som uppkommit bland ”folket” för länge sedan... men bara som ett verktyg att studera dessa. Däremot vill han inte göra någon normativ bedömning av vad som är ”äkta” eller bättre utan enligt honom är alla traditioner äkta och intressanta, men olika till sin uppkomst och historia.

Det finns källor till konflikter när det finns olika kulturer, traditioner och tolkningar på samma territorium. Sådana konflikter kan uppstå mellan olika generationer, mellan olika etniska grupper och mellan könen. Inom moderniteten är idealet att en individ i viss situation kan tillhöra en viss uppfattning och i en annan en annan uppfattning. Om jag tolkat Thompson rätt innebär detta att individens ställningstaganden blir allt mer skilda från en viss gruppidentitet och ideologi och istället handlar det om att ta ställning i särskilda (sak) frågor. Det kan vara tröttande. Genom traditioner och gruppidentiteter får man ett helt register av ”hur man ska tycka och tänka”. Man skall betrakta fenomenet ”söka sina rötter” mot detta faktum enligt Thompson. I detta använder man sig av medier, som t ex invandrarföräldrarna som försöker ge sina barn traditioner genom att visa dem filmer från hemlandet. Men det fungerar dåligt, enligt Thompson, eftersom det inte är barnens

¹¹⁴ Thompson tar upp det faktum att traditioner inte alls alltid kan hävda en lång historia som grund för sin auktoritet. Vissa traditioner är myter och andra är medvetna förfälskningar av historien. Thompson tar upp kilten som skottarnas nationaldräkt – något som befästas idag t ex genom filmer som Braveheart med Mel Gibson i huvudrollen, som om den hade funnits i århundraden. Det var faktiskt en engelsk kväkare från Lancashire som uppfann dräkten för sina arbetare vid ett smältverk 1727 och bara mindre än 20 år senare förbjöds denna dräkt helt. Svenska köttbullar („The Swedish Meatballs“) är ursprungligen rätten cevapcic från Turkiet och Balkan, likaså kåldolmarna, vars förebild var ”dolma” gjorda av vinblad. Även namnet är importerat.

¹¹⁵ 2001 beslutade sametinget att den 6 februari skall bli samernas egen nationaldag och flaggdag. Med ett målmedvetet sätt har dagen sedan lanserats i medier med färgglada mediehandlingar och 2003 visades inslag om samernas nationaldag i alla riksyhetsändringarna på SVT och TV4 och dessutom hade engagerat en samekvinna för en jojk i morgonstudion. Nu är det inte en slump att all denna uppmärksamhet riktas mot samer efter att Sverige har fått internationell kritik för sitt sätt att behandla de egna nationella minoriteterna.

hemland och de inte kan relatera till det de ser. Den hermeneutiska tolkningen av filmen blir en annan än föräldrarnas intentioner.

När traditionens hermeneutiska aspekt rutiniseras – jag skulle vilja säga institutionaliserats – till en ”så har vi alltid gjort” och därmed blir det vi gör traditionellt grundade aktioner, då har traditionen fått ett normativt grepp om vardagen. Om jag förstår det hela rätt kan man säga att i en hermeneutisk tolkning av traditionen är den så hopväxt med vår sinnesvärld och uppfattningsförmåga att vi inte ens förstår att man kunde ha det på ett annat sätt. Men när traditionen har ett normativt grepp om oss, då kan vi inse att visst görs saker på ett annat sätt, men vi har alltid gjort såhär och det är det bästa. Traditioner försvinner inte men de förlorar sin förankring i vardagens gemensamma platser, enligt Thompson.

Denna aspekt handlar om hur traditionen legitimerar maktutövandet eller auktoritet. Weber har studerat just denna aspekt. Denna legitimering kan byggas antingen på en karismatisk auktoritet, d v s att någon som person glänser och är en karismatisk ledare och traditionerna byggs kring denne, eller på en traditionell auktoritet, d v s att man är skyldig att visa lydnad mot någon som har en auktoritet som sanktioneras av traditionen, som det är t ex inom kyrkan. Enligt Weber blir traditioner här ideologiska, d v s de kan användas till att skapa eller bevara maktrelationer som är strukturerade på systematiskt asymmetriska sätt.

Traditionens identitetsaspekt är, utifrån senmodernismens horisont, ett intressant forskningsområde då den kan antas ha krafter som förstärker individualiseringen av identiteten men kanske samtidigt också binder individualiteten till sitt sociala sammanhang genom att erbjuda en social struktur av tid, gemenskap och/eller meningsskapande verksamhet i ett samhälle som präglas till synes av oändliga valmöjligheter.

”Föreställningen om en själv och föreställningen om att tillhöra en social grupp formas båda – i varierande grad, beroende på det sociala sammanhanget – av de värderingar, uppfattningar och former av beteende som förmedlas från det förflutna. Identitetsbildningens process kan aldrig starta från ingenting; den bygger alltid på ett redan existerande symboliskt material som bildar grundvalen för identiteten. Men det kan mycket väl vara så att karaktären hos detta redan existerande symboliska material har förändrats på ett avgörande sätt genom kommunikationsmediernas *utveckling*, och detta kan i sin tur få konsekvenser för identitetsbildningen” (Thompson 2001; 234)

Traditionen kommer att bevara och förstärka sin karaktär inom den hermeneutiska och identitetsbyggande aspekten, enligt Thompson. Traditioner kommer ständigt bäddas in i nya kontexter och förankras i nya territoriella enheter. Nationalismen kan delvis förstås i dessa termer; den är inte längre förankrad i ett territorium på samma sätt som förr utan i andra hängkrokar och då främst i kulturella och etniska aspekter, och då spelar medier en betydande roll som traditionskonstruerare och –bärare.

SAMMANFATTNING

I detta kapitel har begreppet tradition diskuterats utifrån John B. Thompsons perspektiv i verket *Medier och Modernitet* (1995/2001). Thompson menar att tradition är ett samhällsfenomen som hjälper oss att konstruera en uppfattning om vår identitet, om vår historia och framtid. Den ger oss kontinuitet och förankring. Därför, menar Thompson, kommer traditioner att finnas, men inte i samma form som tidigare, utan nya funktioner och nya former uppstår – inte minst genom mediernas verkan. Enligt Thompson är det särskilt traditionens identitetsaspekt som förstärker de identitetsbyggklossar som individen har till sitt förfogande, samt den hermeneutiska, eller tolkande aspekten, som hjälper att konstruera och upprätthålla diskurser om världens beskaffenhet. I båda dessa fall kommer mediernas traditionsförmedlande roll bli allt viktigare enligt honom.

KRITISK MEDIEPEDAGOGISK METODOLOGI

VARFÖR METODOLOGISK DISKUSSION?

Inom mediepedagogiken finns det ännu få egna metoder. Istället lånar man metoder från medie- och kommunikationsvetenskaper, pedagogik, psykologi och sociologi. Metodutvecklingen hänger intimt samman med forskningsobjektet och hittills kan man säga att intresset för medier och deras innehåll har fokuserat mestadels på en mottagningssituation och dess konsekvenser. Utifrån ett mediepedagogiskt perspektiv där den sociala praktiken som studeras innefattar det senmoderna samhället hela ”både-och-spektrum” såväl hos individer som hos grupper måste metodologin stödja denna ”både-och” –syn på samhället.

"Forskarens roll är nu att skapa möjligheter för en öppnare diskurs bland gruppens medlemmar och mellan sociala grupper och det större samhälle i vilket de är verksamma. Det görs enligt vår mening bäst genom erbjudanden om motbilder till dominerande ideal och förståelsen."

(Alvesson och Deetz, 2000, s. 20)

I detta kapitel kommer jag att presentera tankar och teorier utifrån den kritiska metodologin som jag själv har använt mig av i den abduktiva metoden som tillämpats i detta arbete. I de följande kapitlen kommer jag att presentera de empiriska undersökningarna som gjorts som grund till studien, och i samband med dessa har Alvesson och Deetz metodologi varit ett viktigt verktyg. Jag väljer att presentera metodologin relativt grundligt för att försäkra mig om att läsaren förstår hur det kraftfulla exemplet och hur den egna tydligheten och insikten är tänkt att fungera.

MEDIEFORSKARNAS ROLL

Journalistikprofessor Ullamajja Kivikuru säger att kommunikationsforskningens uppgift bör vara att skingra mystiken och euforin kring kommunikationen, men istället utnyttjar man dess popularitet. Med tanke på Castells oerhörd populära och viss mån populistisk teori har denna mystik inte minskat under de senare åren, utan tvärtom har informationen och kommunikationen lyfts till självaste produktionsmedlet inom det nya nätverkssamhället. En källa till konformism enligt Kivikuru är att man har en förenklad syn på metodologin:

"Man har sagt, att kommunikationsforskningen har skiftat över från samhällsorientering till humanistisk orientering. Har detta faktiskt hänt? Kommunikationsforskningen har visserligen bytt ut

kvantitativa metoder och fraser mot kvalitativa metoder och fraser - retoriken har förändrats, men om man har nått till humanismen det är jag inte säker på”¹¹⁶

Kivikuru fortsätter att konstatera att de flesta forskare i denna eufori har fokuserat på att granska underhållning med resultatet att nästan ingen granskar nyheter.¹¹⁷ Hon har uttryckt samma sak med en stor dos självkritik:

”Först har vi skapat oss en bekväm åskådarrull. Vi är inte aktörer, vi bara observerar. Vi är nonchalanta, vi är akademiker. Ändå vill vi forska i vad vi anser vara centralt - vetenskapen måste lämnas fri. För det mesta brukar vi fokusera på Tv-tittandet. ”... /...”Vi är nejsägare nuförtiden. Vi undviker tillämpad forskning. Vi vill inte ha kvantitativ mätning, vi vill inte ha policyorientering, vi vill inte ha opinionsmätning. Vi vill välja själva. Sedan säger vi att vi har valt människornas vardag som tema, men den vardagen är nog ofta en artificiell konstruktion, skraddad enligt våra behov.”

(Nordicom, 3/1998)

Det är just denna svårighet att fånga människornas vardag som även min forskning stötte på, men genom att vinna en insikt om de egna resurserna kunde jag någorlunda komma runt detta.

METODOLOGISKA PROBLEM KRING ATT FORSKA I ”DET PRIVATA”

Det uppstod många svåra frågor kring en till synes enkel uppgift att observera vad människor gör hemma vid sin dator och samtidigt på nätet. De problem som jag kunde identifiera direkt handlade om den privata situationen hemma och hur man kunde komma åt den utan att dels bli inkräktare och dels någon som påverkar den situationen. Det kan tänkas att människor vill förmedla en viss bild av sig i en undersökning och därmed selektivt väljer vilka hemsidor de besöker eller vad de gör på datorn medvetna om att de är observerade. Vidare uppstod det en diskussion om tid och resurser. En forskare kan inte finnas till fysiskt hos dem man studerar hela tiden och då blev det en diskussion om att med hjälp av tekniken följa vad som sker på datorn. Detta ledde genast till problem som handlade om kostnader i form av teknisk support och programvara, samt integritetsproblem – vem har rätt att dokumentera och följa vad som sker på en privat hemdator. Men hänvisning till problemet som redan diskuterats ovan – att människor tenderar ändra sitt beteende vid observationssituationer skulle nyttan av en sådan monitor vara begränsad, och om en sådan installerades utan försökspersoners kännedom skulle det vara direkt oetiskt. Slutligen var det oklart hur många personer som behövdes djupstuderas för ett pålitligt resultat och därmed blev nackdelarna med att försöka göra etnografiska studier för många enligt bedömningen jag gjorde våren 2000. Det faktum att jag dessutom bara hade en vag bild av vad jag egentligen sökte och var öppen för många berättelser och beskrivningar bidrog till beslutet att inte ty sig på någon etnografiskrelaterad metodologi. Visserligen finns det idag en tradition av att studera t ex nyhetsredaktioner och även privata miljöer genom etnografiska metoder.¹¹⁸

¹¹⁶ Kivikuru: Finns det kommunikationsforskning? Nordicom, 3/1998, s 5-9

¹¹⁷ Ullamajja Kivikuru är professor i journalistik vid Social- och kommunalhögskolan vid Helsingforsuniversitet. Hon beskriver hur kommunikationsforskare avskyr procenttal och i stället tror att kommunikationen har central roll i människornas vardag, dock utan att veta. (s.6 Nordicom Information nr 3/98). Systematiska innehållsanalyser av nyhetsprogram är sällsynta och det som görs när aldrig nyhetströskeln i medier.

¹¹⁸ Se t ex Mats Ekström & Lars-Åke Larsson: Metoder i kommunikationsvetenskap, Studentlitteratur 2000, kapitel 1, där man förklarar skillnaden mellan naturliga och konstgjorda situationer, samt hur man gör observationer främst i massmediala miljöer (Tv-redaktioner) men även i privata miljöer.

MEDIEVETENSKAPERNAS STUDIEOBJEKT OCH MEDIEPEDAGOGIKENS: MÄNNISKAN

Ofta får man en känsla av att medie- och kommunikationsvetenskaper förmedlar format, som man kan lära sig utantill och sedan är man mogen som forskare att gå ut och inhämta datamaterial och genom att sedan hålla dessa data igenom rätt filter får man fram ett förädlad resultat.¹¹⁹ Detta synsätt har sin grund i att forskningsobjekten är väldefinierade, avgränsade och stabila. Detta kan böttna i att man uppfattar medievetenskapernas studieobjekt som icke-människor, eftersom man studerar texter, bilder och medieprodukter. Mediepedagogiken däremot studerar tydligt människor som sällan följer tydliga kausala lagar. Det talas ofta om kvalitativa forskningsintervjuer, personliga intervjuer, fokusgrupper eller samtalsintervjuer i metodundervisningen som om detta skulle lyfta fram människan. Då får man lära sig hur man planerar intervjun tematiskt, hur man väljer intervjupersonen, hur frågemanualen görs och hur intervjun genomförs. I viss mån bortser man alltså från människans väsen och utgår ifrån färdiga manualer. Problemet uppstår om man är ute efter ännu oklara berättelser och en tematisering kan leda till att väsentlig kunskap blir osagt. Inom medievetenskaper är kognitiv forskning området som studerar hur människan hämtar in, uppfattar, analyserar och processar budskap. När det gäller att hämta kunskap och innehåll som producerats på internet gäller det att inom metodologin vara öppen för den speciella formen och mångfalden som budskapet kan mottas.¹²⁰

Genom kvantitativ datainsamling kan man dra kvalitativa slutsatser om värderingar och motiv. Genom att konceptualisera och tematisera medietexternas innehåll i olika kategorier och sedan räkna på frekvensen eller studera den faktiska positioneringen (t ex hur många gånger ett visst ämne toppar en nyhetsändring, eller hamnar på första sida i pressen) kan man synliggöra värderingarna som styr innehållsproduktionen.¹²¹ Metoden är fiffig men man får inte bli blind av beteckningen "kvantitativ innehållsanalys". Som ett exempel kan man nämna kodifiering och vad det betyder. Kategorisering, kodifiering och gruppering är alltid en subjektiv och aktiv handling av människor. Därmed finns det teorier, tolkningar, emotioner, och relationer som styr metoden långt innan man kommer in i den kvantitativa fasen. Det krävs alltså intuition och reflektion för att kunna göra kopplingen från en innehållsanalys till verkligheten.

Sammanfattningsvis kan man säga att oavsett forskningsmetod som används inom mediefältet krävs det av forskaren en självreflektion och insikt, samt en teori som ser *människornas* kommunikation som en social handling med motiv och syften, helt enkelt därför att vi har med människor att göra. Det är subjektiva personer som ensamma eller i en grupp förmedlar och mottar budskap, därför kan man inte studera denna handling som något mekaniskt, även om vissa metoder som kvantitativa analyser av texter, bilder eller retorik kan ge ett sken av positivism.

Det är väsentligt att ha en mediepedagogisk metodologi som kan tränga sig in i fasen som förekommer den kvantitativa analysen, en metodologi som kan studera själva uppkomsten av medietexter och produkter – inte bara den färdiga texten – utan människan som producerar och skapar i relation till människan som tillägnar sig dessa skapelser, och deras kulturella programmering

¹¹⁹ Se t.ex. Mats Ekström & Lars-Åke Larsson: Metoder i kommunikationsvetenskap, Studentlitteratur 2000 eller

¹²⁰ Se t ex skrifter av filosofiprofessor Peter Gärdenfors vid Lunds universitet. I Kulturkvarten Obs, den 27 mars 1998 förklarade han hur berättelsen är en bärare av kunskap och fångar intresset. När det gäller datorburna berättelser, d v s internet så finns det hyperlänkar som gör att läsaren läser texten enligt det associationsmönster som hon har istället för att följa texten kronologiskt från början till slutet. Man "klickar" sig bort från ursprungstexten på olika sätt. Gärdenfors ser "framtida multimedieberättelser som jazzimprovisationer: det finns ett fastlagt tema och en given sekvens av ackord, men sedan står det deltagarna fritt att i samspel bygga upp förloppet efter studentens ingivelse."

¹²¹ Se t ex Åsa Nilsson i Mats Ekström & Lars-Åke Larsson: Metoder i kommunikationsvetenskap, Studentlitteratur, 2000, kapitel 4

som avgör hur de ser på sig själva och på andra. Jag har funnit att det är den kritiska metodologin som fungerar i detta avseende.

DEN KRITISKA SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA METODOLOGIN OCH MEDIEVETENSKAPERNA

Mats Alvesson och Stanley Deetz har i sin bok *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*¹²² utgått från organisationsteoretisk forskning, men jag kommer att visa att grundtanken i kritisk teori är möjlig och även önskvärd inom MKV¹²³ för att

"Den kritiska traditionen intresserar sig alltså för hur kulturella traditioner och mäktiga aktörers handlande bidrar till att förstena den sociala verkligheten till förmån för vissa särintressen och till nackdel för andra. Den bryter alltså upp den låsta sociala verkligheten och gör den tillgänglig för nya politiska överväganden och beslut." (2000, s 12)

Jan Ekenkrantz¹²⁴ har påpekat att medie- och kommunikationsvetenskapernas marginalisering inom samhällsvetenskaperna beror på dess inre marginaliserande mekanismer. Främst finns det ingen teoretisk eller metodologisk bas att studera eller definiera "samhälle" och "kultur" på, utan dessa benämningar lånas oftast från andra discipliner. Därmed har den seriösa medieforskningen enligt Ekenkrantz "reducerats till bindestreckssociologi"¹²⁵. Han menar att den av journalistik inlånade dualismen av *Text* och *Kontext* har även har präglat forskningen, som därmed har ställt *antingen eller* -frågor istället för att identifiera sublima samband mellan "motpoler" som samhälle-individ, struktur-handling, konkret-abstrakt, materiell-symbolisk, medvetande-medier, mikro-makro:¹²⁶

"Med en verklig tvärvetenskap måste vara något annat än addition och vi får därför söka oss till just sådana idéer som av någon orsak ännu inte vunnit acceptans i det akademiska sorteringsverket, som kanske t o m allvarligt ifrågasätter det" (1997, 15)

Idag, som Ekenkrantz påpekar, har inte journalistik en egen medveten relation till vad samhället eller kultur är, utan använder sig av lånedefinitioner både inom den praktiska verksamheten, som inom den akademiska forskningen. Därmed saknar mediekritiken idag den intellektuella basen som skulle kunna samtidigt fungera som samhällskritik och kulturkritik. Ekenkrantz presenterar även en idé om att studera tidsuppfattningen och "författandet av framtiden" som avslöjar hur journalistiken fungerar.¹²⁷

¹²² Mats Alvesson och Stanley Deetz : *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*, Studentlitteratur , 2000

¹²³ Medie- och kommunikationsvetenskapernas vedertagna förkortning

¹²⁴ Jan Ekenkrantz i *Nordicom Information*, 1998:1-2, s. 95-114

¹²⁵ *ibid* 1997;16

¹²⁶ I ett diagram presenterar Ekenkrantz dessa motpoler som en tårta i en "dikotomiernas fångelsegård" och beskriver hur den präglar forskningen och synen på medier i allmänhet och massmedier i synnerhet. I denna finns fyra stora berättelser som placerats som riktningar i varje hörn. Dessa är "världen som kontor, info-samhället", "fabrik, klassamhället", "nöjesfält, mångkultur" och "slagfält, korrektionsanstalt". Dessa fungerar alltså som teoretiska grundsatser för vad samhället är när journalistiken sedan tar sig an en beskrivning av en händelse eller en nyhet

¹²⁷ Jan Ekenkrantz: *Postmodern times? A comparative study of temporal constructions*, Paper presenterades på 15.

Nordic Conference on Media and Communication Research, Reykjavík, Island, augusti 11-13, 2001. Ekenkrantz diskuterar verklighetsbilden och tidsaspekten, och visar hur journalisten författar framtiden:

"The time dimension, as a textual characteristic, seems to be more sensitive to social change than other discursive elements. The ways that the present is linked to the past or to the future are revealing of both cultural and ideological conditions..." Postmodern, or late modern, times are not 'timeless' times (as Castells and others suggest). Fantasies

Även om det ännu inte finns någon kritisk metodologisk tradition inom medievvetenskaperna börjar en del kritiska metoder vinna mark kanske just därför att det krävs en djupare och mer reflekterande förklaringsbas i det föränderliga medielandskapet än under modernismen. Dialogisk analys är till exempel en form av analys som försöker visa hur massmediala texter skall ses som svar eller inslag i en samhällelig dialog som pågår inom en diskurs. Deborah Tannen har uttryckt studieobjektet som ”språket bakom meningarna”. En dialogisk diskursanalys tittar på begreppen, kommunikationshändelsen, diskursen, intertextualiteten, kontexterna och den intertextuella kedjan som i sin tur leder till rekontextualisering och interdiskursivitet.¹²⁸ Peter Berglez har skrivit om kritisk diskursanalys som ett sätt att förstå medier och deras förhållande till omvärlden, samhället och kulturen. Berglez har bland annat analyserat subjektet som man adresserar till i nyhetsmedier och kommit fram till att den postmoderna nyhetsbevakningen föredrar en icke-fixerat subjekt, vars identitet är mer relaterad till vardagens småsaker än till politiken och ekonomin. Därmed adresseras detta subjekt som någon som inte kan påverka en djupare strukturell förändring i samhället utan snarare agerar i en konsumentroll.¹²⁹

”When making contact with the social world in general, becomes strictly a case of making choices.”

Forskarens uppgift är att lyfta sin horisont över del lokala (mikroanalys) och sätta det hela även i ett makroperspektiv enligt Berglez. Genom att ta sig an makroperspektivet kan man sedan se nya terränger som måste betraktas som forskningsobjekt, något som Birminghamskolan var banbrytande för när man började betrakta mediekommunikation som dialog istället för en mekanisk envägstrafik. Detta ledde sedan till att ett helt nytt område av mottagar- och mottagningstudier identifierades inom kommunikationsvetenskapen. Receptionsanalys intresserar sig för publikmottagning. Utgångspunkten är i Birminghamskolans kommunikativa ansats¹³⁰ olika inriktningar som utvecklats sedan är bl. a. effektforskningen, *uses and gratifications* -forskning, injektionsnålmodellen, trattmodellen, nivellerings effekterna, med mera.¹³¹

Norman Fairclough anser att kritisk diskursanalys kan erbjuda en ny innovativ ingång på att studera medier. Han menar att genom att studera medietexter i sin produktionsprocess kan vi uppfatta förändringar i den rådande mediediskursen som i sin tur går att härleda till vidare processer av social och kulturell förändring. Dessa blir särskilt synliga i den presenterade relationen mellan det *privata* och *offentliga*, samt mellan *information* och *underhållning*.¹³² Fairclough analyserar bland annat ”rösterna”

about times gone and times to come are central to the ways today's media chisel out imaginable futures for us, thereby doing the work of political ideologies and utopias in early modernity.”

¹²⁸ Åsa Kroon i Mats Ekström & Lars-Åke Larsson:

Metoder i kommunikationsvetenskap, Studentlitteratur, 2000 förklarar intertextualiteten som att samma budskap pumpas ut från olika medier, och interdiskursivitet som att olika genrer lånar form och innehåll från varandra.

¹²⁹ The preferred non-fixed subject: Politics, Identity and the Mass Media. Paper presenterades på Reykjavik konferens, augusti 2001. <http://www.nordmediakonferens.hi.is/papers/ten/PBerglez.doc>

¹³⁰ Birminghamskolans kommunikativa ansats säger att mottagning av massmedieinnehåll är dialogisk och selektiv process och inte alls en enkelspårig påverkansprocess. Det som idag kallas för Birminghamskolan heter egentligen Centrum för Contemporary Cultural Studies, CCCS, som på 70-talet utvecklades till en tvärvetenskaplig kultur- och sociologiscentrum som särskilt studerade ungdomarnas subkulturer, deras uttryck i musikmak, stil och kläder, samt analyserade subkulturer utifrån ett makt- och klassperspektiv. Se för mer t ex Johan Fornäs, Ulf Lindberg och Ove Sernhede: Ungdomskultur, Identitet – motstånd, 1994.

¹³¹ För en summarisk genomgång se t ex Åke Edfeldt: Påverkan, Proprius, 1992; Fiske, John. (1997).

Kommunikationsteorier. En introduktion. 2: a upplagan Wahlström & Widstrand; Carlsson, U. (1995). Mediemätningar, teori, tolkning, tillämpning. Göteborg: Nordicom-Sverige. Ant.; Gustafsson, K-E. &

Weibull, L. (1992). Mått på medier. Lund: Studentlitteratur. Ant..

¹³² Norman Fairclough: Media Discourse, Arnold, 1995. Diskurs används ibland inom lingvistik som ett ganska smalt begrepp som hänvisar främst till språket, medan inom samhällsvetenskaperna övrigt brukar diskurs vara ett vidare perspektiv som innefattar social ordning, organisation, handling osv. Därmed kan begreppet bli en aning förvirrande

i medieinnehållet, dvs vems representation som finns med i medieproduktioner, eftersom dessa förmedlar även en diskursiv ordning av social och politisk rang i samhället. Han uppmärksammar till exempel att reporterns kulturella bakgrund nära oss kan betyda mer än intervjupersonernas position, om den kulturella distansen är lång, som det är i fallet t ex när egna reportrar låter ministrar från t ex Mellanöstern uttala sig – trovärdigheten skapas hos mottagarens kulturella preferens snarare än i sak.¹³³ Denna insikt är viktig att ta med sig när man analyserar internet och dess användning, men även i de traditionella medierna, något som regissören Reza Parsa har lyckats demonstrera på ett enkelt sätt.¹³⁴

KRITISK TEORI OCH POSTMODERNISM

Alvesson och Deetz konstaterar att den lilla empirin som gjorts inom kritisk teori eller postmodernistisk forskning är otillräckligt för att vara en bas för en metodologi, och metoder som använts hittills är en hopblandning av flera discipliner. Det har gjorts en del postmodernistisk och kritisk forskning inom organisationsteorin, framför allt inom ekonomiska vetenskaperna. Vidare finns det enligt Alvesson och Deetz en synvilla som återkommer även i forskningen:

"Att beskriva sin egen tid som unik och som en viktig övergångsperiod är en återkommande olycklig tendens i det västerländska tänkandet." (2000, 15)

Detta citat kan uppfattas som något intellektuellt provokativt, när den kritiska teorin sägs syssla med just en ny fas i utvecklingen, nämligen den som kommer efter modernismen. Men man skall inte luras av begreppet unik. Vi kan mycket väl se att modernismens spelregler håller på att övergå till något annat, men det behöver inte för den sakens skull vara unikt såtillvida att historien aldrig skulle ha visat likadana tendenser i de tidigare perioderna.

När detta är fastlagt kan man skilja på de två inriktningarna som idag är sysselsatta med eftermoderniteten; den *kritiska teorin*, som intresserar sig för att undersöka exploatering, förtryck, orättvisa, asymmetriska maktrelationer, förvrängd kommunikation och falskt medvetande.¹³⁵ Om man grupperar sociala teorier som världsåskådningssätt hamnar den kritiska teorin i en ruta som betecknar teorier inom radikal humanism¹³⁶.

inom medieforskningen som tycks var befolkad av lingvistikerna och övriga samhällsvetare i lika stor grad. Faircloughs "diskurs" uppfattas dock – i alla fall av mig – mer strukturellt och omfattande än bara språket.

¹³³ Norman Fairclough: *Media Discourse*, Arnold, 1995. s 79-81

¹³⁴ T ex i Utbildningsradion UR: "Folk och makt" serie del 4, den 23.9.2003: Den svensk-iranska regissören Reza Parsa, regissör till bl. a filmen "Möte med ondskan", anser att vi varje dag blir lurade av medierna. De får oss att tro att deras beskrivning av världen och människor är den riktiga bilden. Men den bilden är falsk, enligt honom och han demonstrerade sin poäng genom "slipstricket" – intervjun börjar med att han har kostym och slips (=trovärdighet) medan han sedan tar av slipsen och på sig en turban – och plötsligt blir hans (visuella) trovärdighet ifrågasatt.

¹³⁵ Frankfurtskolan betecknar en grupp samhällsforskare och filosofer förbundna med det 1923 i Frankfurt am Main grundade Institut für Sozialforschung. Syftet var att med utgångspunkt i marxistisk historie- och samhällsnygen en samhällsanalys som kunde förena teoretisk insikt och politisk praktik. Förutom marxismen spelade psykoanalysen en viktig roll; målet var också individens frigörelse. Bland gruppens medlemmar kan nämnas Theodor Adorno, Erich Fromm, Max Horkheimer och Herbert Marcuse. Besvikelsen över stalinismen och den tyska arbetarklassens handfallenhet inför nazismen kom Frankfurtskolans medlemmar att bli lika kritiska mot dogmatism som till kapitalism. Se vidare t ex Thomas Krogh: *Frankfurtskolan – en introduktion*, Daidalos.

¹³⁶ Burrell & Morgans radikalhumanistiska paradigm från 1972 (på svenska 1979). Se mer t ex: Miran Mitar: *Assesment of societal security in recent past and today*, 1996 College of Police and Security Studies, Slovenia

"History of political ideas and history of scientific theories show great amount of different approaches. Different authors give different classifications of ideas and theories, here as a starting point for classification of scientific theories (which are main topic of interest here) about society and security is taken the proposal of four key paradigms (Burrell and Morgan, 1972, viii) based upon different sets of metatheoretical assumptions about the nature of social science (in

Den andra inriktningen är *den postmoderna teorin* som intresserar sig främst för den aktuella sociala stämningen som en historisk period fylld med stora sociala och politiska förändringar.¹³⁷ Den tyske filosofen Immanuel Kant beskrev *upplysningen* - modernismens centrala tema - som en flykt från ett självförvällat förmyndarskap:

"Före upplysningstiden förmedlades och legitimerades personliga identiteter, kunskap och social ordning och dominerande historiska berättelser av traditionen, även om individerna själva aktivt pålade sig traditionen. Upplysningen utlovade ett autonomt subjekt som gradvis blir friare genom kunskap som förvärfvas med hjälp av vetenskapliga metoder."

(Alvesson och Deetz, 2000; 18)

"Upplysningens fiender var mörkret, traditionen, ideologin, förnuftet, okunnigheten och den auktoritet som knyts till en position. Alla dessa upplysningsteman är djupt inbäddade i modernistisk teori och forskning."

(Alvesson och Deetz, 2000; 18)

Genom skolan, folkbildning och massmedier konstruerades under moderniteten detta autonoma och upplysta subjekt. Alvesson och Deetz konstaterar att den postmodernistiska teorin dödförklarar modernismen, den kritiska teorin framhåller upplysningens ofullständighet:

"Vi använder modernismen -begreppet för att rikta uppmärksamheten på den instrumentalisering av människor och natur som (efter mönster från positivismen och andra "rationella" sätt att utveckla säker och handfast kunskap) sker med hjälp av vetenskaplig-teknisk kunskap i syfte att åstadkomma förutsägbara resultat och lösa tekniska problem, vilket ska leda till ett "gott" ekonomiskt och socialt liv som främst definieras som ökad rikedom hos investerare och ökad konsumtion hos konsumenter."

(Alvesson och Deetz, 2000, 19)

Frankfurtskolan var alltså lika kritisk mot dogmatism som till kapitalism. Den här delen av den kritiska traditionen fungerar bra även idag när man studerar bergfasta uppfattningar om samhället, dess strukturer, medier, familjer med mera. Vidare under beteckningen kritisk teori ville man skapa ett alternativ till traditionell samhällsvetenskap, ett alternativ som inte kunde användas till förtryck av människor utan kunde frigöra människans förnuft. Det är just inom denna tanke som kritiken mot den kritiska teorin kan uppfattas. Om det är så att det inte finns ett modernistiskt förnuft att frigöra – utan lika många som det finns individualister – hur kan man då frigöra detta?

KRITISKA SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA METOD I PRAKTIK

Det viktigaste inom den kritiska metodologin enligt Alvesson och Deetz är det i och för sig självklara men ofta svårargumenterat faktum att forskaren är ett tänkande och kännande subjekt vilket alltid påverkar forskningen. Därutöver är även de som studeras - forskningsobjekten d v s andra människor - kännande och tänkande subjekt, som fungerar i olika sociala sammanhang.

Därmed slås det fast att forskningsresultatet alltid påverkas av metoden så att *metoden i själva verket är en del av teorin*, i den bemärkelsen att empirin som skaffas enligt olika metoder är grunden till teorin.

terms of the subjective - objective dimension) and the nature of society (in terms of a regulation - radical change dimension). “

¹³⁷ Postmodernismen som bäst gestaltas enligt Alvesson och Deetz i arbeten av Derrida, Foucault, Baudrillard, Deleuze & Guattari, Laclau & Mouffe. Gemensamma tankar i deras verk – och därmed för postmodernismen är följande. 1) Språket är centralt för sociala konstruktionsprocesser 2) De är motståndare till stora berättelser och General Theories 3) De erkänner sambandet mellan kunskap och makt 4) Uppfattningen att världen är flyktig 5) Insikten om att massmedierna spelar viktig roll i samhället 6) Metodologiskt är fiktion en viktig form av retorik inom forskningen

Vidare poängteras forskares intuition och förmåga att bedöma saker. Detta påminner mig om den gamla definitionen av *intuition*, som (hos någon av de stora filosofer, kan det ha varit Kant?) egentligen betydde säker kunskap; att man *kände sig säker*. Denna ingång är värdefull när man studerar ett fenomen som internet, som ständigt ändrar form, utvecklas, påverkar och påverkas av det övriga sociala livet, samt av teknisk utveckling. Kritisk forskning utvecklar en specifik form av kritiskt tänkande enligt Alvesson och Deetz:¹³⁸

"Den kritiska traditionen intresserar sig alltså för hur kulturella traditioner och mäktiga aktörers handlande bidrar till att förstena den sociala verkligheten till förmån för vissa särintressen och till nackdel för andra. Den bryter alltså upp den låsta sociala verkligheten och gör den tillgänglig för nya politiska överväganden och beslut."

(Alvesson och Deetz, 2000, 12)

"Kritisk samhällsforskning är alltså inriktad på att mer ifrågasätta än bekräfta det etablerade, mer rubba än fortplanta kulturella traditioner och konventioner, mer blottlägga och demonstrera spänningar i användningen av språket än att bevara ett visst språks dominans, mer uppmuntra till fruktbara meningsskiljaktigheter än att utgå från ett ytligt samförstånd."

(Alvesson och Deetz, 2000, 12)

För denna avhandling är den kritiska metodologins "dubbla natur" med att fånga teorins och metodens samspel i en kunskapsgenererande process avgörande.

FORSKAREN OCH KUNSKAPSPROCESSEN – INSIKT

Enligt Alvesson och Deetz (Alvesson och Deetz, 2000; 21) betecknar *insikt* den process där man undersöker det sätt på vilket denna kunskap (vardagskunskap) och föremålen och händelsernas objektiva karaktär formas och bevaras. Insikten kan lämpligen kallas det mänskliga tänkandets främsta frontlinje. Dess struktureringsgrund är *det kraftfulla exemplet* och inte en massa data. Insikt är både den process där det skapas enhet i data - genom kunskap om vilka data som ska samlas in och hur de hänger ihop - och den process där man kommer till medvetande om villkoren för en sådan enhet. (Alvesson och Deetz, 2000; 21) Det är just denna insikt som jag har låtit styra min kunskapsinhämtning från början, genom att utgå från de erfarenheter och upplevelser, samt baskunskaper som jag har själv haft och sedan utifrån detta utformat olika typer av metoder som har hjälpt mig att komma vidare i sökandet. Insikt är processen för kunskapsinhämtning där forskaren är osäker på vad det man exakt är ute efter, och kan därmed inte utnyttja sig av färdiga paket av teorier och metoder, men där forskaren med egna observationer tydligt kan se effekter, konsekvenser och samband som är själva forskningsobjekt. Därmed måste man med bestämdhet avfärda tankar om att insikt skulle vara en helt subjektiv och en total inre process hos en forskare. Insiktens väckarklocka finns i verkligheten utanför forskaren, i något som man ser, hör eller uppfattar.

I detta arbete har jag lutat mig mot insiktens kraft under två empiriska studier som fått sin grund i de signaler som kommit utifrån till mig och som presenteras i två följande kapitel.

¹³⁸Det kan handla om 1) att identifiera och ifrågasätta de antaganden som ligger bakom vanliga sätt att varsebli, förstå och handla; 2) att erkänna det inflytande som historia, kultur och social position har över uppfattningar och handlingar; 3) att föreställa sig och utforska ovanliga alternativ som kan rubba rutiner och en etablerad ordning 4) att uppmärksamma olika, inte minst subtila former för social dominans; och 5) vara tillbörligt skeptiskt till varje kunskap eller lösning som påstår sig vara den enda sanningen eller det enda alternativet. (Alvesson & Deetz: 2000, 12)

EN TRANSFORMATIV OMVÄRDERING SOM TEORETISK-METODOLOGISK TANKE

När det gäller mina metodologiska ansatser kan man säga att utgångspunkterna är just att ifrågasätta det sättet budskap skapas och förmedlas i konkreta människors vardagsliv. Men istället för att utgå ifrån att det är fel i detta vardagsliv har jag vänt blicken mot den medierade bilden av detta vardagsliv kontra det offentliga livet i samhället. Därmed blir det intressant att studera tradition, familj, och auktoritet, fenomen som förknippas lätt med klasstryck, kulturellt förtryck och/eller de gamla och icke-funktionella¹³⁹ former av social organisation och handling.

”De praktiska och pedagogiska ideal som präglar vår form av kritisk forskning leder till en pragmatisk syn på sociala institutioner.” (2000, 23)

Om forskningen trots allt har lett till en ökad förståelse av ett problem eller ett område i samhället, och det går att visa fiktiva eller asymmetriska maktförhållanden bör forskningen också kunna visa vägen till en förbättring – eller en transformativ omvärdering, som det också kan heta enligt Alvesson och Deetz, men de är inte särskilt optimistiska:

”Den underförstådda tron att om människor visste vad de ville och kände till det system av restriktioner som hindrar dem, så skulle de handla annorlunda, har föga som talar för sig. De som kräver betydande förändringar missar ofta implikationerna av moderna former av kontroll.” (2000, 23)

På min forskningsresa har jag börjat ana att om vi slutar att tala om ”kontroll” eller ”social kontroll” som i sig har en negativ klang och istället ser det sociala kittet som är själva grogrunden till att vi blir individer och samtidigt medlemmar i kollektiva grupper kan förståelsen för våra sociala fenomen, institutioner och processer öka även när dessa konstrueras genom medier. Därför väljer jag att uppfatta Alvessons och Deetz sista mening ovan med ”moderna former av kontroll” som något värdeneutralt. Genom att erbjuda en alternativ förklaring – en värdeneutral social kontroll (på samma sätt som Foucault talar om makt) – blir det möjligt att synliggöra just de praktiska och pedagogiska ideal och den pragmatiska syn på sociala institutioner, som författarna talar om. I det här arbetet appliceras detta på ”familj”, ”tradition” och ”auktoritet”.

Genom att använda den kritiska metodologin blir det möjligt att visa den nästan revolutionära kraft som finns i en social forskning som visar att sociala fenomen inte nödvändigtvis dör när ideologier kräver det, utan kanske lever vidare i en omvandlad form, som vi forskare måste kunna identifiera. Ett sätt att göra detta är att använda sig av dikotomin konsensus/dissensus. Alvesson och Deetz presenterar ett sätt att skilja på kritisk metodologi från traditionell samhällsforskning genom att använda sig av dessa begrepp. Konsensus innebär egentligen resultat som är hegemoniska och naturliga, som inte innefattar inneboende konflikter i materialet. Validiteten är en central metodologisk fråga och forskning betraktas som neutral, vilket gör forskaren till en neutral och anonym person bortom tid och rum. Teorin ses som en abstraktion av verkligheten. Vetenskapen presenteras som enhetlig kunskap inom ett väldefinierat och testat område. Spegeln är en metodologisk metafor som hjälper forskaren att förstå sina forskningsobjekt.

Som läsaren kanske har redan förstått passar detta dåligt för studiens syften, däremot känns det som beskrivs som dissensus ett mer fruktbart sätt att närma sig forskningsobjektet. Dissensus handlar om att se konflikter som naturliga tillstånd där nuet både historieras och politiseras. Ordning inom detta paradigm handlar om makt och dominans, och forskningen inriktas på att ompröva och/eller ifrågasätta (”re-presentation”). Forskningen blir komplementarisk och teorin är en öppning

¹³⁹ I betydelsen av icke-modernistiska

för en ökad förståelse och den metodologiska metaforen är snarare ”linsen” än ”spegeln”. Inom dissensusparadigmet har forskaren ett namn och en plats.¹⁴⁰ För forskningen av dissensuskaraktär är den generativa kapaciteten (förmågan att ifrågasätta dominerande antaganden, värderingar, sociala praktiker och rutiner) hos en observation viktigare än den representationella validiteten.

PROBLEMET MED ATT FRYSA ETT STUDIEOMRÅDE – KAUSALITETENS OMÖJLIGHET?

"Enligt den traditionella metodologin ska väl genomförda studier leda till en stadig tillväxt av kunskapen, till en allt mer sammanfallande verifiering/falsifiering av teorier och till ökande stöd för allt bättre teorier med vidgad förklarande och förutsäggande kapacitet."

(Alvesson och Deetz: 2000, 59)

Kausalitet kräver stabila och varaktiga objekt. Genom att variation i forskningsresultat behandlas med *förakt* i strävan efter fixering och positionering kan man inte ta till sig de varierande och förvirrande resultaten och söka efter en rikare och mer komplex förståelse av ett fenomen. Istället förklaras detta ofta med olikhet och problem i definitioner och operationaliseringar – alltså med metodologin. Kärnan i denna strävan är att *fixera* och återspegla sociala fenomen, eftersom man utgår från en viss fast uppfattning av sociala teorier, av verklighet och av språket. Fasta definitioner behövs för att bygga upp kumulativ kunskap inom den normativa traditionen.

Språkbruket är metaforiskt snarare än bokstavligt och bygger på undertryckandet/förnekandet av alternativa betydelser, det är lokalt och kontextuellt snarare än abstrakt. I likhet med andra människor strukturerar forskare sin värld metaforiskt. Orden får sin betydelse genom det metaforiska sammanhang som de används i. Det betyder att orden fungerar på ett fantasirikt och associativt snarare än analytiskt klart sätt. Exakt samma definition kan således präglas av olika metaforer och därmed olika betydelser.¹⁴¹

Ambitionen med en definition är att säga något som är relevant för flera olika miljöer. Enligt Alvesson och Deetz fungerar detta sällan bra eftersom miljöerna är olika.¹⁴² På denna punkt har jag haft svårigheter med att förstå hur Alvesson och Deetz resonerar utifrån den samhällskritiska kraften som denna kritiska metodologi har om man enbart ser till enskilda fall och förklaringskraften av definitioner hos dem. Genom att kombinera den kritiska metodologin med Foucaults synsätt har jag behållit min intellektuella tro på att det går att studera bredare samhällsfenomen och förändring utan att fragmentera allt i små mikrostudier, men för den skull utan att förlora det kritiska synsättet beträffande hur den sociala verkligheten är skapad och konstruerad. Det är just genom denna insikt som redan diskuterats ovan, som man kan hitta förståelsebasen för att kunna växla mellan enstaka fall och om att säga något djupare och bredare om samhället och dess sociala ordning.

Även hos Habermas är den här insikten ett faktum, och betraktas som en kraft. När det gäller den kommunikativa handlingen avser samförståndet inte bara att man förstår yttringar utan också om att

¹⁴⁰ Dissensusforskningen ifrågasätter inte betydelsen av en ordnad observerad värld utan betraktar den som en kraftfull produkt och söker bryta objektiviseringarna föra att visa en potential och variation som är rikare än vad som står omedelbart klart. Inom till exempel kulturstudier söker konsensusriktningarna att upptäcka en eller flera kulturer. Dissensusriktningarna pekar däremot på den fragmentering som finns inbyggd i varje anspråk på kultur och på det arbete som mot bakgrund av denna fragmentering krävs för att bevara ett sammanhang eller utveckla motstånd. (Alvesson och Deetz, 2000)

¹⁴¹ Alvesson och Deetz; 2000; 63

¹⁴² Alvesson och Deetz: 2000; 65

erkänna dem som giltiga. Just i det sistnämnda fallet finner vi språkets specifikt koordinerande kraft. Det bättre argumentet påverkar inte genom kausal kraft utan övertygar *genom insikt*.¹⁴³

SAMMANFATTNING

Inom den kritiska mediepedagogiska metodologin studerar man människans sociala handling i sitt sociala sammanhang istället för medieprodukter som oftast är objektet för medie- och kommunikationsvetenskaperna. Genom att synliggöra forskaren och de som studeras, operationalisera kritiken, *insikten*, reflektionen och jämförelserna kan man skapa vetenskaplig kunskap inom den kritiska traditionen. Själva validitetsgrunden blir de gemensamma och delade observationerna, och teorins förklarings kraft genom det *kraftfulla exemplet*.

För denna avhandling måste jag dock poängtera att det är inom metodologin som jag lånat metoder från den kritiska teorin, men för senmodernismens syfte att studera den förändring i samhället som pågår fungerar inte kritikens grundläggande tanke om att frigöra individernas förnuft eftersom själva förnuftet är en ideologisk och historisk produkt av sin kontext. Istället har jag använt mig av en syntes med postmodernismens mera reflexiva förhållningssätt inom den teoretiska grunden för metodologin.

¹⁴³ Carleheden s. 40, 1996

Kapitel 7.

UNGDOMAR OCH INTERNET I HEMMET – EN BETRÄKTELSE

”Samhälleliga förhållanden som tidsandan påverkar inte bara teoriers genomslagskraft och popularitet utan även innehåll” (Thomas Brante, 1980)

För att kunna följa med på denna något skumpiga mediepedagogiska färd skall jag kort tematisera ansatsen först, bara för att passageraren skall få ett grepp om kartan och landskapet. Jag har alltså genom min ”empiriska resa” upptäckt något, som jag först inte kunde identifiera, men genom litteraturstudier senare insåg vara grundläggande sociala egenskaper och fenomen; närhet och relationer, kommunikation för att upprätthålla relationer, identitet som tudelad egenskap (individualitet – tillhörighet).

Utifrån den positioneringen av forskaren i sin empiriska undersökning som jag presenterade i förra kapitlet har jag försökt att finna svar på mina forskningsfrågor genom denna empiriska undersökning i en kritisk mediepedagogisk tappning.

Det som förvirrade var dock att dessa egenskaper och fenomen gjorde sig synliga i mediala sammanhang och förde med sig komplicerade frågor om tid, plats och rum. För att närmare kunna undersöka detta mediala sociala vände jag mig tillbaka till mitt material med nya frågor, som sedan har utkristalliserat några begrepp på den operationella nivån; *identitet* och hur det byggs och påverkas av den medierade kommunikationen och de medierade relationerna, och hur dessa bidrar till den individualiserade samt till den tillhörighetsskapande delen av identitet, *traditioner* som ett sätt att manifesteras en tillhörighet och en behärskning av sitt förflutna, sin nutid och sin framtid, samt slutligen vilken typ av *medierad interaktion* som krävs för dessa processer. Resultatet av detta arbete har läsaren just nu i sin hand.

Teorier utvecklas och accepteras på grundval av sin förmåga att erbjuda intressanta och användbara sätt att tänka och tala om verkligheten som vi uppfattar den. Teorins funktioner är att rikta uppmärksamheten mot världen, mot ämnet och skapa ordning i världen och finna operationella definitioner.¹⁴⁴

EMPIRISKA STUDIENS BAKGRUND

”Kvalitativ forskning i allmänhet och kritisk forskning i synnerhet måste börja med den kulturella frågan ”vad är det” eller ”vad är betydelsen av ett fenomen” som naturligen kommer före frågor som ”hur många” eller ”vad korrelerar med vad”.“ (Alvesson och Deetz: 2000, 50)

¹⁴⁴ Alvesson och Deetz: 2000, 50

Detta är precis vad jag försökte göra med min studie som jag under kallade forskningen för en pilotstudie i brist på bättre benämning¹⁴⁵. Som jag redan sagt tidigare kom incitamentet att studera ungdomarnas internetanvändning hemma från en jämförelse med hur mycket det hade forskats om barn och tv¹⁴⁶ men hur nästan inget hade gjorts om internet.¹⁴⁷ När jag tog upp detta 1998 bland kolleger inom journalistik, och inom högskolevärlden uppfattade jag ofta (från de vuxna) en förvåning över varför sådan forskning skulle behövas, då vi redan visste tillräckligt om barn och tv. Det var som om man ansåg att internet var samma typ av media som television.

Jag visste dock från skolans värld att när skolorna datoriserades och ”kopplades upp” fanns det få lärare och rektorer som kunde hantera processen, medan det ofta var elever som fick hjälpa till med de tekniska problemen. Ibland drevs denna kunskapsväxling till sin spets genom att lärare som stod framför en klass hade tvingats att lära sig snabbt olika dataprogram mot sin vilja, och skulle nu ”lära ut” dessa till tonåringar som surfade hela dagarna.¹⁴⁸ Under den aktivaste datoriseringsperioden från 1994 och framåt skedde en plötslig uppkoppling mellan kunskap och makt; den som hade makten över pengarna och tjänsterna hade inte längre kunskaperna att bedöma hur denna makt användes. Rektorer blev i händerna på dataexperter och kommunalpolitiker gjorde som konsulterna sade. Denna utveckling gav även upphov för maktförskjutningar i organisationen genom att expertkunskap blev makt. Denna process att enstaka individer skaffar sig makt genom att vara oersättliga i sina kunskaper har beskrivits väl bland annat av Jeffrey K. Pinto i boken *Power and Politics*.¹⁴⁹ Dessa tog plats över allt i privata och offentliga arbetsplatser. Frågan som jag funderade över då var hur en motsvarande maktförskjutning sker hemma – om den sker? Får tonåringarna mer makt hemma, för att de är duktiga med datorer?

En annan faktor som spelade in var den oförståelsen som fanns just bland den äldre generationen för internet som medieform. Utan att upprepa internets utvecklingshistoria, som det redan har skrivits mycket om, kan man dock fästa blicken på att internet utvecklades i två olika organisatoriska och sociala kontexter, nämligen dels inom försvarsindustrin och dels inom universitetens studentkretsar. Den amerikanska militären började redan på 60-talet utveckla säkra datakommunikationssystem. Tanken var att samma meddelande styckas upp och skickas på så många olika vägar att även om någon datacentral skulle bli utslagen, skulle det alltid finnas alternativ. Universiteten plockade upp systemet, och började använda det till kommunikation mellan studenter, forskare och lärare. Det är inom universiteten som idéer om internets autonomi och total frihet har utvecklats. Idémässigt har alltså internet två motpoler, eller ”föräldrar” om man så vill, en som står för *total frihet* och en som representerar säker och *kontrollerad kommunikation*.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Slutliga namnet blev ”Presentation av en förundersökning i mediepedagogik - Hur en grupp tonåringar och deras föräldrar upplever internetanvändningen hemma” (12. 1. 2001) Mediepedagogiska avdelningen, Piteå Musikhögskola, Luleå Tekniska Universitet

¹⁴⁶ Se t ex fil dr Margareta Rönnerbergs forskning i Sverige: TV-tittande som dialog, Uppsala 1996, avhandling filmvetenskaper; Moralbilder – om medicetik, våld och debattporr, Filmförlaget 1998

¹⁴⁷ Den finska medieforskaren Juha Kytömäki (Täytyy kattoo, jos saa kattoo, Helsingfors universitet, licentiatavhandling i socialpsykologi, 1999) har problematiserat den Tv-forskningen som dittills förklarar att föräldrar inte bryr sig om vad barnen ser på Tv utifrån sina egna erfarenheter som far och vuxen. Han fann att föräldrarnas ”ointresse” egentligen är ett intresse utan explicita regler och med en stor dos förtroende både för sina barn och Tv-utbudet i Finland. Hans utgångspunkt är att se om föräldrar har samma förtroende för sina barn när det gäller internet, samt han har utnyttjat sina egna erfarenheter som förälder i sin forskning.

¹⁴⁸ Ett exempel av detta skedde i Finland i de f d handelsinstitutet (”Kauppaopisto” på finska) där man ofta helt sonika omvandlade skrivmaskinkunskapen till datakunskap och således fick de ofta lite äldre damerna som varit lärare i sekreterarkunskap och maskinskrivning bli ”datalärare”. Jag känner personligen fall där äldre damer utan dataerfarenhet eller intresse tvingats till ”datalärare” under sådana omständigheter, och dessa exempel torde vara vanliga även i andra nordiska länder.

¹⁴⁹ Jeffrey K. Pinto: *Power and Politics in project management*, 1996, Project Management Institute

¹⁵⁰ Alexis Mondragon har beskrivit denna spänning på ett utmärkt sätt i sin C-uppsats Torg och kloster: eller spänningen mellan informell inläring och formell utbildning, Mediepedagogutbildningar, Musikhögskolan i Piteå, 1 999:03. Denna spännande man hade i sin barndom och under sin uppväxt vistats på en latinamerikans torg där hans mor sålde varor, samt senare gått igenom en klosterekoleutbildning (och även blivit en munkkandidat). Hans uppsats och tankar om internet står sig väl även efter fyra år vilket är en hel livstid inom internetforskning.

En parallelltanke till dessa dimensioner finns att hitta hos Aleksis Mondragon, som studerat internet som ett ”pedagogiskt fenomen” och skapat en teori om hur det finns en horisontell inlärningsätt, och en vertikal. Den horisontella inläringen handlar om en kommunikationsprocess där all deltagare är på samma nivå, medan den auktoritära vertikala inläringen uppstår i en hierarki. Enligt Mondragon förenas dessa inlärningsmiljöer i fenomenet internet på så sätt, att vi kan skapa nätverk i all oändlighet utan gränser, regler och bortom kontroll, samtidigt som den tekniska och interfacetekniska dimensionen kräver att minsta lilla punkt är rätt i en webbadress, annars kommer budskapet inte fram. Mondragon kallar dessa dimensioner för marknadsstruktur (kaos) och klosterstruktur (ordning)¹⁵¹.

Vidare ur massmedial utgångspunkt skiljer sig internet från televisionen och tidningar i några väsentliga punkter. Själva idén med massmedier är som det framgår av namnet att ”massor” skall få samma budskap samtidigt. Kontroll av budskapet i tid och rum är alltså väsentligt för massmedier. Fram till 90-talet var massmedier oftast enkelriktade utan att mottagarna hade en möjlighet att offentligt och snabbt reagera på innehållet, och än mindre möjligheter att försöka påverka innehållet. Men i takt med att internet och mobiltelefoni utvecklades började massmedierna öppna sig för mottagarreaktioner och idag finns det en hel flora av program som bygger på aktivt deltagande av publiken.

Men innehållet i massmedier är producerat av vissa och förmedlat till massor under fasta tider och genom fasta kanaler. På internet kan däremot vem som helst bli medieproducent eller -konsument.¹⁵² Du kan göra dina egna texter, radioprogram eller filmer och lägga ut dem på nätet inför hela världen, du kan lägga ut egna foton, eller göra familjens hemsida, du kan starta en förening och hålla kontakten via nätet, eller du kan starta en smärre revolution, som de t ex hundratusentals ”antiglobalisterna” eller tusentals militanta djurrättsaktivister brukar göra. I Frankrike fick varje hem med tillgång till telefon sedan mitten av 80-talet även en Minitel, som är ett statligt intranät¹⁵³. Med dess hjälp har strejkorganisatörer sammankallat många vägblockader av stridslystna EU-motståndare och andra demonstranter.

När det gäller innehållsproduktionen på internet finns idag en stor skillnad gentemot tv-innehållet. Internet har ingen som egentligen kontrollerar innehållet och webbsidor har inga ansvariga utgivare.

¹⁵⁴ Överhuvudtaget är det svårare att bedöma och validera innehållet på internet än via vanliga

¹⁵¹ Se *ibid*.

¹⁵² Vi vet dock att ganska få har gett sig in i medieproduktion på internet, men däremot nästan alla deltar i relationsproduktion och kunskapsinhämtningsprocesser. Här är det dock viktigt att komma ihåg att även hemsidor är medieprodukter (eller medietexter) men refereras oftast inte som sådana om de är producerade för privat bruk. Därmed har massmediernas ”mass” epitet slagit igenom även i kategorisering av internetsidor; en diskursiv insikt som har betydelse i att analysera skillnader mellan internet och massmedier.

¹⁵³ Min franske vän Jerome Labarbé demonstrerade hemma hos sig Minitel –telefonen 1999. Det var en telefon med stor display och som helt enkelt förmedlade skriftliga meddelanden mellan abonnenter på samma sätt vi idag använder oss av e-post och SMS på mobila telefonnät. Minitel fick dåligt rykte då internet kom eftersom den kunde inte förmedla webbsidor på samma grafiska sätt som internet gjorde, men det intressanta är att själva relations- och kommunikationsbaserade delen av Minitel fyllde ett behov långt innan internet fanns i varje hem hos oss.

¹⁵⁴ Respektabla webbsidor skriver ut allt oftare en ansvarig utgivare eller en webbredaktör som har visst ansvar för innehållet enligt senare lagändringar, (PUL, Elektroniska anslagstavlor) men det finns inget generellt system eller praxis som tvingar alla beakta lagen och god sed när man lägger ut saker på internet, på samma sätt som man kontrollerar Tv-innehållet, inte heller någon granskningsnämnd att vända sig till. Det är Justitekanslern som granskar internetinnehållet.

massmedier, eftersom det kan vara knepigt ens hitta den som ansvarar för en nätsida.¹⁵⁵ Utifrån dessa aspekter borde det vara klart för alla vuxna att det finns stora skillnader mellan internet och tv.¹⁵⁶

EMPIRISKA FRÅGOR

Den första studien genomfördes i form av att ett brett frågeformulär utformades till ungdomar och deras föräldrar. I utformningen utnyttjades även personliga kunskaper, erfarenheter, upplevelser och känslor som jag har fått i mina roller som sociolog, som yrkesverksam journalist¹⁵⁷ gymnasielärare i journalistik och textproduktion¹⁵⁸, som mor till surfande tonåringar, samt som medborgare på nätet med erfarenheter från tre länder; Finland, Sverige och Tyskland. Genom att diskutera och testa frågorna med mina studenter, mina barn och familjer till deras vänner, med internetbekanta och kollegor kom jag fram till utformningen nedan. Däremot har jag inte trott mig att kunna generalisera utifrån svaren och göra några befästelser om hur ungdomar och familjer i Sverige rent allmänt fungerar inom mitt forskningsområde.

Det kan tänkas att ett frågeformulär på insiktsbasis kan låta märkligt i öronen för den klassiskt skolade samhällsvetaren, men det fanns en del tankar bakom idén; ett frågeformulär via internet skulle lämna de som inte är uppkopplade utanför – istället valdes en väg via skolklasser eftersom skolan är punkten dit barn och deras föräldrar naturligt vänder sig till; antalet utfrågade var så stor att det kraftfulla exemplet borde konceptualisera sig i fall det fanns i data, och därmed leda forskningen vidare till nya intressanta frågeställningar; att genomföra intervjuer var omöjligt med tanke på det stora antalet intervjupersoner, samt den något oklara frågeställningen om ”hur man använder nätet och vilka tankar finns kring detta”. För att få ner materialet till en hanterbar mängd data valdes därmed färdiga svarsalternativ kombinerade med en del öppna frågor. Naturligtvis jämfördes frågorna även med den rapporteringen om internet och ungdomar i medier som förekom då, samt med den lilla forskningen som fanns i området.¹⁵⁹ Timo Kopomaas forskning om hur mobiltelefoner cementerar moderna familjer genom kommunikation och medierade relationer var intressant för mina syften.

Frågeformulären delades i olika tematiska avdelningar och just i denna uppdelning har jag utgått från den ”insiktsfulla processen” som forskaren har haft innan.¹⁶⁰ Istället för att försöka ”välja” ett område att studera försökte jag att fånga så mycket som möjligt av de olika tematiska områden för att se, vilket område som sedan sticker upp som särskilt intressant – om något. Områden som

¹⁵⁵ Två egna exempel fick mig att inse skillnaderna mellan traditionella massmedier och internet. Först handlade om hur man är källkritisk mot innehållet på nätet och jag läste från KK-stiftelsens projekt hur en lärare förklarade att ”ju fler träffar man får på något sökord desto högre pålitlighet har budskapet”, vilket kan vara precis tvärtom också! Det andra som väckte tankarna var mycket grov pornografiskt innehåll som skickades till mig i omgångar från e-postadresser vid danska universitet. När jag kontaktade berörda rektorer för att påtala hur deras maskiner användes för brottslig verksamhet fick jag veta att fallet var redan polisanmält och den egentliga sändaren fanns i Detroit, men att han hade speglat några europeiska adresser och ”stulit” dem för sina syften.

¹⁵⁶ Färska skräckexempel på webbsidor som aldrig skulle få förekomma som Tv-program är anorexiastidningarna, där sjuka flickor lägger ut bilder på sig själva (och på modeller som har anorexia) för att peppa varandra i att bli ännu smalare (och sjukare). Det enda sjukvården kan göra är att varna anhöriga om dessa sidor så att flickorna skall hållas borta från dem. Problemet uppdagades stort i USA när Dr Phil tog upp ämnet i sin psykologiska Tv-show Dr Phil, ”Eating Disorders” 9 juli, 2003. (TV4 i Sverige). Sedan har även tidningspress skrivit om fenomenet.

¹⁵⁷ Sedan 1986 varit verksam bland annat på LRAB, SR, SVT, YLE, Iltalehti, Aamulehti, Ny Tid, Europaparlamentets publikationer, Eurolang, med mera.

¹⁵⁸ Upplands-Bro Gymnasiet i Kungsängen, 1995- 1999 (varav 1998-1999 delvis tjänsteledig)

¹⁵⁹ Se te x den finska forskningen av gymnasieelevers nät- och mobilvanor 1998-2000: Timo Kopomaa: The city in your pocket – birth of the mobile information society, Helsinki University of Technology; samt Martin Mäklin, Eija-Liisa Kasesniemi och Pirjo Rautiainen *Mobile Phone Culture of Children and Teenagers in Finland*, Tampere University, 2000. Tietoyhteiskunnan tutkimuskeskus / Forskningscentrum för informationssamhället

¹⁶⁰ Se metodkapitel

frågorna delades upp i var t ex bakgrundsfaktorer, kulturella preferenser, tekniskt kunnande, tillgång till tekniken, social kommunikation via nätet, informationshämtning via nätet, samt hot och rädsor man råkat ut på nätet. Jag ville rikta uppmärksamheten mot en verklighet som jag år 2000 sällan fann beskriven inom mediebevakningen och nästan aldrig inom forskningen; den som råder i det privata hemmets dator mellan tonåringar och deras föräldrar. Jag fann vidare att mina egna erfarenheter¹⁶¹ från denna verklighet skulle mycket väl kunna bygga en bas för att komma vidare i en problematisering av ämnet precis som mediepedagogen Juha Kytömäki gjorde i sin studie av varför föräldrar ”inte bryr sig” om vad barnen ser på TV i Finland i slutet av 90 –talet.¹⁶²

Utifrån dessa utgångspunkter var den höga ambitionen att skicka ut 800 enkäter till ungdomar i årskurs ett på Två gymnasieskolor, en i Piteå och en i Upplands-Bro¹⁶³, och där täcka alla elever, samt lika många till deras föräldrar. På grund av problemen med distribution och att hitta adresser blev det betydligt färre frågeformulär, och de som delades ut kom ut mitt i terminens slut då betygshetsen och avslutningsstressen är som värst. Jag bedömde dock att för mina syften skulle underlaget räcka – jag var ju inte ute efter. Sammanlagt fick jag tillbaka ca 25 % av ungdomarnas enkätsvar samt ca 20 % av föräldrarnas svar. I absoluta tal blev det 196 ungdomar och 159 föräldrar (99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder). Jag valde att inte skicka ut påminnelser eller göra om enkäten av det enkla skälet att jag inte var ute efter en svarsfrekvens som kunde ge mig generaliserbar information om populationen ”familjer med tonåringar”.

När det gäller bortfallet fann jag det ganska normalt i första omgången av en dylik undersökning, men avstod från påminnelserna eftersom jag var som sagt inte ute efter generaliserbar kunskap (”användarundersökning”) om ungdomarnas datapreferenser, utan försökte mer problematisera och reflektera över själva sociala fenomenet ”datakommunikation” och dess blotta existens, samt olika dimensioner, i familjekontexten. Därför kan jag heller inte presentera några exakta förklaringar till bortfallet, eller analysera mer ingående vad betydelsen av bortfallet är för materialet. Istället har jag nöjt mig med det digra materialet jag har fått och försökt att penetrera, analysera och kategorisera det för mina forskningsbehov. Därmed säger inte mitt material någonting mer än förklarar hur just de ungdomar och familjer som har svarat, som skickade svaren till mig. Frågorna finns i en appendix i slutet av denna bok.

SVARSPERSONERNAS KULTURELLA POSITION

Ungdomarna som svarade gick mestadels på naturvetenskaplig eller samhällsvetenskapliga program på gymnasiet, och de flesta var etniska svenskar. 20 elever d v s ca 10 % av de tillfrågade hade ett annat modersmål än svenska hemma. Över hälften bodde i en förort och en dryg fjärdedel bodde på landet, resten i ett stadscentrum.¹⁶⁴ Sammanfattningsvis kan man säga att gruppen representerar en vanlig svensk grupp tonåringar även statistiskt sett, även om syftet med svarsgruppen inte var att säkerställa något statistiskt underlag i en positivistisk forskningsanda.

¹⁶¹ Jag har kunnat anamma information från de olika roller jag spelar eller har spelat i samhället; mor, fru, gymnasielärare, chatkompis, forskare, journalist. Dessa roller kombinerade med min relativt tidiga användning av internet (1994 på jobbet, 1995 hemma) har introducerat mig i en mängd faktiska olika internetsituationer.

¹⁶² Juha Kytömäki; ibid.

¹⁶³ Den höga ambitionen var främst ett tecken på min metodologiska fundering, då jag var rädd för att inte ”se” bra om jag inte hade ett urval som motsvarar normala kvantitativa undersökningar, där utgångspunkten är en väldefinierad teori och färdiga frågeställningar inför empiriska studier. En sådan approach leder visserligen till välgjorda rapporter men kanske tillåter inte den sökande blicken på samma sätt som den kritiska metodologin gör, och då hamnar en del områden automatiskt utanför forskningsfältet.

¹⁶⁴ 23 flickor och 20 pojkar bor i stadscentrum som syftar därmed en urban miljö. 54 flickor och 46 pojkar bor på förort och 22 flickor samt 31 pojkar på landet.

Tabell 1.

N: 99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder

De gymnasieprogram som flest svarare gick på, i absoluta tal:

Flickor:	Pojkar:
22 Samhällsvetenskaplig	27 Naturvetenskaplig
20 Naturvetenskaplig	18 EC (ekonomiprogram)
15 OP	9 EN (ekonomi och naturvetare)
10 BF	9 SV (samhällsvetenskaplig)
10 Handelsprogram	

Ett sätt att studera familjens interaktion var att ställa en fråga om huruvida ungdomarna hade gemensamma intressen med föräldrarna. Frågan berättar därmed kanske mer om ungdomarnas syn på umgänget tillsammans med föräldrarna än vad själva intresset är. Jag fick även i en annan fråga veta att drygt hälften av ungdomar hade sporthobby medan knappt hälften ansåg sig vara passiva. Att 66 flickor och 73 pojkar angav att de har ett gemensamt fritidsintresse med sina föräldrar var en ganska stor siffra, och överraskade mig något.

Tabell 2.

N: 99 flickor, 97 pojkar,

Fritidsintressen:	Flickor:	aktiva 57/passiva 41
	Pojkar:	aktiva 51/passiva 44

Tillsammans med föräldrar:	Flickor: Gemensamt intresse 66/inget 27
	Pojkar: Gemensamt intresse 73/inget 16

Frågan om *musiksmak* och *stilar* är med för att se hur grupperade ungdomar är i olika subkulturer (social identitet), där musiken ofta är en stark gemensam nämnare.¹⁶⁵ Å andra sidan är musik även en stark del av den individuella identiteten och kan därmed vara intressant att titta på i förhållande till mediekulturen.¹⁶⁶ Den största gruppen bland pojkarna lyssnade hårdrock, varefter fördelningen

¹⁶⁵ "Fan" och "fan-club" –forskaren och hårdrockaren Lawrence Grossberg förkastar tanken om att idolbeundran handlar om identifikationsbehov såtillvida att man helt skulle vilja sluta vara sig själv och bli som sin idol. Istället betonas en upplevelsebaserad förklaring, där bland annat en stark affekt –känsla ingår. Förvånansvärt lite har det gjorts kring fenomenet skrikande fans inom kulturteorin, med tanke på hur vanliga dessa trogna skaror av unga människor är runt superstjärnor. Se vidare t ex på finska: Lawrence Grossberg: 1995: *Mielihyvä kytkenäät. Risteihjä populaarikulttuurissa.* (Suom. ja toim. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Ensio Puoskari, Timo Uusitupa). Tampere. Vastapaino, eller på nätet "A Prisoner of the Modern" (Culture Machine, 1999) "Rock and the Resistance to Rock" (Australian Key Center for Cultural and Media Policy, Nov. 1998). Thomas Ziehe talar om den kulturella friställningen som betyder att man ställs fri att göra val och ta ansvar som individ. Enligt Ziehe innebär denna process att individen lämnas åt sig själv för att skapa sin identitet. I takt med att yrkesidentitet och andra gruppidentiteter förlorar betydelse krävs det mer och mer substans och individualitet för att fylla den egna självbilden. (Thomas Ziehe: *Ny Ungdom. Om ovanliga läroprocesser*, Nordstedts, Stockholm. 1986)

¹⁶⁶ Ungdomarnas musikintresse fungerar som tvåvägskommunikation genom att man ger uttryck för de individuella känslorna via musiken man lyssnar, samtidigt som man tar intryck av musiken som kulturprodukt och den blir en kulturell agent i individens utveckling. Stefan Sandström förklarar saken så här i boken "Ungdomsväld. Orsaker och åtgärder": De normer och identifikationer med grupper, stilar och trender, som en individ har, bestäms utifrån vem hon är och vad hon vill (identitet). Men samtidigt bestäms identiteten av normer och identifikationer därför att de säger människan vem hon är. På så vis skulle det alltså råda ett rent cirkulärt förhållande mellan, å ena sidan normer och

mellan pop, rock och annat var ganska jämn. Om man räknar black metal till hård rock blir gruppen ännu större. Jag ville dock ha alternativet black metal separat p.g.a. den tydliga identitetsbindningen som denna musik har till klädsmak, livsstil och livsåskådning. Bland flickorna lyssnar den största gruppen till pop, och därefter till discomusik. Pojkarna visar upp en tuffare smak, medan flickorna föredrar mjukare toner, och resultatet är utifrån genusperspektivet ganska förutsägbart så att könsskillnaderna kommer fram tydligt:¹⁶⁷

Tabell 3.

N: 99 flickor, 97 pojkar

Musiksmak: Antal träffar som ungdomar som angivit alternativet som första prioritet:

<u>Pojkar</u>		<u>Flickor</u>	
Hårdrock	58	Pop	65
Pop	37	Disco	35
Rock	31	Annat	34
Annat	23	Rock	19
Tekno	20	Hiphop	19
Disco	17	Hårdrock	18
Hiphop	16	Tekno	15
Black Metal	12	Klassiskt	13
Klassiskt	9	Dansmusik	7
Reggae	7	Reggae	7
Jazz	3	Jazz	3
Dansmusik	1	Black Metal	1

På samma sätt frågade jag om favoritprogram på tv. Humorserier som återkommer är favoriten, när ungdomar själva fick skriva in sina preferenser. “*Vänner*”-serien¹⁶⁸ var absolut populäraste bland både flickor (24) och pojkar (19). Nästa grupp (totalt 32), nämligen dramaserier som “*Sunset Boulevard*” är knappast en överraskning, men att lika många ungdomar säger sig *inte* ha ett favoritprogram, eller att de *inte tittar på Tv*, var kanske mer oväntat. Om man jämför pojkar och flickor tycks pojkarna föredra tecknade serier och flickorna hem, hus och djurprogram, vilket återigen kan vara relevant utifrån ett genusperspektiv i samband med individens identitetsbygge.

Sammanfattningsvis verkade ungdomarna vara relativt ”*main stream*”¹⁶⁹ i sina kulturella preferenser, samtidigt som skillnaderna mellan flickors och pojkars kulturkonsumtion var tydliga.

identifikationer och, å andra sidan, identitet – om det inte vore så att vi övertog våra normer från andra och skapade våra identifikationer utifrån andra och annat. (2000, 136)

¹⁶⁷ Eftersom musik är något båda könen får tillgång lika mycket och på samma sätt är det intressant att betona könsskillnaden, som kan bero på en verklig identitetsskillnad istället för en socialisering till viss smak, något som är en intressant forskningsfråga framöver, men inte relevant för denna studie.

¹⁶⁸ Originaltitel på denna amerikanska serie är *Friends*.

¹⁶⁹ *Main stream* refererar ofta i medieproduktion till det som är vanligt, allmänt accepterad, godkänt, välfungerande, harmlöst och trevligt; d v s det som man riktar till ”massorna” och som dessa ”vill ha”.

VAD ÄR DET UNGDOMAR GÖR VID DATORN?

Nästa steg var att försöka ta reda på hur ungdomar använder datorn hemma och vilka funktioner de utnyttjar mest gärna. Det finns ingen anledning att redovisa här antalet timmar och minuter framför datorn, eller olika dataprogram som svarspersoner behärskade, eftersom den typen av information är färskvara och knappast relevant idag, flera år efter frågorna. Däremot var det intressant att titta på hur ungdomar såg på datorn som kommunikationskanal, respektive informationskanal, särskilt när vi nu talade om den fria användningen som inte var styrd av pedagogiska mål från skolan. Det är tydligt att det viktigaste vid en dator var just nätet. De fyra viktigaste aktiviteterna är alla knutna till internet - d v s interaktion, samt mer eller mindre planerat surfande.

Tabell 4.

N: 99 flickor, 97 pojkar

Siffrorna nedan visar hur många som prickat in alternativet bland de tre första prioriterade, samt "ettor" som antalet träffar som högsta prioritet bland flickor respektive pojkar.

	Flickor	Pojkar	Alla	Antal "ettor" flickor / pojkar
1. Kommunikerar med vänner	68	52	120	43/23=66
2. Hämtar information	55	52	107	17/15=32
3. Kommunikerar med internetbekanta	51	38	89	17/15=32
4. Surfar planlöst	33	26	51	6/11=17

Undersökningen tog dock inte fasta på en viktig funktion som då ännu inte hade utvecklats tillräckligt nämligen förmedling av musik och filmer via nätet: när det gäller musik, måste man i framtida forskning även fråga om musikanvändning, då datorn har blivit även en musikanläggning. Likaså bör frågor om filmskådande (DVD) och radiolyssning inkluderas eftersom datorn blir i allt mer en mångmedieapparat. Undersökningen ställde även frågor om ungdomarnas självständighet och färdigheter i datateknik, men av samma skäl som redan diskuterats ovan är svaren knappast relevanta för denna studie.

Internet som mötesplats

Den här frågan syftar till *nätets sociala kraft*. Att träffa någon på nätet anonymt, under en falsk eller riktig identitet är rätt vanligt. Men när relationen utvecklas så mycket att man avslöjar sina riktiga *identiteter* och är beredd att träffas på riktigt, handlar det om en kraftfull social handling, som innehåller element av risktagande¹⁷⁰ och spänning¹⁷¹ men även förväntan och förhoppningar¹⁷². Ens eget omdöme kommer också på tapeten, dels genom att utsätta sig för själva mötet och dels

¹⁷⁰ Vem är den andre Hur uppfattas jag? Är det fysiskt och emotionellt riskfritt att träffa en främmande? Hur skall ett möte ske i praktiken?

¹⁷¹ Vem personen bakom de tilltalande orden är? Är han eller hon som jag föreställde mig?

¹⁷² Vad är det jag förväntar mig av mötet/ av den andre; en vän, kärlek, bekräftelse, spänning, underhållning, sex...?

omgivningens värderingar. Om det dessutom visar sig att personen ifråga inte alls motsvarar ens förväntningar och blir en besvikelse, kommer mötet att innebära både sorg och skam - inte minst pga. att man själv haft ”så dåligt omdöme”. För en tonåring som håller på att lära sig umgängesmönstren mellan könen och generationerna, på väg in i vuxenvärlden, kan ett sådant här möte vara mycket starkare upplevelse än för vuxna som redan lärt sig behärska sorg och besvikelser. Frågor i slutet av undersökningen bekräftar att ungdomar föredrar internetkommunikation (och – relationer) just för att skydda sin identitet. Detta gällde även i högre grad för pojkar än flickor.¹⁷³ Nästan lika många flickor (29) och pojkar (28) hade tagit steget ut och träffat någon via nätet. Däremot var det betydligt fler flickor som helt avfärdar tanken.¹⁷⁴

Datorn och internet är underhållning och jag försökte få fram denna aspekt genom att fråga hur mycket de respektive grupperna spelar tv-spel och datorspel. Min approach handlade enbart om spel som underhållning utan att problematisera ungdomarnas utveckling, fysisk hälsa eller liv på annat sätt utifrån deras skärmspelande.¹⁷⁵ För säkerhets skull har jag ställt samma fråga om speltider dagligen till föräldrarna för att inte ge ett sken av att det skulle beröra ett ungdomsfenomen. I denna fråga fanns även ett tydligt nollalternativ.

Tabell 5.

N: 99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder

Speltid dagligen beräknat i minutintervaller, absoluta tal:

Minuter	Pojkar	Flickor	Mödrar	Fäder	Ungdomar	Vuxna
0	27	68	80	44	95	124
1-15	21	18	9	8	39	17
15-60	28	8	5	2	36	7
60-90	13	2	0	3	15	3
90-180	3	2	0	0	5	0
över 180	5	0	0	0	5	0

Kanske föga överraskande är pojkar den grupp som spelar mest. Om det beror på att pojkar gillar spelen mer eller att spelen mestadels är inriktade till pojkar vet vi ännu inte. Däremot kan det vara

¹⁷³ Dessa frågor ställdes innan den allmänna debatten om faror i form av pedofiler och andra hotfulla vuxna på nätet hade kommit i gång på nätet. För den här debatten se t ex diskussioner kring Lunarstorm webbportal.

¹⁷⁴ Studien gjordes då det fortfarande var nytt och spännande att träffa människor via nätet, vilket speglas i min egen reflektion som jag noterat: ”I en fortsatt studie blir det naturligtvis intressant att studera orsakerna till att man vill eller absolut inte vill träffa någon främmande person i det riktiga livet.” Idag är det lika naturligt att träffa nya vänner via nätet som på något annat sätt och ingen ungdom betraktar detta som något konstigt eller exotiskt. Vidare har hoten på nätet blivit så allmänt kända, att t ex Microsoft beslutade stänga alla sina chatportaler i 28 länder från och med oktober 2003 för att hindra barnpornografiska och andra kriminella medieprodukter flöda över nätet. Ungdomar har helt enkelt lärt sig att hantera nya hot, något som mina egna tonåringar och deras vänner påpekat ofta för ångsliga föräldrar.

¹⁷⁵ Även om studien inte tar upp spelens verkan på utveckling, identitet osv. så betyder det inte att denna verkan inte finns. Tvärtom har ju både marknadsföringen som myndigheter upptäckt spelets kraft. Den svenska staten tog hjälp av ett dataspel för att lära människorna det nya pensionsfondssystemet under år 2000, dock utan att lära dem riskernas betydelse ordentligt vilket idag känns genom att t ex Roburs pensionsfonder sjönk i värde över 60 % och den allmänna pensionsfonden för dem som inte placerade aktivt ca 25 % sedan introduktion. (Källa: Dagens eko, SR, 30.9. 2003) Amerikanska armén har sedan länge simulantränat sina soldater socialt med spel, där flera spelare kopplas till samma miljö via flera dataterminaler och skapar därmed ett intryck av socialt aktion. Det sedermera populära DOOM är ett av dessa spel, och nätvarianten Counter Strike sprider sig. Även på många stora arbetsplatser, bl. a på SVT, förekommer det att de anställda stannar på jobbet en kväll då och då, kopplar upp sig mot varandra och har sedan spelkvällar.

intressant att konstatera att spelen har tagit sin plats i det moderna livet och att det därför är intressant undersöka attityderna och värderingarna kring dem.

Internet som ett socialt samspel – auktoritet och frihet

Internet har inte tagit rollen av telefon i kommunikationen mellan familjemedlemmar. Däremot används den ofta till kommunikation utanför familjen. Det är också troligt att familjer i allmänhet har en internetkoppling som finns i en gemensam dator. Därmed tar internet en annan, mer central roll i familjen, än t ex mobiltelefoner eller vanliga tv-spel, som kan finnas i familjer i flera exempel.¹⁷⁶ Det vore intressant att även veta var i hemmet datorn med internetkopplingen står eftersom den *spatiala* positionen även kan spegla sociala positioner i hemmet, men jag har inte frågat detta. I mina frågor har jag först bett ungdomar bedöma sina föräldrars datakompetens och sedan beskriva de eventuella tydliga reglerna som finns i familjerna kring internet.¹⁷⁷

Knappa tredjedelen av både flickor och pojkar anser att deras mammor inte kan någonting om internet. Fler pojkar än flickor anser att mamma kan lite men är klart sämre en tonåring. Den här gruppen är den största. Över en femtedel av flickorna tycker dock att mamma är lika bra beträffande nätet som de själva, men bara tre pojkar och två flickor tror att mamma är bättre. Sammanlagt är det alltså fem ungdomar av 186 som ser sin mor som en kunskapsauktoritet när det gäller internet.

Av mödrar är det bara tre som tror att de är bäst i familjen när det gäller datorer. Andelen som tycker sig bli behandlad likvärdigt med ungdomarna är något större än svaren ”lika bra som jag” hos ungdomar, men det kan tänkas att mödrarna väger in även andra saker än ren användningskunskap i begreppet ”dataärenden” som t ex ekonomiska aspekter. Mödrar har ju fortfarande sin röst kvar när det gäller nyförvärv av kapitalvaror som datorer, trots att de inte skulle vara dem som använder dessa flitigast.

Färre pappor är dataanalfabeter än mammor enligt ungdomarna. Både pojkar och flickor har stora grupper som anser att pappa kan nog någonting men är ”sämre än jag”. Dubbelt fler pojkar anser att pappa är ”lika bra som jag” än när det gäller mamman. Av flickor är det nästan lika stor grupp som anser samma sak. Den stora skillnaden jämfört med mamman är att 18 flickor tycker att pappa är bättre på datorer, men när det gäller pojkar så är skillnaden bara en enda röst. Resultatet kan tyda på att pojkar har antingen bättre kunskaper eller bättre självförtroende än flickor när det gäller internet och datorer.

Över hälften av fäder betraktar sig som jämlika med sina tonåringar i dataärenden och bara fem ser sig som helt maktlös i dessa frågor. Dock är inte andelen fäder som använder datorer på jobbet mycket större än bland mödrar. Antingen kan pappornas självförtroende komma från hemdatorn, eller så kan en förklaring till resultatet vara att mammor och pappor värderar sin auktoritet och kunskap olika trots att de kanske rent faktiskt inte skiljer sig så mycket. För att se tydligare hur ungdomar/föräldrar uppskattar föräldrarnas förmåga vid datorer redovisas här även föräldrarnas svar beträffande dem själva. Formuleringen är inte exakt densamma, men syftet med frågan är.¹⁷⁸

Tabell 6.

N: 99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder

¹⁷⁶ Se Martin Mäklin, Eija-Liisa Kasesniemi och Pirjo Rautiainen, (ibid.)

¹⁷⁷ Jag kallar föräldrarna ”mamma” och ”pappa” här oavsett om det är styvföräldrar, ”plastföräldrar”, ”bonusföräldrar” eller andra uppfostrare som bor med barnet. Detta är klargjort för ungdomarna i början av formuläret.

¹⁷⁸ Anledningen till att svarsfrekvensen överskrider den totala summan av fäder som svarat beror på att en del kryssat för både för att använda ”dator” och ”internet” på jobbet.

Hur mycket anser du att du har att säga till om dataärenden hemma?

	Mödrar:	Fäder:
Jag blir behandlad likvärdigt med de unga	36	30
Mitt ord väger ganska lätt	33	5

Hur ungdomarna svarade på i absoluta tal:

”Hur väl tycker du att din mamma/pappa kan använda internet?”

	Pojkar:	Flickor:
Inte alls	31/20	30/14
Sämlre än jag	57/55	44/41
Lika bra som jag	8/16	21/22
Bättre än jag	3/4	2/18

En intressant forskningsfråga uppstod härmed av resultaten ovan. Det handlar om hur föräldrarna ser på sin auktoritet beträffande internet I hemmet. I samband med detta måste man också begrunda om *föräldraauktoriteten blir verklig av externa faktorer eller från en inre känsla av auktoritet*. När ungdomar får bedöma sin egen förmåga jämfört med föräldrarnas visade det sig att pojkar betraktade sig som överlägsna experter.

Tabell 7.

N: 99 flickor, 97 pojkar

Ungdomarnas bedömning av sig själv:	Pojkar (N 94)	Flickor (N 86)
Jag är experten	63	20
Jag är likvärdig med de vuxna	24	57
Mitt ord väger lite	6	6
Mitt ord väger ingenting alls	1	3

Pojkar har alltså inga hämningar när det gäller att hävda sig som experter, medan flickorna gärna har en mer återhållsam stil och tycker att de är likvärdiga i sina kunskaper med sina föräldrar. Om detta beror på verkliga skillnader i kunskaper, eller är resultatet av det sätt som pojkar och flickor har lärt sig att prata om sig själva på, eller på hur de uppskattas och behandlas hemma förblir osagt här. Däremot är det *bara en bråkdel av ungdomarna som tillskriver föräldrarna och den övriga familjen någon större auktoritet i datafrågor*. När det gäller uppfattningen om att ungdomar är familjens dataexperter tycks även föräldrarnas svar stödja detta resonemang.

Internet och sociala normer

När vi sedan går över till reglerna i hemmet, finns det idag teorier beträffande implicita normer och värderingar som förmedlas i hemmet utan att man uttalar dessa särskilt tydligt, men de fungerar som

lika starka sociala kontroller som andra externa typer av regler.¹⁷⁹ Dessa fält utesluter inte varandra, utan samverkar oftast. Därmed kan man konstatera att brist på regler inte automatiskt behöver innebära att föräldrar inte skulle bry sig om vad ungdomar har för sig på nätet. Men att det finns explicita regler i familjen innebär ett belägg för att det har uppstått situationer som tvingat familjer ta ställning till olika aspekter av internetanvändning. Därmed har fenomenet också synliggjorts i familjekontexten, och det blir en del av familjens egna internetdiskurs.

Mindre än hälften av båda grupperna bland ungdomar anger att det inte finns några regler beträffande dator- och internet hemma. En tredjedel av flickorna anger en regel. Cirka en fjärdedel av pojkarna och en knapp femtedel av flickorna anger att de har *ett par regler* hemma och bara i sammanlagt sex fall finns det över tre stycken tydliga regler. Vilka är dessa regler? Ungdomarna har fått pricka för fler än ett alternativ. Med "tekniska manövrer" syftades det på åtgärder som att byta skrivbordsbakgrund på datorn, rensa filer, etc. Detta framgick av frågan. Dessa var de vanligaste svaren angivna i antalet träffar per svarsalternativ.

Tabell 8.

N: 99 flickor, 97 pojkarna, 96 mödrar, 63 fäder

	Pojkar	Flickor
Hur länge man får vara på nätet	43	38
Vilka tider man får vara på nätet	41	38
Schema för datorpass för familjemedlemmar	2	1
Vilka webbsidor man får besöka	6	1
Vilka chatgrupper man får vara med	0	0
Vilka newsgrupper man får vara med	0	0
Vilka spel som får laddas hem	3	10
Vilka tekniska manövrer man får göra	7	12
Om och hur man får ladda hem filer	5	4
Disciplin och styrmekanismer hemma?	Pojkar	Flickor
Ja, genom ekonomiska påföljder	19	26
Ja, genom utgångsförbud	0	1
Ja, genom att tala förnuftigt	22	32
Ja, genom tekniska spärrar	4	2
Ja, genom andra straff och påföljder	3	3
Nej	50	40

Den allra största regelgruppen i familjerna handlar om *tiden*. Dels finns det begränsningar om hur länge man får sitta och surfa, dels under vilken tid av dygnet. (Detta kommer fram även i en senare

¹⁷⁹Juha Kytömäki (ibid.) har särskilt studerat detta i samband med debatten om "ointresserade och okunniga" föräldrar som låter barnen se på allt på Tv. Genom att använda Harrés och Vaalsiners begreppsapparat visar han hur det finns två olika forum av värdeöverföring från kultur till individen. Den ena är "samhällelig" och finns implicit runt omkring oss, medan den andra är det forum vi har explicit och tydlig i familjen. Min förståelse av dessa värdeöverföringar liknar dessa med diskurser och jag kommer därmed att tala om diskurs i detta sammanhang.

del av denna undersökning, då en del ungdomar anger i ett annat relaterat svar att föräldrarnas uppgift är att se till att man inte sitter uppe för länge vid datorn på skolkvällarna.)

Den *ekonomiska aspekten* framskymtar förmodligen bakom svaren ovan, nämligen att tid på nätet kostar pengar och därmed måste säkert många familjer reglera den tiden som tickar i räkningar. Däremot tycks det inte finnas behov av att dela upp tiden mellan familjemedlemmar utan de allra flesta familjer klarar av den uppgiften utan explicita regler. Detta kan berätta någonting om den sociala strukturen och hur det fungerar i familjen, t ex om man har en vana att förhandla om saker. När det gäller att bestämma vilka man får prata med är det fritt fram för ungdomar, dvs den *kommunikativa och interaktiva användningen av internet är oreglerad*. Slutligen finns det *regler kring det tekniska användandet* av datorn och internet. Här finns det säkert ett intresse av att ingen enskild familjemedlem saboterar innehållet i den gemensamma datorn, genom att plocka hem virus, eller förstöra filer. Man kan tänka sig att intresset är fokuserat på att *bevara värdet hos sin egendom*.

Har de vuxna något sätt att påverka eller kontrollera sina tonåringars dator/internetvanor enligt tonåringar själva? Återigen bör man hålla i minnet att de sociala värderingarna och normerna i en familj kan förmedlas även på ett mer implicit sätt, men jag har här varit intresserad av de synliga och etablerade kontrollmöjligheterna, som ungdomar själva känner igen och kan återge som *familjens disciplinåtgärder*.

Majoriteten har inga synliga disciplinåtgärder hemma, men lite överraskande anger nästan hälften att de har det. Av flickor är det ännu fler, 64 stycken, som anger att föräldrar kan rå över ungdomarnas internetanvändning på något sätt. *Det vanligaste straffet/hot om straff tycks vara ekonomiska sanktioner*. Föräldrar tycks resonera som så att om det svider i plånboken, då brukar tonåringen förstå ganska bra. Man skall dock hålla i minnet att det i frågan talades om kontroll- och styrsätt, vilket kan tyda på att föräldrar styr internetanvändningen med ekonomiska medel, utan att det har uppstått några problem. Tekniska spärrar användes inte enligt denna studie, och en orsak kan vara den upp- och -nervända kunskapsauktoriteten mellan vuxna och tonåringar, när de som skall skyddas kanske kan mer om dessa program än de som skall skydda.

Internet och auktoritet i familjen

Följden av detta blir således att i framtiden närmare titta på den *kunskapsauktoriteten* som råder inom familjen i datafrågor. Då bör även aspekter som *ekonomisk auktoritet* och miljömedvetenhet i datainköp vägas in. Sammanfattningsvis kan man avläsa från svaren att en förändringsprocess beträffande auktoritet i tekniska frågor sker inom familjen genom att det är tonåringarna som är experterna trots att det traditionellt har betraktats som generationsbunden egenskap, det vill säga att de äldre kan mer än de yngre. Samtidigt kan man ana att något liknande hände i början av industrialiseringen då motorburna maskiner ersatte djurkraften.

Därmed kan man vända blicken mot familjen och undra om det inte finns en innevarande stötdämpande kraft där, som möjliggör att den sociala ordningen består även om det blir generationsrubbningar i kunskapsauktoriteten. Frågor angående föräldrarnas betydelse och roll som ungdomar fick svara på tyder på det.

Det är viktigt att notera att samma frågor å ena sidan kanske skulle ge andra svar idag, då såväl föräldrar som ungdomar blivit mer vana med internetanvändning. Men å andra sidan uppstår det hela tiden ny teknik där ungdomar är den främsta målgruppen och har intresset att lära sig detta. Mitt syfte här var att urskilja eventuella skillnader mellan auktoritet som baseras på kunskap och en annan typ av auktoritet, som uppstår ur familjens egen dynamik. Det är klart att kunskapens innehåll ändras med samhällsutvecklingen, men det betyder förmodligen inte att ungdomar tar över familjens auktoritet.

Internet som kommunikationsmedel

Ungdomarnas svar på ”när de senast fick e-post av de vuxna därhemma” tyder på att internet inte används som telefon. Även om tidsintervallerna i frågan är ojämna kan man ändå av svaren läsa att många aldrig kommunicerar med sina föräldrar via nätet. En del har gjort det någon gång men inte regelbundet. Även här förstärks bilden av att ungdomar är experter, som tipsar sina föräldrar. Men nästan en tredjedel av flickor och knappt hälften av pojkar tar även emot tips, vilket kan tyda på att det finns *en levande och jämlik dialog hemma*.

Tabell 9.

N: 99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder

Har aldrig fått tips av föräldrar	Pojkar : 64	Flickor: 63
Tipsar själv:	Pojkar:	Flickor:
Ja	43	36
Nej	52	56
Får tips:		
Ja	28	24
Nej	65	71

Utifrån dessa svar tyder resultatet på att man inte skickar e-post i vardagskontakterna inom familjen. Bland föräldrarna fanns några som skrivit att ”vi pratar i vår familj” och ”behövs inte för vi ser varandra”. Utan att göra en mer djupgående analys av dessa svar kan man ändå inte låta bli att undra om de inte speglar en allmän uppfattning om internet som en motpol till en fungerande kommunikation i familjen. Däremot har man mer nätkontakt med familjemedlemmar som bor längre bort. Därmed kan man anta att internetkommunikationens distansöverbyggande karaktär utnyttjas något mer i den familjeinterna interaktionen än i den lokala kommunikationen mellan familjemedlemmar som bor ihop.

Datorer i allmänhet är designade för ensam användning. En förstärkande faktor till att man faktiskt ibland sitter tillsammans kan vara att det normalt bara finns en dator i hemmet. Men det avgörande för att man sitter tillsammans är dock att det finns någonting som fångar dessa aktörers intresse, något som både ungdomar och äldre är intresserade av. Min fråga koncentrerar sig dock bara på *att* man sitter tillsammans. Dagligen satt bara en pojke och en far tillsammans och använde nätet. För övrigt tycks de flesta ha suttit med sina föräldrar vid datorn någon gång eller maximalt några gånger i månaden.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Vad som döljer sig bakom dessa resultat är svårt att analysera utan djupare frågor (om bland annat hur länge man sitter tillsammans). De medievetenskapliga frågeställningarna som växer fram från den här grunden handlar därmed naturligtvis vad familjemedlemmar gör vid datorn (hämtar info, spelar, etc.) men även om datorn kan vinna revir från televisionens sociala funktioner.

Ytterligare en aspekt som kommer upp som en intressant fråga är om föräldra-tonårstiden vid datorn används t ex till att tillsammans betala räkningar via nätet, eller jobbbannonser, information om skolor, kontakter med lärare osv. Det kan tänkas att om tonåringar ser hur dessa vuxenärenden sköts hemifrån, kommer även de att lära sig självständighet och ansvar på ett nytt sätt. (Hemma hos oss har år 2000 den 13-åriga dottern aktivt deltagit i hussökandet efter att hon såg hur vi vuxna använde oss av de moderna, bildrika mäklartjänsterna via nätet. Men hon skulle nog inte läsa söndagstidningens småannonser med samma intresse.)

Internet som hot

Nästa avdelning handlar om internet som källa till obehag och rädslor. Svaren avser en subjektiv upplevelse av ”att bli illa berörd” och inte någon i objektiv bemärkelse mätbar känslouttryck.¹⁸¹ Syftet är alltså inte att försöka definiera faktorer och stimuli som direkt skulle orsaka ett visst känsloläge eller beteende hos de undersökta. Därmed tar jag avstånd från sådana behavioristiska reaktionsmodeller, och istället försöker jag förstå olika upplevelser som nätanvändandet kan ge upphov till och varför dessa hamnar under rubriken ”illa berörd”. Dessutom kommer det till en föräldraspekt genom att jag har frågat om ungdomarna har berättat om sina subjektiva upplevelser för sina föräldrar och på samma sätt om föräldrar har uppmärksammat sådana erfarenheter hos sina tonåringar.

Tabell 10.

N: 99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder

Situationer då tonåringen/föräldrarna har känt sig illa till mods i samband med internetanvändning¹⁸²:

- a) Okontrollerad chat / ICQ situation (känt obehag)
- b) Hotande chat / ICQ situation (blivit rejält rädd)
- c) Gett för mycket privat information via nätet (änger & integritet)
- d) Blivit trakasserad / mobbad (ledsen)
- e) ”haft” cybersex som väckt obehag (obehag, äckel)
- f) Surfad in på sexsidor som fått mig illa till mods (obehag, chock, äckel, t ex pedofili, djursex)
- g) Deltagit i vadslagning / spel om pengar (änger, ångest, förlust)
- h) Läst propaganda som fått mig förvirrad, ledsen, rädd
- i) Mottagit kedjebrev som fått mig illa till mods (förvirrad, ledsen, rädd)
- j) Surfad på hypnotiska och ockultiska sidor (rädd, beroende)
- k) Jag har inte kunnat sluta surfa trots jag har velat (beroende, bristande kontroll)
- l) Annat

	Pojkar	Flickor	Fäder	Mödrar
a)	1	10	0	2
b)	1	3	0	0

¹⁸¹ För studiets syfte räcker det gott och väl att subjektet själv har uppfattat känslan så starkt att man även kommer ihåg den. Svarspersoner har även själva fått tolka och definiera alternativen utifrån sina referensramar vilket innebär att t ex ”okontrollerad chatsituation” kan betyda väldigt olika saker för olika människor precis som olika gruppdiskussionssituationerna i det verkliga livet också innebär olika grader av spänning och nervositet hos olika individer. Begreppet i sig innehåller ett implicit antagande om maktlöshet, då motsatsen kontrollerad betyder att man har makt att administrera sitt liv och sin situation själv. ”Okontrollerad” flyter med, utan förmåga eller makt att kunna påverka riktningen.

¹⁸² Alternativen handlar om i vilka situationer på nätet har känslan ifråga uppstått (en gång räcker). Inom parentes I den här redovisningen anger jag de känslor som jag själv förknippar med den formulering som jag gjort för alternativet. Dessa har inte funnits med i enkäten för att inte styra svaren. Om det är just samma tolkning som svarspersoner gjort är förstås inte säkert. Flera alternativ kan ha blivit kryssade av en och samma person, varför även alternativet ”aldrig” finns med för att se hur många som inte blivit illa berörda

c)	7	20	0	0
d)	2	3	0	0
e)	0	2	0	0
f)	6	5	2	1
g)	1	0	0	0
h)	1	7	2	1
i)	4	18	3	1
j)	2	0	1	0
k)	6	10	0	0
l)	0	8	0	2
JA -träffar:	31	86	8	7
Aldrig:	64	42	41	71
Tomt.	5	4	11	13

Det vanligaste svaret rörande pojkars obehag är ångesten över att man avslöjat sig för mycket. Detta kan gälla allt från adress och telefonnummer till andra mera intima avslöjanden. Även hos flickor var detta den vanligaste obehagskällan. Däremot var det inga vuxna som oroade sig för detta.

Pojkar tycks bli mer illa berörda av sexerfarenheter på nätet än flickor men de är inte på något sätt en stor orokälla. Lika många killar som mått illa av otrevliga sexsidor känner sig också att ha en addiktion och inte kunnat sluta när de vill. Av alla är det 6/97, d v s drygt en av tjugo. Av flickor var det en av tio som inte kunde sluta.

Flickor har blivit mer illa berörda av propagandistiska kedjebrev som dimper ned i e-brevlådan då och då. Ofta handlar det om nazism och rasism, även om vi inte kan läsa av svaren, vilket typ av kedjebrev de respektive flickorna har blivit störda av. Det är 18/99 flickor vilket blir två femtedelar av alla som svarat. Färre pojkar tycker att den här typen av etiska frågor är skrämmande. När det gäller föräldrar är det så få som anmält oro för sin egen del att man nästan inte kan analysera resultatet. Däremot kan det faktum att det är så få vara intressant i sig. Skräms inte föräldrar lika lätt, eller litar de på innehållet på nätet? Eller surfar de aldrig? Kan de förstå sina barns rädslor utan att själva ha varit på nätet?

Jag har även frågat hur ofta tonåringarna som känt sig illa till mods av företeelserna ovan har talat med de vuxna hemma om detta. Slutligen undrade jag om de tror att de vuxna vet hur de mår. Svaren på dessa tre frågor presenteras nedan. Syftet är att dels se hur många som svarar att de någonsin känt på detta vis och dels hur periodiskt dessa känslor uppstått. Naturligtvis kan dessa resultat inte användas som fakta om gruppen. Men det kan tänkas att om mätmetoden i förra frågan fungerar, då kommer svaren i frågan beträffande hur ofta de unga blir rädda här ge stöd för de tidigare svaren, och därmed förstärka trovärdigheten i svaren som angetts beträffande dessa rädslor.

Sammanlagt är det 15 mödrar och 7 fäder som anger att de vet att deras tonåring inte mått bra av internet. I sju fall har tonåringen själv berättat till mamma, och i 7 fall även till pappa. Hur de övriga 6 fallen uppdagades för mammorna framgår inte. Dessa fall är dock färre än de 42 flickorna och de 22 pojkarna som anger i nästa fråga att de känt sig illa till mods p.g.a. innehållet på nätet. Om man

tittar på totala antalet så är det 64 ungdomar som anger ”ja” i denna fråga medan bara en tredjedel av deras föräldrar som säger sig att känna till detta.¹⁸³

Studien gick vidare och frågade hur ofta ungdomarna känner sig illa till mods p.g.a. innehållet på nätet? Om man jämför antalet ”aldrig” -svaren med förra frågan kan vi se att siffran är nästan identisk, 60 pojkar säger här att de aldrig blir illa till mods och i den förra frågan är de 64. Hos flickor är motsvarande siffror 42 och 42. Därmed finns det i alla fall ingen diskrepans mellan svaren i dessa frågor och det kan tyda på att ungdomar har försökt att svara ärligt och seriöst. Antalet ”ja” träffar i den förra frågan går inte att analysera på samma sätt, då de ju fick kryssa för flera alternativ. Men i denna ”tidsfråga” har de flesta bara kryssat för ett alternativ, eftersom frågans olika svarsalternativ utesluter varandra. Om vi med stöd av resonemanget i ”aldrig” -alternativet utgår ifrån att ungdomar svarat seriöst och ärligt får vi fram att 22 pojkar och 42 flickor känt obehag p.g.a. innehållet på nätet. Det är nästan dubbelt så många flickor än pojkar.

Tabell 11.

N: 99 flickor, 97 pojkar

Hur ofta känner obehag p.g.a. nätinnehållet:	Pojkar	Flickor
Aldrig	60	42
1-2 ggr hittills	17	37
Varje månad	5	4
varje vecka	0	0
Nästan varje dag	0	1
Ja:	22	42
Nej	60	42
N:	82	84

De följande svaren tyder på att tonåringarna i gruppen pratar mycket lite med sina föräldrar om eventuella störande eller skrämmande inslag på internet, och även om det är fler flickor som känner obehag, talar de nästan lika lite med sina föräldrar om det som pojkarna. Istället är det kompisar som utgör den absolut största gruppen man talar med om sina upplevelser på nätet. En obetydligt större andel både flickor och pojkar talar inte med någon. Och den gruppen är ca 30 % av alla. Om det beror på att det inte finns något att tala om eller ingen att tala med måste lämnas därhän i den här undersökningen.¹⁸⁴

Sista avdelningen av frågor har en mer social karaktär. Jag frågade bl. a om ungdomar har träffat nya vänner via nätet och om de har hittat på bus på nätet. Dels är frågan om nya vänner viktig för att se om ungdomar kan knyta nya sociala kontakter som de kan definiera som vänskap, d v s med den intensitet, emotionell laddning och kontinuitet, som krävs av en vänskap. Dels har jag ställt frågan

¹⁸³ Naturligtvis kan vi inte dra några långtgående slutsatser av detta, eftersom vi inte har matchat ihop respektive föräldrar med respektive barn och av rent statistiska skäl inte heller kan förlita oss på den generella hotbilden som målats upp här. Det krävs mer forskning för att kunna fastslå graden eller mängden av internetrelaterade rädslor och obehag i allmänhet bland tonåringar. Man kan också spekulera kring att det är vanligare att tonåringar upplever dessa känslor än vad deras föräldrar vet. En närmare studie i detta genom att göra intervjuer bland de inblandade kunde berätta oss mer om de känslor som förknippas med rädslorna.

¹⁸⁴ Finska Rädda barnens undersökning från 2003 visar att var åttonde finskt skolbarn har blivit skrämmd av nätets innehåll; http://194.89.10.212/media_pela/egallup/aloitus.taf

huruvida det är lättare att hitta vänner på nätet än i det fysisk-sociala livet. I den frågan har jag strävat efter att se om det finns ungdomar som finner de sociala kontakterna lättare på nätet.¹⁸⁵

Träffat nya vänner on-line

Betoningen på den här frågan får således bli på upplevelsen av att knyta en kontakt oavsett om den knyts på nätet och behålls där eller om man senare börjar umgås med sina nätvänner även fysiskt.¹⁸⁶ Andelen av dem som träffat nya vänner är stor, bland flickor nästan hälften.

Tabell 12.

N: 99 flickor, 97 pojkar

Har du träffat en ny god kompis/vän via nätet?

Pojkar: JA: 43 NEJ: 52

Flickor: JA: 45 NEJ: 50

Detta kan tolkas som att en stor grupp användare utnyttjar internet för att knyta sociala band och kontakter. Därmed förstärks internets roll som socialt forum i ungdomarnas liv. En del hade även skrivit i marginalen att de har träffat *många* nya vänner. Vad det innebär för deras möjligheter att få nya intryck och byggmaterial för sin identitet måste därmed bli en viktig fråga utifrån kunskapen om att identitet byggs i en interaktion och relation med andra människor. I alla fall är det dubbelt så många pojkar som flickor som anger att de har lättare att träffa nya människor via nätet än i verkligheten. Om detta beror på att pojkar har lättare att formulera ord (eller att de överhuvudtaget gör det) i textform än i fysiska kontaktsituationer, eller någonting annat blir ett tema att titta vidare på. Detta tyder på att även om flickor och pojkar träffar nya vänner on-line så är det just pojkar som drar större nytta av internets identitetsdöljande möjligheter. Det är en intressant tanke att nätets utformning förstärker pojkarnas intresse för internet även socialt. Kan det tänkas att detta bidrar till att pojkar är mer aktiva och hänfödda av nätet än flickor?¹⁸⁷ Det (kanske) överraskande är dock att flickor som annars oroar sig för sitt utseende vid sociala kontakter inte finner det lättare att ta kontakt med andra via nätet, trots att utseendet inte spelar någon roll här.¹⁸⁸

Om någon har blivit utsatt för förnedrande behandling på nätet är temat i nästa fråga. Jag syftar här till att se om ungdomar själva har blivit offer eller måltavla för trakasserier eller mobbning. Denna typ av kommunikation är riktad mot någon individ och skiljer sig därmed från de sidor som är i allmän cirkulation och känns hotande. Här är det alltså fråga om direktkommunikation som sker i

¹⁸⁵ Enligt finska och amerikanska medicinska definitioner ger internet upphov till beroende om man använder mer än 180 minuter dagligen till de sociala kontakterna på nätet och samtidigt drar ned på de sociala kontakterna i verkliga livet. I mina frågor har jag inga uttryckliga formuleringar om en eventuell addiktion, med tanken fanns i bakhuvudet när jag formulerade frågan om vänskap. Källa: Finska psykiatriska webbsidor www.paihdelinkki.fi, www.tukiasema.net

¹⁸⁶ Att jag valt beteckningen "människor" i den andra delfrågan beror på att man inte alltid vet om den man talar med på nätet verkligen är den som han eller hon utger sig för att vara. Därmed kan det tänkas att kontakter och kommunikation även sker med människor som man inte skulle träffa annars. Problemet med frågan blir däremot formuleringen "träffa" som kan uppfattas både som att man träffas på nätet eller som att man träffar dem i verkliga livet efter att man fått kontakt via nätet. Då faller ju dessutom resonemanget om dolda identiteter på nätet. Men med närheten till frågan innan kan det tänkas att innebörden uppfattas som att man träffar en ny människa på nätet för att sedan umgås i verkligheten. Även mitt val av preposition "via" istället för "på" syftade till att man knyter första kontakter on-line men sedan börjar umgås i verkligheten.

¹⁸⁷ Möjligen kan man finna intressanta frågeställningar här för att studera den explosionen av porr och sex som internet fyllts.

¹⁸⁸ Inte innan en "date" i det verkliga livet i alla fall. Om frågan däremot har uppfattats just som att internet används som ett första steg mot en träff i verkligheten, blir ju utseendet viktigt i alla fall.

textform riktad till eller mot en specifik mottagare. Skrämmande webbsidor är snarare information som riktas mot grupper, dvs en sorts massmedial produkt. Direktkommunikation kan däremot jämföras med t ex hotbrev eller hotsamtal på telefon. Av svaren framkommer att få pojkar känner sig trakasserade och hotade. Andelen tjejer var större, men inte särskilt stor. Enbart pojkar angav politiska motiv till att bli mobbade, men p.g.a. de få svaranden och oklarheter i frågorna måste man först naturligtvis titta på om det verkligen förhåller sig så att pojkar deltar mer i politiska diskussioner på nätet än flickor.

Trots svårigheten att fastställa vem som verkligen blivit mobbad är frågan fullt relevant när vi vet att trakasserier och mobbning förekommer i skolor och på fritiden, i hemmen mellan syskonen, och överhuvudtaget där det finns ungdomar. Det är också väldokumenterat att allvarlig mobbning kan leda till livslånga problem och t o m självmord. Dock kan det konstateras att ingenting i resultaten tyder på att internet skulle vara ett viktigare forum för trakasserier än andra miljöer.¹⁸⁹

Från den mobbade till den som mobbar. I en direkt fråga har jag frågat om någon har mobbat och trakasserat och i så fall varför. Dessa två aktörer, den mobbade och den som mobbar hänger ju ihop. Den ena existerar inte utan den andre. De har en relation som baseras på maktpositioner och makthandlingar. Några pojkar har skrivit in fler motiv än ett för sitt beteende. Skoj tycks vara det starkaste motivet för att mobba. Även de få flickor som erkänner att de mobbat någon via nätet anger antingen skoj eller ”annat” som motiv. I det sistnämnda noteras motiv som att ”vi känner varandra”, ”han är en gangster” och ”på skoj”.

Sammanlagt 23 ungdomar svarade jakande på frågan vilket tyder på att de har förstått från frågans formulering att de kommer att medge ett beteende som inte är socialt accepterat, men ändå stått för det. Det är drygt en av tio.¹⁹⁰

Tabell 12.

N: 99 flickor, 97 pojkar

Så här fördelades svaren på frågan om tonåringen någonsin har mobbat, trakasserat eller hotat någon med våld on-line:

	Pojkar	Flickor
Ja:	16	7
Nej:	77	89

En fråga handlade om hur bör föräldrar förhålla sig till ungdomarnas användning av internet enligt ungdomarna själva: När man analyserar resultaten från dessa frågor ser man tydligt att det finns en variation av svaren. Vissa föredrar att föräldrar förstår sig på vad de gör och engagerar sig, andra vill hålla föräldrarna borta. Ingen grupp är absolut dominerande. När man tittar på hur föräldrar ska vara, är den gruppen som går under temat ”bry sig” störst bland flickorna med sammanlagt med 25 svar. 11 svar säger att de skall bry sig och några definierar detta ytterligare som att ”sätta gränser” och ”säga till om sovtider”. Tre stycken uttrycker en oro för att nätet kan ta över det verkliga livet och där ser man föräldrar som garanter för att detta inte får hända. Hos pojkarna är gruppen ”inte bry sig” allra störst och om man räknar in svaren i ”de förstår ej” -kategorin också blir gruppen lika

¹⁸⁹ När det gäller t ex chat under tagna identiteter blir det betydligt svårare att känna sig mobbad. Den här aspekten av nätkommunikation finner jag fascinerande i den bemärkelsen att vissa av de regler som gäller i vanlig social interaktion i verkliga grupper och samhällen inte nödvändigtvis gäller i cybervärlden.

¹⁹⁰ I frågan diskuteras inte graden av hot och trakasserier, och dess allvar, men man skall hålla i minnet att även i lagstiftning gäller offrets egen upplevelse av att känna sig hotad, inte hur eller när hotet formulerats.

stor som "acceptera" och "engagera sig" tillsammans, d v s 31. För att citera en av dem; "föräldrarna skall ge fan I det för det är för svårt för dem och jag ids inte förklara för dom".

Tabell 13.

N: 99 flickor, 97 pojkar

Hur skall föräldrar förhålla sig till sina tonåringars internetanvändning hemma?

Flickor: Föräldrar skall

<u>Acceptera/ Vara positiva</u>	<u>Bry sig / kontrollera</u>	<u>Inte bry sig - osynliga</u>
Acceptera 11	De ska bry sig 11	Samtycke 4
Lära sig använda nätet 2	Sätta regler 5	Ge mig plats 1
Betala räkningar 4	Säga till om sovttider 6	Inte bry sig 13
Som de gör nu 16	Det får inte ta över det vanliga livet 3	

Totalt: acceptera 27, bry sig 25, inte bry sig 18,

Pojkar: Föräldrar skall

<u>Acceptera/ Vara positiva</u>	<u>Bry sig / kontrollera</u>	<u>Inte bry sig - osynliga</u>
Acceptera 11	Engagera sig 20,	Strunta I 26 De förstår ej 5

Övrigt: Vet ej 12, Tomt 11,

Totalt: acceptera 11, bry sig 20, inte bry sig 31, övrigt 33

Att föräldrar inte skall bry sig menar 13 flickor och 4 vill ge dem medbestämmanderätt genom att "med mitt samtycke" sätta en gräns i familjen. Det finns ytterligare en kategori som jag döpt till "acceptera" och vara positiv, vilket kan tolkas som uppmuntran från föräldrar, d v s ett mer aktivt förhållningssätt än de som inte bryr sig men utan att direkt begränsa. Där finns sammanlagt 11 svar. Den allra största gruppen, som inte går att föra in under någon annan kategori bland flickorna är de som är nöjda med hur det är i familjen just vid frågetillfället. 16 svarande är nöjda och säger att föräldrar skall förhålla sig som de gör nu. Något överraskande var den stora andelen som anser att föräldrarna skall bry sig och kontrollera barnens nätanvändning och t ex se till att man gör läxorna och lägger sig i tid. Denna attityd talar om en självklar förståelse för en auktoritet som existerar mellan generationerna, trots att det kanske inte är kunskapsauktoriteten. Det är snarare en *relationsbaserad omsorgsauktoritet respekterad av båda parter i relationen.*

FÖRÄLDRARNA

Majoriteten av de tillfrågade föräldrarna har heltidsarbete. Det innebär normalt regelbundna inkomster men också att föräldern är borta hemifrån en hel del. Detta bör ge ungdomarna en del frihet till internetanvändning. Bara tre föräldrar angav sig vara arbetslösa, och bland mammor var 6 sjukskrivna och 2 sjukpensionärer. Andelen egna företagare är också låg, bara tre. Tonåringarna i

undersökningen växer upp i hem med mycket traditionella könsroller, i medelklasshem av inkomster att bedöma.¹⁹¹

Dagstidningar och morgontidningar är viktiga informationskanaler men också kulturella budbärare. Alla vet, hur olustigt det är att läsa en främmande morgontidning. Dels är vi vana vid utseendet av tidningen så att den blir bekant, nästan som en vän. Dels utvecklar vi en relation till innehållet, som oftast handlar om att förstärka våra redan förvärvade uppfattningar om samhället och världen.¹⁹² Tidningar är alltså kultur- och normbärare. Samtidigt är de förmedlare av aktuell samhällsinformation och bidrar därmed till att man kan hänga med i de förändringar som sveper över i samhället just nu. Att ha en morgontidning i hemmet leder oftast till att ungdomar läser den och skaffar sig en läsvana. Av resultatet kan vi se att av 154 hem har 119 tidning, d v s över 2/3 delar av ungdomarna har en läsande rollmodell och en möjlighet hemma att följa med det tryckta ordet.

Tabell 14.

N: 99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder

Q=mödrar, M=fädrar

	Morgontidning hemma		
	Q	M	T
Ja	76	43	119
Nej	16	12	27
N:	92	55	146

Att resa utomlands är spännande och ger nya perspektiv på den egna tillvaron. Jag tycker intuitivt att det är intressant att se om verkliga fysiska resor på något sätt kan påverka ens internetanvändning också.¹⁹³ Man kan också genom utlandsresor se att familjen värdesätter upptäckten av världen genom att avsätta en avsevärd summa pengar till detta ändamål. I invandrarfamiljer finns dock ofta ett annat motiv till resor; man besöker det forna hemlandet. Där handlar det mer om att upprätthålla kontakter (relationer) med det redan kända, än att upptäcka nya världar. Den största gruppen i alla kategorier, även när man kopplade ihop resandet med utbildningsnivån, är de som har rest ett par gånger utomlands. Förvånansvärt många anger dock att de aldrig har rest utomlands med sina barn: drygt en tredjedel. Bland de högutbildade kvinnorna var siffran också en tredjedel (13 av 32) vilket kan tyckas rent spontant vara högt.¹⁹⁴

Tabell 15.

N: 99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder

¹⁹¹ Den största gruppen är den som anger att deras hem uppbär mer än 32 000 kronor i bruttoinkomster per månad. Det innebär att dessa hem utifrån inkomstkriteriet kan räknas som medelklasshem. När man lägger till gruppen som har mellan 26 000 och 32 000 i månaden, som är näst störst, så kan man i alla fall konstatera att den absoluta majoriteten i svarsgruppen inte bör ha ekonomiska problem med att skaffa eller använda internet i hemmet.

¹⁹² I kultursociologisk bemärkelse omskapas subjektets förhållande till sig självt liksom det omskapas i förhållandet till objekt, människor och händelser i världen genom just mediernas bilder.

¹⁹³ Inom ramen för denna undersökning kommer jag dock inte kunna visa några sådana samband eller kopplingar. Istället vill jag bara se om det görs utlandsresor överhuvudtaget inom familjen.

¹⁹⁴ När det gäller att resa har det länge inte funnits likvärdiga möjligheter att flyga bort från Norrland som det finns för Upplands-Broborna som har både Arlanda och Bromma nära sig. Å andra sidan ligger Finland och Norge nära Norrbotten men om man inte räknar dem som utlandet, eller om man verkligen inte har varit utanför Sveriges gränser med sina barn, är inte klarlagt i den här undersökningen

Q=mödrar, M=fädrar

	Q	M	T
Utlandsresor med tonåringar			
Aldrig	38	17	56
Ett par gånger	43	24	67
Vartannat år	4	37	
En gång om året	9	10	19
Flera gånger om året	0	22	
Totalt:	92	56	148

Frågans formulering syftar just på gemensamma resor och inte om man varit utomlands överhuvudtaget. Det kan ju hända att föräldrar och barn har rest var för sig. Det må bli framtida forskningsfråga. Här kan man i alla fall konstatera att ca en tredjedel av det här urvalet inte har gett sina barn den upplevelse, som det innebär att vistas med sin familj i en annan kultur och i ett annat land. Varför man i familjen inte uppmuntrar tonåringar/barn att vara nyfikna på andra länder och folk kan dock inte sägas här.

Av resultaten framkommer att de allra flesta föräldrar ser internet som ett informations- eller nyhetsmedium. Majoriteten av både kvinnor och män hade flest träffar just på den funktionen, 58 ”ettor”, 20 ”Tvåor” och 12 ”treor” när de skulle rangordna sina prioriterade användningsområden på nätet. Musik och framförallt sexsidor verkade inte ha större dragningskraft just i den här föräldragruppen - om man utgår ifrån att de har svarat ärligt. Det resonemanget kan leda oss till att tro att de inte är särskilt insatta i innehållet i sådana sidor heller. Textproduktion blir den nästa stora posten och därefter kommunikation/interaktion med vänner och släkt, samt spel. Däremot är inte chat och kommunikation on-line särskilt vanligt, t o m börsintresset går före. I den bemärkelsen kan man säga att *föräldrar använde internet till andra saker än ungdomar*. De övriga funktioner som listats under ”annat” är bl. a bankärenden, bokföring och e-post, alltså vardagens strukturskapande och reproducerande funktioner. Av dem som inte kan använda internet (20 kvinnor och 7 män) är kvinnor nyfiknare än män att lära sig det¹⁹⁵

När det gäller möten med internetbekanta är föräldrarna helt kategoriskt negativa till sådana här möten. Bara en sade sig ha genomfört ett möte en gång och endast tre kan tänka sig att göra det. Alla dessa var män. Bortfallet i den här frågan är också litet, bara tre av kvinnorna och fem av männen har inte svarat. Omvänt kan man säga att 94 av 98 kvinnor, samt 53 män av 58, kan aldrig tänka sig att knyta vänskapliga band med någon man träffar på nätet. Naturligtvis måste man här fråga sig om svarspersonerna varit helt ärliga, och om det finns kulturella eller moraliska hinder att lämna ut den här typen av information.

Olika kvalificerade gissningar skulle kunna handla om misstänksamhet mot ”folk på nätet” eller moraliska betänkligheter. Det kan också tänkas att orsak som att man vet inte hur man skall träffa någon och hur man ”chattar” leder till att man drar sig. Men å andra sidan finns ingen vilja heller enligt svaren som jag har fått. Det är omöjligt att bestämma närmare vad de vuxnas ointresse i materialet för nya kontakter beror på men man kan dock konstatera att det ser ut att föreligga en stor skillnad här jämfört med deras tonåringsbarn.

Vidare anger de flesta att de aldrig spelar. 17 av 154 spelar högst en kvart om dagen och bara 7 spelar upp emot en timme. Det finns inga skillnader proportionellt mellan kvinnor och män, utan det spelas ungefär lika mycket oavsett kön. Vad detta betyder hemma är inte klart, men man kan anta att även när det gäller denna punkt har föräldrar mycket lite gemensamt med sina tonårsbarn.

¹⁹⁵ En intressant följdfråga i framtiden är att se om dessa föräldrar kan tänka sig lära av sina barn. Också skulle det kunna vara ett intressant forskningsprojekt i pedagogik att se hur dessa barn då lär sina föräldrar.

Föräldrarnas relation och interaktion till sina tonåringar

Nästa avdelning frågor handlar om föräldrarnas relation till sina tonåringar, och hur mycket de är insatta i sina barns internetanvändning. Även om dessa frågor metodologiskt skulle kunna ge en kontrollpunkt på vad ungdomar själva har svarat om sina vanor, är det knappast meningsfullt att ställa dessa grupper mot varandra. Detta beror på att jag inte vet vem som är vems förälder, och det är nödvändigt att veta ifall jag skulle vilja titta på hur mycket de vuxna vet om just sina barn.

Mitt syfte är helt enkelt se hur stort intresse dessa föräldrar har för sina barns internetvanor. Naturligtvis går det inte att mäta grader av intresse med mina verktyg, men min förhoppning är att i alla se fall tendenser och strömningar under materialet, någonting som kan leda till djupare förståelse i ett senare skede.

Tabell 16.

N: 99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder

Q=mödrar, M=fäder

Hur ofta är din tonåring på nätet utanför skolan?

		Q	M	T
Aldrig vad jag vet	5	3	8	
Ca en gång i månaden		1	2	3
Ca en gång i veckan		22	11	33
Varje dag		52	33	85
Jag vet faktiskt inte		13	6	19

Jämförelsevis kan vi titta på vad ungdomarna har faktiskt svarat på samma fråga; 80 är uppkopplande upp mot en kvart om dagen, och 81 mellan en kvart och en timme. Nästa avsnitt av frågor avser att kartlägga om föräldrarna har någorlunda klar bild av var ungdomarna företar sitt surfande och chattande.

Tabell 17.

N: 99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder

Q=mödrar, M=fäder T=totalt

Var brukar din tonåring surfa?

	Q	M	T
Hemma	76	45	121
På skolan	61	33	94
På ett internetcafé	0	1	1
På biblioteket	9	3	12
Hos vänner	24	11	35
På föräldrarnas jobb	1	2	3
Annat stället:	2	0	2

Jag vet ej	6	6	12
------------	---	---	----

Tabell 18.

N: 99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder

Q=mödrar, M=fädrar T=totalt

Kan du räkna upp namnet på tre goda vänner din tonåring har?

	Q	M	T
Ja	89	50	139
Nej	1	3	4

Nästan alla tillfrågade föräldrar kunde namn på sina barns vänner, förmodligen kan alla åtminstone ett om barnet har en vän. Men när det gäller internetvänner ser det helt annorlunda ut och torde belysa svårigheten av att fostra när man inte vet vilka miljöer och kontexter barnet besöker.

Tabell 19.

N: 99 flickor, 97 pojkar, 96 mödrar, 63 fäder

Q=mödrar, M=fädrar T=totalt

Kan du räkna upp namnet på tre goda internetvänner din tonåring har?

	Q	M	T
Ja	32	14	46
Nej, jag känner inte till dem	25	18	43
Nej, hon/han har inga	15	8	23
Jag vet inte om hon/han har några	22	15	37
Totalt:	94	45	139

Resultatet visar att något fler känner till ungdomarnas internetvänner, än de som säger att de vet att sådana finns, men inte känner till dem. Den gruppen är dock nästan en tredjedel av alla. Sammanlagt med dem som säger att "jag vet inte om hon har några överhuvudtaget" blir det 80 av 139 som inte kan räkna upp ens namnet på barnens bästa internetvänner. Frågan speglar framförallt svårigheten att hålla kontroll på vilka ens barn har kontakt med när de är uppkopplade.

När det gäller kontroll och styrning av internetanvändning hemma återspeglar föräldrarnas svar barnens svar. Bland "annat" återfinns det regler om att barnen själva skall betala sin uppkopplingstid och att man måste skriva upp sina tider på nätet. Med andra ord är det ekonomiska regler. Om man även tittar på de alternativ som fått flest träffar verkar tiden på nätet vara det som regleras mest. Dels handlar det om hur länge man får vara inloggad och dels på vilka tider. Dock finns det en omvårdande aspekt inbyggd i dessa faktorer nämligen att man är mån om att tonåringarna får sin sömn, och att de uppfyller sina plikter som läxor. Om man utgår ifrån att det är föräldrarnas uppgift att se till att internet inte tar över barnets liv, så bör det synas just i kontroller av internettiden.

Vanligast är att tala barnen till rätta. Om det inte hjälper finns det ekonomiska påföljder. Även under ”annat” återkommer ekonomin, genom att man stänger av internet under vissa dagar eller tider. De i USA vanliga tekniska spärrarna är inte vanliga i svenska familjer, och man kan också diskutera hur många föräldrar som är duktigare än sina barn på internet att de kan sätta upp spärrar, som barnen inte forcerar. Samma resultat syns tydligt när jag presenterar ungdomarnas uppfattning om regler och straff. Därmed stöder föräldrarna de svar som deras barn angett tidigare, vilket torde också höja svarens trovärdighet för båda grupperna.

Det kan tänkas att talet om att dagens ungdomar inte har så mycket gränser och disciplin i Sverige som i andra länder eller tider kan visa vara felaktigt. Om man utgår från traditionella straff som utgångsförbud lär det finnas skillnader i jämförelse med många andra länder. Däremot har föräldrarna fortfarande stor kontroll över barnens allt dyrare vanor, och är uppenbarligen i tillstånd att använda detta medel också.

SAMMANFATTANDE REFLEKTIONER OCH EN SAMMANFATTNING

Om vi påminner oss om att ”teorier utvecklas och accepteras på grundval av sin förmåga att erbjuda intressanta och användbara sätt att tänka och tala om verkligheten som vi uppfattar den, och att teorins funktioner är att rikta uppmärksamheten mot världen, mot ämnet och skapa ordning i världen och finna operationella definitioner”. (Alvesson och Deetz: 2000, 50) så kan vi sammanfatta min resa igenom familjernas internetanvändning på följande sätt. Uppmärksamheten har riktats mot familjens sociala interaktion och inre relationer som en del av den nya sociala ordningen som innefattar även medierad kommunikation. Genom att synliggöra relationer, maktförhållanden och mänsklig existens kan man även analysera desamma, genom att skapa operationella definitioner. I min empiriska familjeundersökning finner jag auktoritet och familjens inre relationer, samt interaktion som de viktigaste operationella definitioner som hjälper mig att studera vidare identitetens byggstenar individualitet och tillhörighet. Det som blir det intressant att studera är den förändringen som jag får av mitt material beträffande att internet ingalunda minskar familjens betydelse för den unga individen, något som allmänt uppfattas som självklart i samband med beskrivningar av mediekulturen och ungdomskulturen.

I stället kan materialet ses som illustration på att tillägnelse av medierad kultur och konstruktion av medierade relationer sker i den auktoritetsstrukturen och kulturella programmeringskontexten som familjen utgör för dessa ungdomar, och det verkar ske på ett relativt självklart och odramatiskt sätt, som en del av den sociala processen som identitetsbygget handlar om.

Genom att ställa frågor till surfande tonåringar och deras föräldrar i ett frågeformulär som forskaren har skapat utifrån kritiska mediepedagogiska ansatser blir den empiriska undersökningen ovan ett kraftfullt exempel på hur attityder, auktoritet, kunskaper och hantering av internet ser ut i svarsgruppen. Internetanvändning skiljer sig något mellan tonåringar och deras föräldrar, eftersom barnen är mer öppna för relationskommunikation medan föräldrar tycktes under undersökningstiden våren 2000 mest använda nätet för informationshämtning. I ungdomarnas användning blir internet en förlängning av deras vanliga sociala liv och nätet används såväl för att skaffa nya vänner, som hota och skoja. Det finns skillnader mellan flickornas och pojkarnas attityder och reaktionsmodeller – något som också finns i vardagen. Jaana Lähteenmäkis forskning om senmoderna ungdomskulturer¹⁹⁶ visar att könsskillnaderna och könsrollerna är starka inom denna grupp, vilket också kommer fram i denna undersökning. När det gäller familjernas attityder om ungdomarnas internetanvändning finns det tydliga tecken i den här gruppen som påvisar att ungdomar och särskilt pojkar värderar sina kunskaper högst medan kvinnor (mödrar) värderar sina kunskaper lågt. Däremot finns det fortfarande en allmän uppfattning om att föräldrar har ansvaret för att fostra ungdomar, och både barnen och de vuxna förväntar sig detta. Dessa resultat leder till att utveckla två

¹⁹⁶ Jaana Lähteenmäki (ibid.)

begrepp som skall hållas isär: kunskapsauktoritet och relationsauktoritet. Familjen som mediepedagogisk kontext måste därmed studeras såväl som en kontext för kunskapsauktoritet inom medieområdet som till relationsauktoritet inom pedagogiken och fostran.

FAMILJERNAS HEMSIDOR – EN EPISTEMOLOGISK FUNDERING

Genom att upptäcka familjens betydelse som mediepedagogisk kontext i den första studien fortsatte den insiktsstyrda problematiseringen av ämnet. Efter att ha funderat över hur familjer organiserar sin tid runt datorn, och hur man ser på den medierade kommunikationen inom och utanför familjen, blev nästa fråga ”varför gör en familj en hemsida på nätet?”. Mitt intresse väcktes genom att flera familjer i det första empiriska materialet visade sig ha en egen hemsida i sitt familjenamn. För att kunna ta reda på saken samlade jag helt enkelt massor av familjehemsidor¹⁹⁷ i min hårddisk och gjorde innehållsanalyser av webbsidorna. Även denna gång tematiserade jag det jag studerade i olika konceptgrupper som t ex tekniskt kunnande, innehåll, familjesammansättning osv. Många kategorier uppstod efter att jag börjat studera sidorna och upptäckt en del intressanta saker på dem, som t ex att familjens hund ingår som en naturlig familjemedlem i de svenska familjerna, däremot nästan aldrig en mor- eller farförälder.

Vidare upptäckte jag nya traditioner som familjer skapar via nätet, som t ex de starka minnesidorna för förlorade och avlidna barn – s.k. änglafamiljesidor. Dessa ledde mig till att ifrågasätta det något allmänt accepterade antagandet om att modernismen tog slut på traditionerna. Sådana upptäckter leder en till kulturella och diskursiva insikter om att genom internet kan även djupare drag av samhällets kultur, värderingar och preferenser synliggöras. Att studera privata familjesidor bör även ge oss en möjlighet att se detta i mer autentisk form än att t ex studera statliga institutionernas sätt att presentera samma egenskaper i samhället.

Även om Alvesson och Deetz har grupperat Foucault mer eller mindre till postmodernister har jag kunnat förstå bättre internetsidornas metodologiska karaktär just genom Foucaults teorier om den sociala praktiken och om tankens arkeologi, något som blev ett viktigt steg.¹⁹⁸ på denna min forskningsresa. Även om jag utgår ifrån kritiska teorins metodologi finns det tydliga kopplingar till den postmoderna teorin just via Foucault som för denna empiriska studie har betytt metodologiska insikter. En snabbräkning på internet visade att få medieforskare jobbade med familjeteori som en basteori, utan det som utkristalliserades var mesta dels de problemtyngda definitionerna av dysfunktionella familjer som bland annat socialt arbete studerar som ett forskningsobjekt.¹⁹⁹ Men hur kan man uttala sig om en dysfunktionell familj om man inte har en referensram som inkluderar en fungerande och funktionell familj? Jag började söka efter en teori som skulle kunna förklara mig varför och hur alla kan veta vad en familj är – och min resa ledde mig till forskning utomlands.²⁰⁰

¹⁹⁷internetsidor som familjer lägger ut på nätet för att presentera sig, t ex ”Familjen Karlssons hemsida”. Dessa finns även i andra länder.

¹⁹⁸ Parikka Altenstedt: Att studera hemsidor, att studera kultur och förändring, 2000

En metodologisk reflektion, Sociologiska inst. Lunds universitet, 2001

¹⁹⁹ På samma sätt har man först under 2000 –talet intresserat sig till ”normaltillstånd” inom psykiatri; ”vad är lycka” och ”vem är lycklig i sitt liv” har först under senare tid börjat intressera forskningen som hittills mest varit upptagen med depressioner och olycka. (Se vidare t ex tidningen Anna, 51/2003, Helsinki)

²⁰⁰ Riitta Jallinoja; *Perheen aika* (Familjens tid) Helsingfors, Otava, 2000. Jallinoja har studerat familjernas funktioner i det senmoderna samhället, men den stora öppningen kom när jag fann Mark Posters Critical Family Theory, en teoriram som jag kommer att använda mig av i min analys. Senare har även Hannele Forsberg & Ritva Nätkin lanserat den kritiska familjeteorin i sin bok (red): *Perhe murroksessa Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Gaudeamus: Helsinki 2003.

Om man studerar familjer där familjen själv är subjekt borde jag inte då kunna se något om den nutida familjen? Denna insikt ledde till en innehållsanalys av internetsidor som har producerats av svenska familjer. Det är denna undersökning jag presenterar här som det andra empiriska bidraget i denna licentiatavhandling. Undersökningen tar metodologiskt och teoretiskt fasta på Foucaults undersökning av diskurser under tiden samhället förändras från en social ordning från en annan. Foucault undersökte övergången från agrara och federala samhället till det industriella samhället och modernismen. För denna undersökning är delsyftet att försöka se vad som sker mer identitet, tillhörighet och tradition efter modernismen. I grunden finns hela tiden en uppbrottstanke beträffande den traditionella offentligheten som bland annat Habermas har studerat.

ATT STUDERA DET PRIVATA PÅ DET OFFENTLIGA NÄTET; EN METODOLOGISK REFLEKTION

Idén med Foucaults tankearkeologi är att borra sig in i en historisk period och dess diskurs genom att studera de uttalanden (*statements*) är som fällt seriöst och berättar om det väsentliga under denna tid. Dessa i sin tur skall kategoriseras och samlas ihop till grupper av uttalanden. Det är ett slags *konceptualisering* av diskursen, som jag skulle kalla det för. Slutligen skall man studera *de sociala praktikerna* och hur dessa uttalanden och grupperingar av dem ter sig.²⁰¹ Därmed slår Foucault fast att man inte kan undersöka en objektiv sanning utanför diskursen, utan varje diskurs bestämmer sina sanningar. Men dessa diskurser uppstår inte ur intet utan deras rötter skall undersökas i de tidigare diskurserna. Och varje ny diskurs föder nya sociala praktiker.

Ett exempel är t ex den organiska strukturen, som enligt Foucault uppfanns i slutet av den klassiska perioden av bl. a svensken Linnéas som organiserade växterna och djurvärlden i logiska släktgrupper. Denna syn på att organisera kunskap har fungerat som grund till de nationalekonomiska föreställningarna om samhällsklasser, arbetskraft och rikedom som sedan under modernismen har varit gällande förklaringar till varför samhället fungerar och ändras som det gör.

"- just as, in the sphere of the analysis of wealth, the notion of labour was not invented at the end of the classical age; but it was a concept served at that time to define a certain mode of composition of complex individuals, on the basis of more elementary materials..."

(Foucault: *The Order of The Things*, s 226)

Efter en läsning av Foucault har jag kommit fram till att man mycket väl kan studera hemsidorna som arkeologiska artefakt på samma sätt som man kan läsa litteratur eller andra dokument för att upptäcka hur social kunskap är organiserad i vårt samhälle. Internet i sig, trots de begränsningar som finns beroende på att alla inte har tillgång till datorer, fungerar som en konkretisering av det kollektiva minnet och därmed blir det en exemplariskt tankearkeologisk fyndplats. Det är dock svårt att gräva i detta enorma kollektiva minne, då det finns ett överflöde av information och få fastställda principer för grupperingar av hemsidor eller annan information.

I verket *The Order of The Things* försöker Foucault förklara den brytning som skedde mellan den klassiska perioden och den moderna tiden. Med den klassiska perioden menar Foucault att världsordningen uppfattades relativt problemfri; det fanns en yttre och absolut sanning, som man kunde avbilda genom att använda språket, konst och vetenskap. En ”*resemblance*” var det viktigaste kriteriet på kunskap; ju mer lik desto högre halt av validitet. Konventionella grepp, en övertydlig

²⁰¹ Michel Foucault: *The Order of The Things*, s 226,

symbolik där naturen och himmelen spelade stor roll, analogier samt en sympatisk – i betydelsen okritisk – framtoning färgade dåtida verk och skrifter.

Det finns två element här som jag har tagit fasta på som utgångspunkter i min studie. Det första är *brytningen mellan olika historiska tidsperioder* som Foucault menar går att studera och påvisa genom tankens arkeologi. Foucault anser inte att historien går att beskriva strukturellt och genom ett oföränderligt subjekt, vars resa genom tider och platser skulle kunna beskrivas i en objektiv historiebeteckning. Tvärtom anser han att varje tid skall studeras för sig, för man kan inte förstå tidens specifika diskurs utan att förstå hur den uppstod och reproduceras. Och utan denna förståelse kan man inte förstå värderingarna, "sanningarna" och de sociala strategierna som är tidstypiska för den studerade perioden. Jag har själv haft som utgångspunkt i mitt arbete som journalist att "alla är rationella utifrån sin egen logik och kontext". Det gäller att hitta denna logik och kontext för att förstå människan. Men Foucault ämnade också beskriva denna logik i en historisk kontext, vilket gör jobbet betydligt svårare. Jag kan ju intervjua och observera levande personer, men det kan man inte göra om man skall studera 1700 talet.

Det andra som Foucault tar upp är problemet med subjektet. Hur skall man hantera det att just jag kan "se" och "avslöja" den omgivna verkligheten. Detta problem är typiskt för modernismen, som karakteriseras just av en problematisering av den sociala verkligheten på ett sätt som man kan beskriva som deterministisk och människan som en del av strukturerna. Men samtidigt lämnas frågan om varför just forskaren själv kan vara utanför och betrakta det hela objektivt och därmed har subjektet blivit en av modernismens största filosofiska problem. En annan intressant vinkling till subjektet är det faktum att en *familj blir ett offentligt subjekt* på ett sätt som tidigare var unnat bara för företagande familjer eller ännu längre sedan i historien för adelsfamiljer.

BESKRIVNING AV DET EMPIRISKA MATERIALET

Följande kriterier studerades, listades, tematiserades och katalogiserades på hemsidorna. Se exempel på sidorna i appendix 2.

(1) Namnen på familjerna och hur de kallade sig själva, eftersom detta är en identifikationspost och en mental placering i verkligheten. Man kan inte säga att „vi existerar” utan att identifiera vilka „vi“ är. 40 familjer i studien talade direkt om sitt efternamn („The Ellingers“, „Familjen Hulthéns hemsida“). Lika många talar om sina förnamn också. Men det är relativt många familjer som familjärt sätt lämnar bort efternamnet helt - och den hittar man kanske från URL eller längst ner i e-postlådan.

(2) Familjens konstellation; om barnen hade samma mamma och pappa när sökordet var „vår familj“. I alla utom i ett fall handlade det om kärnfamiljer, vilket jag tyckte var intressant, eftersom så många idag lever i „plastfamiljer“, „bonusfamiljer“ etc.

(3) Vilka som presenterades som familjemedlemmar. I alla fallen fanns det barn och i de flesta familjer även ett husdjur företrädesvis en hund, som presenterades likvärdig med de andra i familjen, med egen bild och egna länkar. Detta fick mig sedan att gå vidare och titta på djurens hemsidor separat på min resa, eftersom jag fann det intressant att mor- och farföräldrar inte syntes till (utom i ett fall) medan djuren var betydligt vanligare som „familjemedlemmar“. Man skulle kunna säga att den nygamla kärnfamiljen består av mamma-pappa-barn-hund.

(4) Bostadsorten visade att kärnfamiljerna bodde mestadels i en villa ute på landet; få eller inga - beroende på hur det definieras - familjer i den här gruppen bodde i storstäderna Stockholm, Malmö eller Göteborg. Däremot fanns det en familj från Stockholms kommunområde - Skarpnäck, och en från Bromma. Även en familj bor i Åstorp nära Malmö och en i Grimmared nära Göteborg. Ingen

familj angav dock själv Malmö, Göteborg eller Stockholm som hemvist. Istället bodde familjerna bland annat i Tenhult, Skarpnäck, Åstorp, Älta, Ölmtorp, Vårestorp, Kåge, Grimmared, Kiruna, Trollhättan, Brottbys, Lönnebo, Stora Sundby, Tyresö, Eskilstuna, Boa, Klapparvik, Skara, Arjäng, Bromma, Isaberg, Hellefors, Horrede, Gammelstad, Enviken, Flyingeby. En familj bor i Haag i Nederländerna. En känsla av att man vill visa Sverige utanför storstäderna är tydlig i beskrivningar av bostadsorterna, som man är stolt över. Ingen klagar över platsen de bor på.

(5) Tekniska egenskaper på sidan; bland annat om information finns på flera språk, om sidan är självgjord eller beställd av en firma, har man besöksräknare och andra finesser på sidan. Det visade sig att sidorna var självgjorda med få finesser, men samtidigt formaterade och välgjorda för att lämna ett bra intryck på besökaren.

(6) Vilken typ av bilder och berättelser visas på sidan; många presenterar en harmlös tillvaro i nuet och det som slår är att familjer verkar historielösa, inga berättelser om släkter och rötter finns med. Man visar glada barn, bilder på semester och i ett undantag en personlig berättelse om cancer som dock har övervunnits. En positiv anda vilar över sidorna, som trots personliga inslag lämnar besökaren oberörd och med en känsla av att ha läst reklam snarare än texter om levande och riktiga personer. I vissa fall har familjerna även berättat lite om sysselsättningen. Föräldrarnas jobb nämndes som försäkringskonsult, sjuksköterska, montör, pilot, polis, lärare, kantor, nätverkssäkerhetskonsult, webbapplikationsutvecklare, lastbilschaufför, lantbrevbärare, lokförare, bokbindare, kommunalpolitiker och bartender (samma person) samt inom skola. De flesta tycks med andra ord tillhöra övre eller lägre medelklass och sysselsatta. Ingen berättar om arbetslöshet och bara en talar om pågående sjukpensionsperiod. Barnens skola nämndes i några fall också.

KÄRNFAMILJERNAS HEMSIDOR

Jag har valt att studera svenska familjehemsidor på nätet. Dessa har jag fått fram genom att söka på sökord "vår familj" vid Altavista sökmotorn.²⁰² Studien baseras på ca 100 familjehemsidor som jag har valt slumpmässigt bland de ca 1500 träffar jag fick när jag sökte med sökordet. Att jag valt familjerna slumpmässigt, d v s hoppat runt bland de 1500 träffarna istället för att läsa dem i turordning beror på att det finns olika tekniker att ta sig på topplaceringarna i en träffpresentation. Bland annat kan man skriva in sökordet på sin hemsida med osynlig text och därmed få fler träffar (högre placering) eller vad jag har hört så kan man rent av muta sig till en hög placering. Idag finns det ju ett ekonomiskt värde i att få sina hemsidor fram bland de första träffarna i en sökning, eftersom många inte orkar klicka vidare på "nästa". En del listor är därför idag "slumpade" d v s ordningen som träffarna visas är slumpartad och därmed mer rättvis. Bland dessa knappt hundra hemsidor är 84 för kärnfamiljer och drygt tio för ensamstående mammor. Jag har gått igenom alla dessa sidor, och kategoriserat informationen presenterad på sidorna enligt följande gruppering: namnuppgifter, familjemedlemmar, deras egna länkar, husdjur, utvidgad familj, kontaktuppgifter, nättekniska finesser (besöksräknare osv.), bostadsort och hemmet, bilder, familjens intressen och hobbyverksamhet, sysselsättning, medlemmarnas ålder, vem som är webbproducenten, om sidan innehåller berättelser om familjen (t ex minnesidor, semesterberättelser, släkthistoria, föräldraskap osv.), om sidan har utländska inslag eller är helsvensk, samt tiden för sidans uppkomst. 47 hemsidor som tillhör vanliga svenska kärnfamiljer undersöktes efter bortfallet. Gemensamt för dessa sidor är att de kommer upp när man gör en sökning på sökmotorn Altavista med sökbegrepp „vår familj“ på svenska. Av de ca 80 URL -adresser som jag fick upp har jag tagit de 50 första, varav tre inte fungerade längre. Jag har även studerat ett tiotal hemsidor som tillhör ensamstående mammor - och

²⁰² www.altavista.com var år 2000 den vanligaste sökmotorn som användes i Sverige. Idag har t ex Google.com tagit över.

som också kom upp i samma sökning. Inga ensamstående pappor visade sig dock i denna undersökning ha en hemsida där man skriver „vår familj“ på något ställe. Utöver dessa fick man träff på ungefär lika många hemsidor där djur i något form visar sig vara subjektet, samt ett par där ensamstående män presenterar sig och hänvisar till även sin familj, men då ursprungsfamiljen där de har flyttat ut ifrån.

De undersökta familjesidorna kunde grupperas tydligt i fem kategorier:

kärnfamilj (även nybildade med styvbarn)

ensamstående mammor

djur som subjekt

temasidor, där „vår familj“ inte är huvudobjektet utan sidan fokuserar tydligt på ett annat objekt

minnesidor där familjen minns döda barn

Hemsidorna har i det mesta också varit startsidor i större presentationer. Problemet med min metod är just att definiera dokumentet som skall undersökas eftersom länkningen vidare kan fortsätta till många led. Jag ansåg att det är intressantare att problematisera och testa denna metod än att försöka greppa ett alltför stort och prestigefyllt område inom ramen av denna uppgift och begränsade mig därmed till de tydliga helheter som antingen startsidan utgjorde, eller högst ett par sidor till i direkt koppling till startsidan. I vissa fall kom jag in på en sida som inte var en startside utan en länkning. Det viktigaste för dessa sidor var att familjen själv är subjektet och upphavsorganet bakom hemsidan, även i de fallen där själva utformningen har lämnats över till ett företag eller externa konsulter.²⁰³ Jag har för denna studie lämnat ”temasidorna” utanför analysen, och koncentrerat mig på sidorna där jag fann likheter och tydliga koncept; och därmed har kärnfamiljers, singelmammors och änglafamiljers sidor studerats särskilt utan att glömma bort att notera även djursidorna.

KÄRNFAMILJERNAS REPRESENTATION AV SIG SJÄLVA

Det allra vanligaste attributet som dessa familjer presenterar om sig själva är namnet. 40 familjer talar direkt om sitt efternamn („The Ellingers“, „Familjen Hulthéns hemsida“). Lika många talar om sina förnamn också. Men det är relativt många familjer som lämnar bort efternamnet helt - och den hittar man kanske från URL eller längst ner i e-postlådan. Alla familjer har en mamma och en pappa som också är föräldrar till barnen. De flesta kallar även föräldrarna för „mamma” och „pappa” men i några finns de nämnda bara vid förnamnen. I ett fall påpekar mamman som gjort sidorna att hennes make „Peter” är pappa till *alla* fem barnen, för att markera särskilt att det är inte fråga om en ombildad „plastfamilj“.

I 41 familjer presenteras barnen, och i 18 fall kommer även hunden, katten, hästarna eller undulaterna med i presentationen. 32 familjer presenterar familjemedlemmarnas egna länkar, och 15 av de 18 djurvänliga familjerna har även länkar till djurens egna hemsidor. Det skall även påpekas här att dessa familjer inte tillhör den gruppen som valt att presentera sin familj via husdjuret som subjekt. Sex familjer har inte nämnt barnen eller talar om dessa som kollektiv „barnen” utan att de presenteras separat.

Bostadsorten verkar vara mycket viktig information; 23 familjer fastställer direkt vilken by de bor och talar gärna om vilken större ort som ligger också i närheten. Den mentala kartan byggs vidare på

²⁰³ Som referens har det hämtats även några exempel på hemsidor skapade av finska familjer i Finland (sökfras ”meidän perheemme”) samt tyska familjer i Tyskland (sökfras ”unsere Familie”), som visar tydligt att fenomenet finns i nästan samma form även i andra länder och är därmed en del av en större kulturell diskurs. Denna diskussion är dock utanför ramen för den här studien.

med familjens hem - en villa; 15 familjer har en bild på en villa direkt i början av presentationen med hänvisning till att „här bor vi“.

Få eller inga - beroende på hur det definieras - familjer i den här gruppen bodde i storstäderna Stockholm, Malmö eller Göteborg. Däremot fanns det en familj från Stockholms kommunområde - Skarpnäck, och en från Bromma. Även en familj bor i Åstorp nära Malmö och en i Grimmared nära Göteborg. Ingen familj angav själv Malmö, Göteborg eller Stockholm som hemvist. Listan av bostadsorter blev som följer (inte i bokstavsordning)

Tenhult, Skarpnäck, Åstorp, Älta, Ölmtorp, Vårestorp, Kåge, Grimmared, Kiruna, Trollhättan, Brottbys, Lönnebo, Stora Sundby, Tyresö, Eskilstuna, Boa, Klapparvik, Skara, Arjäng, Bromma, Isaberg, Hellefors, Horrede, Gammelstad, Enviken, Flyingeby. En familj bor i Haag i Nederländerna.

Kontrasten till dessa mer eller mindre okända ortsnamn är ibland stor när familjen dessutom har en engelsk flagga på samma sida med text „Information about our family in English“. De flesta hemsidor är amatörbyggen gjorda med program som finns att hämta direkt på nätet. I sex fall berättar familjens mamma att hon har gjort sidorna, i nio fall är det familjefadern och i fem fall någon extern snickare. Ytterst få av dessa sidor ser riktigt proffsiga ut, men det finns undantag, t ex mamman som efter att ha lärt sig webbdesign har startat eget företag och formger webbsidor. I ett fall har familjens son gjort sidorna.

Modesaker som besöksräknare och gästböcker har hittat sin väg även till vanliga familjer. 14 familjer manar besökaren glatt att skriva något i gästboken och lika många kan visa upp stolt antalet besökare på sidan. Dock är några räknare omställda efter den senaste uppdateringen. Besöksfrekvensen tycks vara mellan ca 100 till 2000. En familj avslöjar att hälften av deras ca 500 träffar är gjorda av en kompis med speciell humor, en annan familj deklarerar „Grattis till Björn Svensson som 19 december blev besökare nummer 1500!“ 13 familjer ber oss att skicka e-post och lämnar ut sin e-postadress. Men när det gäller den riktiga adressen är det bara tre som lämnar ut den, och en familj talar om sitt telefonnummer och faxnummer med en hälsning att „kom gärna och hälsa på“.

I 14 familjer berättar man barnens ålder men bara i åtta fallen avslöjas även föräldrarnas årgång. I vissa fall har familjerna även berättat lite om sysselsättningen. Föräldrarnas jobb nämndes som försäkringskonsult, sjuksköterska, montör, pilot, polis, lärare, kantor, nätverkssäkerhetskonsult, webbapplikationsutvecklare, lastbilschaufför, lantbrevbärare, lokförare, bokbindare, kommunalpolitiker och bartender (samma person) samt inom skola. De flesta tycks med andra ord tillhöra övre eller lägre medelklass och sysselsatta. Ingen berättar om arbetslöshet och bara en talar om pågående sjukpensionsperiod. Barnens skola nämndes i några fall också.

Flera familjer har också presenterat företag med namn och/eller länkar. Antingen är det fråga om företag där man jobbar eller lokala företag i byn. De som nämns med namn:

CLC Optik, Stardust Design AB, Pipelife AB, Mälardalens Supportdata, Cedergrens blommor, Säffle Blomsterhandel, Green Cargo AB, Åhnbergs bokbinderi.

Många har bilder på sin startsida. 26 familjer presenterar en bild på en eller fler familjemedlemmar. 14 familjer visar sin villa, som jag redan påpekat ovan. Fem familjer delar även med sig sin semester, och i åtta familjer har det kära husdjuret också fått komma med på egen bild. I två fallen visar man bilder från en aktivitet som hobby eller arbete.

Familjerna är dåliga på att datera sina sidor. Fem familjer talar dock om att de har kommit ut till cyberrymden mellan 1996 - 1998 och tre familjer har daterat sina sidor förra året.

De utländska inslagen är väldigt få och allra flesta familjer är helsvenska. En familj bor i Holland och därmed kan man även läsa en del av deras sidor på flamländska. En mamma berättar att hon har estniska rötter och försöker att lära sig estniska. En familj har en länk till farmor och farfar i Finland. Inga sidor har valt att presentera sig tvåspråkigt eller flerspråkigt, och eventuella kulturinslagen eller

referenser till andra länder är helt frånvarande utom i det holländska fallet, och i ett fall av bilder från semester i Florida.

Familjerna berättar ganska lite om sig själva om man får tro informationen på den startsidan och vilka länkar som finns att tillgå. Bara i fem familjer har man rubriker som hänvisar till ett socialt tema som blottar familjen lite mer; hur det är att blir förälder; hur vi har det på semester; hur vi har blivit en enda stor familj och slutligen en med en djup berättelse om hur fadern fick cancer 1999.

När det gäller släktberättelser eller historia är det nästan tunnare. I fyra familjer berättar man några ord om kärnfamiljens egen historia; flytten från Göteborg 1990; morfar som bygger fioler; efterlysning av skolklassen från 1950 -talet, och några bilder. Den starkaste sidan är dock en som tillägnas en syster som föddes 1951 och dog i cancer 1974. Hennes tre systrar har gjort en minnesida som visar henne som barn och hennes uppväxt till kvinna och mor. Sista bilden visar hennes grav. Inga andra familjer berättar om någon som har dött i nära anslutning till kärnfamiljen. I ännu färre fall har man nämnt mor- eller farföräldrar. I en bild finns en farmor med, i en familj länkar man till farföräldrarnas hemsida i Finland, och i två fall nämns de vid namn. Inga andra släktingar nämns överhuvudtaget inte.

När det gäller familjens intressen presenteras det i fyra fall favoritrecept på mat, och i lika många fall berättar man om favoritsport med lämplig länkning till. En familj presenterar litteratur som läses, en annan skriver om film och en familj har valt tv-program att titta på. Särskilda musikstilar nämns inte alls, utan musik finns enbart i referens till barnen (som lyssnar eller spelar).

Många familjer har länkar till organisationer, institutioner eller företag på sin sida. Att länka till någon sida är en identitetshandling som visar vad för slags information man är delaktig av och man vill sprida. Genom detta visar man också vem man är. I familjernas fall kan länkarna bekräfta familjen i den formen familjen själv vill se sig. Ett fenomen som tycks vara vanlig bland familjer men är ännu ganska okänd för dem som inte själva gör hemsidor är de så kallade „ringarna“. Dessa består av nät av hemsidor som behandlar samma tema. Varje sida som tillhör en ring (det finns alltid någon som administrerar ringen och även tar in nya sidor) har en logga som visar att man är med och genom att klicka på den får man fram de övriga hemsidorna på samma lista. Utan att gå djupare in på vilka familjer som presenterar vilka länkar och ringar listar jag dem rakt av:

Aftonbladet, Reagera mot våldet / John Hrons minne, Hundlänkar, Norska skogskatter, Stryktips, den Haag / Holland, Lunds Universitet / C-uppsats, Scouting, SMU, Ulricehamn, Tranemo, Mammaringen, KärRingen, Tjejringsen, Receptringen, Stora Sundby, Släktdatabas, Byta Sommarhus, Farfars sånger (ljudfil), Legoland, Vernissage, Altavista, En kollegas hemsida, Rotary, Svenska Bartenderklubb

Vad kärnfamiljen berättar om sig själva – en reflektion

Denna genomgång börjar med en analys av uttalanden och information som jag betraktar som *diskursiva uttalanden* (statements) om kärnfamiljens existens, värderingar och funktion. Namnen på familjemedlemmarna berättar att familjen *existerar*. Genom att tala om var familjen bor och visa bild på huset är dessutom en bekräftelse på att man har ett hem som man trivs; man mår alltså bra. Familjen bor ofta *på en liten ort*. Att familjen har barn och ofta husdjur – som dessutom behandlas på hemsidan lika, med egna länkar och lika stora bilder – bidrar till en känsla av *normalitet*, likaså information av arbete (ingen är arbetslös eller studerande), fritid och intressen. Även länkarna talar om att man är en högst lycklig, normal familj. Besöksräknare och nättekniska finesser talar om att familjen *följer sin tid* – de kan göra egna hemsidor och dessutom visar gärna upp det. Detta kan härledas till modernitetens ideal av att utveckling är någonting positivt.

Kärnfamiljesidorna är *glättiga, hurtiga och problemlösa*. Familjerna visar gärna upp amatörbilder på sig själva i vardagliga situationer. De vill även framstå som *gästvänliga* och *sociala* och utropar ofta att man skall komma och hälsa på. Även översättning av sidan på engelska bidrar till känslan av att vara *internationell* och social. Ingen familj har valt att lägga ut bilder från bröllopet, dopet, 50 -årsdagen,

eller en begravning. Bilderna på föräldrarna är amatörtagna, däremot visas barnen ofta i sina skolporträtt. Det är en positiv vanlighet som brer sig över presentationerna. Men avsaknaden av de familjespecifika högtidsbilderna eller berättelserna är slående. Familjen tycks skydda sin *privatbet*.

När det gäller känslor och emotioner är det bara en familj som visar upp sin lilla dotter som de „älskar över allt annat“. Annars är känslorna sparade för familjens husdjur; de älskar man, de kelar man med och över de döda sörjer man. Inga presentationer innehöll kärleksförklaringar mellan makarna. Även formuleringar som „det viktigaste i mitt liv“, „meningen med mitt liv“ och „kära make/maka“ lyste med sin frånvaro. I det hela taget är språket oerhört *känsloneutralt*. Det är en enda trevlighet som präglar sidorna med några undantag. Känslorna sparas till den privata sfären utanför nätet.

Inga familjer har heller valt att visa inomhusbilder från sitt hem, utan de som visar upp hemmet visar villan utifrån. Den som har sökt ny bostad på nätet vet att bl. a på hemnet.se finns tiotusentals inomhusbilder på svenska hem som är till salu, så tröskeln att visa upp sitt hem på nätet är i och för sig inte så hög. Därför är det intressant att ingen familj valt att visa sitt hem inifrån i samband med sina hemsidor.

En hel del familjer utmanar oss främmande betraktare att „lära känna“ dem bättre genom att klicka vidare på länkarna. Men en översikt av presentationerna visar att personliga karakteristika som politiska och religiösa ställningstaganden, språkkunskaper, kulturella preferenser, pedagogiska mål, uppfostran, sjukdomar, problem och den sociala kretsen (utanför kärnfamiljen) saknas nästan helt. En yrkespolitiker talar om sin partitillhörighet, det är allt. Ingen nämner överhuvudtaget Gud eller kyrka. Inte heller problematiseras rollen av att vara förälder/barn i familjen. Det hör till det privata.

Djuren har sin plats i familjen. Dessa är viktigare i presentationen än far- och *morföräldrar som räknas knappast till familjen*, bara en familj visar dem i bild och två till nämner deras existens. Ingen annan släkt utöver ett par hänvisningar till föräldrarnas syskon verkar heller finnas i den omedelbara närheten av kärnfamiljen.²⁰⁴

DJURENS HEMSIDOR

I det följande presenterar jag hemsidor som kom upp vid min sökning. Det är alltså djursidor eller länkar som presenterats ursprungligen på familjesidorna – och där djur är presenterade som familjemedlemmar. Detta kan betraktas ytterligare som en formering av uttalanden (formation of statements) som bidrar till att öka djurens värde och tolerans mot dem.

„Abbe“ är en cockerspaniel som berättar i intervjuform om sin familj på hemsidan w1.920.telia.com/~u920004703/abbetalar.htm. Devotion´s hemsida berättar om Devon Rex katter som familjen Pontusson uppföder i sitt hem. Länkarna heter bl.a. „husse” och „matte“ samt alla katterna vid namn. CH Simpsalacoon´s Shangri La heter en kissemiss som vardagligt kallas för Lill-Wille i familjen som uppföder katter. Länkarna heter som familjens katter och även kattbilder, stamtavlor och utställningsresultat finns med. Pompe heter en terrier som har egen portal. Där finns Pompes recept, husse och matte, kloka ord och sörmlandssidor samt historiska sidor. Allt är presenterad via Pompe, som om han var en människa.

Ett annat sätt att lyfta fram djuren som familjens centrala tema är att berätta om intresset, dock inte genom djuret som subjekt. „Hundar” heter en hemsida där en familj berättar att de älskar hundar men då „Joakim“ har blivit allergisk har de fått avstå från egna hundar. Istället är de hundvakt så ofta de kan och på hemsidan visar de upp sina f d älsklingar, samt länkar till olika hundsidor.

Kennel Lappeåhs uppföder Svenska Lapphundar som enligt sidan är Sveriges nationalras. Familjen som har kenneln presenterar sig inte vid efternamn eller kommersiell kontaktinformation, utan sidan ägnas åt att beskriva rasen. Spårlinas Kennel föder upp labradorer och det finns utöver hundlänkar

²⁰⁴ Tidningen Norra Skåne har från och med 2004 börjat med en egen spalt för husdjurens dödsannonser och succén har varit given direkt.

även nyheter i form av „Wilma har valpat“ och att nästa kull valpar väntas till hösten. Familjens namn finns inte att se på startsidan, men det finns en länk som heter „vår kennel“.

ENSAMSTÅENDE MAMMOR

Under undersökningen blev det även en „vår familj“ -träff på nio hemsidor där ensamstående mammor finns som upphovskvinnor. Det är intressant att titta igenom dessa sidor, för de skiljer sig en hel del från kärnfamiljesidorna. Det som är tydligt annorlunda är att de är mer personliga och öppna, och har mindre beskyddande ton mot integriteten och hemmet. Alla dessa sidor har den ensamma mamman i centrum. De beskriver syftet med sidorna som att ha lite kul, och kunna träffa nya människor, och önskan av att hitta lite romantik är heller inte dold. Samtidigt påpekar de flesta att sidorna inte är särskilt proffsiga för livet som ensamstående mor är slitigt, stressigt och fattigt. De har gjort sidorna så gätt de kunnat och jag som surfare skall ha överseende med det.

Mammorna presenterar gärna sina barn med bild och ålder och beskriver dessa som sitt livs största kärlek, mening med livet och det som gör livet viktigt. I några fall verkar hemsidan vara en presentation och kontaktannons samtidigt, man beskriver sina fritidssysselsättningar, sin längd, arbetsplats och intressen som på en kontaktannons. Det är även två som lämnar ut ICQ -nummer utöver sina e-postadresser. En presenterar sin chatidentitet på hemsidan, och berättar hur hon har träffat många roliga människor på en viss svensk chat och även besökt dem runt om landet. Hon har även lyckats locka sin syster till chattens värld och hemsidan fungerar som en utvidgning av hennes chattande, så att hon kan i samband med det lämna ut hemsidan och säga „där kan du hitta mer om mig“.

Tre av nio har namn som inte är traditionellt svenska och en berättar öppet om sin uppväxt med indisk far och norsk mor („min uppväxt har präglats av indisk familjesammanhållning och norsk friluftsfascism“). Fyra av de nio talar om att de bor i något av de tre största städerna i Sverige.

En självutlämnande ton är tydlig även om även bland singelmammor finns en hurtighet. En sida är dock motsatsen, där en 42 årig trebarnsmamma lugnt berättar om sin barndom i ett barnhem och tre äktenskap som inte höll. Men även hon konstaterar att hon har blivit "starkare av sina motgångar". Antalet hemsidor var så få att man kan inte säga något särskilt om huruvida sidor „lever“ eller har stelnat på samma sätt jag kunde kontrollera kärnfamiljesidorna.

Singelmammorna kommer från storstäder, och talar öppet om hur de har blivit ensamma mammor. Men de definierar sig och barnen som en familj. Mammorna gör levande beskrivningar av sina bördor i livet, talar ut om stress. Det finns ingen strävan efter den normalitet som finns hos kärnfamiljer. Inte heller finns det något behov av skydda det privata. Men det finns någonting som jag uppfattar som gemensamt med kärnfamiljer: det gemensamma idealet som singelmammorna vill förmedla på sina sidor är att de klarar sig minnsan själva, att de är starka och absolut inte desperata. Det är inte synd om dem. Sidorna har därmed en ganska tydlig prägel av ensam är stark, och ingen medger att de längtar efter kärnfamiljens trygga famn. Man skulle kunna tro att här är det fråga om samma sorts idealisering av styrkan hos människan och det sista mammorna vill känna av är att de behandlas som svaga – särskilt om det finns en diskursiv förakt mot svaghet i samhället.

MINNESIDOR – ÄNGLAFAMILJER

En speciell kategori sidor som dök upp med sökfras "*vår familj*" är sidorna som är ägnade åt döda barn. Många av sidorna är med i ringar som är ägnade åt „änglafamiljer” eller „spädbarnsfallena“. En del av sidorna är mycket färska, dödsfallet är ibland bara två månader gammalt.

Det gemensamma för sidorna är att de är *mycket effektfulla och känslomässiga*. Jag kunde inte titta på dem utan att börja gråta, samma gällde min man. I vissa fall har man en bild på barnet vid liv, men några familjer har även publicerat bilder på det döda barnet, lugnt liggande och i finkläder inför begravningen. Man berättar även detaljerat om hur barnet föddes, levde och dog. Familjernas *sorg* är påtagligt och starkt, och den presenteras utan krusiduller, omskrivningar eller förskönande drag.

I många fall berättar man även hur syskonen reagerade och bearbetade döden. I några fall berättar man öppet om hur man har skaffat ett nytt barn - och påpekar genast att inte för att ersätta det döda barnet utan för att främja livet. Familjerna lämnar ut namn och kontaktmöjligheter, och kommenterar även inlägg som skrivits in i deras gästböcker. I vissa fall har man gett sig in i en debatt och försvarar sidan och valet att lämna ut det döda barnet. Man motiverar detta genom att sidan är till för familjen och dess sorgarbete, och de utomstående skall inte lägga sig i hur man hanterar döden.

Dessa minnesidor tycks ha dubbel betydelse; dels finns de *till för att minnas* och respektera en död barn som blivit ängel och därav namnet änglafamiljer, d v s familjer som har en ängel som familjemedlem. Det tydliga är att man betraktar det döda barnet som en familjemedlem som man lever med även om barnet inte är „här“ utan någon annanstans. *Sidan konkretiserar detta och kommunicerar detta utåt och blir därmed offentlig*. Å andra sidan är sidorna *en del av själva sorgarbetet*. Det säger många och de skriver också att med hjälp av sidan har man kunnat göra en konkret insats för det döda barnet och samtidigt hjälpa en själv att komma vidare med livet efter dödsfallet. Sidorna kommunicerar till andra som har genomgått samma öde och det finns en stark känsla av gemenskap vid dessa sidor. Det finns dessutom en gränsdragnings mot omgivningen; om inte ni accepterar vårt sätt att sörja låt oss vara. Sidan *blir en virtuell likvaka och minneslund*, som existerar i den privata sfärens och den offentliga sfärens skärningspunkt - som en begravning, där även man visar sin sorg på ett offentligt sätt och inbjuder andra att delta, men själva sorgen är privat. Utifrån Alvessons och Deetz begreppsapparat kan man även säga att dessa traditionskonstruerande hemsidor utgör en dissensus i materialet, och bör därmed även förstås som avvikande från Habermas kommunikationsteoretiska teorier, eftersom sidorna ser ut att ha en annan primärfunktion än att förmedla och kommunicera budskap till nya kontakter, och istället fungerar snarare som verk som kommunicerar i en dialog med sin skapare.

SAMMANFATTNING

I detta kapitel har familjen som kontext problematiserats och analyserats genom att studera familjernas hemsidor och därigenom nya operationaliseringar som kan hjälpa att fundera vidare om familjen som mediepedagogisk kontext inom senmodernismen. Den metodologiska utgångspunkten var att betrakta internet som ett epistemologiskt fält där man kan göra tankearkeologiska undersökningar av diskursiva formationer. Undersökningen har studerat familjernas hemsidor som *sociala praktiker* och *diskursiva statements*, och funnit olika kategorier där hemsidorna står för helt olika representationer och funktioner. Kärnfamiljernas hurtiga hemsidor talar neutralt om trevliga och triviala saker, medan singelmammorna öppnar sina hjärtan på sina webbsidor. Djuren (hundar) har framträdande plats, medan mor- och farföräldrar lyser med sin frånvaro i presentationer av ”vår familj”. Vidare kan man se skillnader mellan urbana och rurala familjers sätt att beskriva sina liv, och slutligen har vi den nya traditionen av virtuella minnesplatser för avlidna familjemedlemmar; änglasidor. Dessa fynd har lett studien till att fundera på den publicitetsdiskurs som tycks finnas i det senmoderna samhället, och som sedan leder till en problematisering av det ”det privata” och ”det offentliga”. Utifrån ett mediepedagogiskt perspektiv är publicitetsdiskursen och familjernas representation i offentlighet via privata hemsidor ett viktigt fenomen att studera.²⁰⁵ Jag kommer i nästa kapitel presentera olika diskurser som blir synliga genom analysen av kärnfamiljesidor.

För kontrollsyften har jag gått igenom alla familjesidor igen i juli 2003 för att se vad som har hänt med dem. Drygt hälften var likadana som förr utan några förändringar alls, en tiondel hade uppdaterat sidan på något sätt och resten var borta. Man kunde inte betrakta dessa hemsidor som någon levande kommunikationsprocess, utan snarare som statiska skyltfönster.

RESULTATDISKUSSION

Det finns en blandning av modernismens smältpunkter och av eldfasta beståndsdelar som inte ändrar sig i transformeringsprocessen från modernismen till senmodernismen. I detta kapitel försöker jag analysera några smältpunkter och diskutera modernismens förändringspotential i familjen. Detta har skett genom att studera relationer, auktoriteter och traditioner.

En av forskningsfrågorna handlar om hur ungdomar använder sig av internet hemma, och hur väl föräldrarna är insatta i denna sociala praktik. Detta försökte jag besvara på i den första empiriska undersökningen. Det som utkristalliserades i svaren hänförde sig till generationsskillnaderna mellan föräldrarna och tonåringarna. Det fanns en skillnad i datoranvändning mellan generationerna främst genom att ungdomarna använder nätet för relationer medan föräldrarna sökte information. Även genusbestämda skillnader var synliga, t ex i hur män och kvinnor uppfattar sin datakompetens, även om det inte gick att visa på någon egentlig skillnad i själva användningen; vidare kunde man tyda ett mönster av auktoritet som dels baseras på kunskap, men dels på andra faktorer som är mer bestående, som t ex den sociala generationsordningen inom familjen som Mark Poster talar om.²⁰⁶ Man kunde tydligt se år 2000 att ungdomar (och kanske sedermera de vuxna) höll på att utveckla nya former av kommunikation som baseras på medierad kommunikation och därmed upprätthålls det även medierade relationer.²⁰⁷

I den andra empiriska undersökningen studerade jag internet som ett epistemologiskt fält – som ett kollektivt minne, där man kan hitta diskursiva formationer av uttalanden och påstående i Foucaults bemärkelse. En genomgång av familjernas egna hemsidor på internet, d v s när familjer själva konstruerar subjektiva representationer av sig själva – och därmed aktivt definierar sig själva i det offentliga – visade att det finns i alla fall tre olika typer av familjer som man kan identifiera utifrån hemsidornas ostensiva representationer, samt utifrån Habermas kategorier av kommunikation. Vidare kunde man tydligt upptäcka i detta arbete att traditioner tar sig nya former, men uppfyller viktiga funktioner även i det senmoderna samhället och dess familjer.

Jag kommer att i detta kapitel försöka visa, i detta kapitel utifrån mina empiriska studier och teoretiska resonemang, att det är möjligt att på ett konkret sätt studera denna transfereringsprocess från modernismen till senmodernismen genom att studera familjen, medier och den diversifiering som pågår inom dessa fält.

DEN MEDIERADE RELATIONSKOMMUNIKATIONEN OCH AUKTORITETEN

De traditionella massmedierna fungerar med hjälp av bl. a bestämda tidskoordinater, en journalistisk ideal av objektivitet, samt genom generella definitioner och verklighetsbilder, som det

²⁰⁶ „Den signifikanta frågan som ställs till familjens historia handlar inte om hur många medlemmar det fanns i hushållet eller i närgruppens boende enhet. Istället skulle familjens historia bidra till ökad förståelse av social historia genom att rikta blicken på de emotionella strukturerna av vardagslivet i olika typer av familjer. Sådan forskning kan bringa ljus inte enbart över de gamla tiderna utan även över de aktuella dilemman som finns i ett familjeliv, och som till hög grad handlar om känslor, sexualitet och psykisk stabilitet.“ (Mark Poster: *Critical Family Theory*; xvii, Preface 1978, min översättning).

²⁰⁷ Idag är det ju inget märkligt att se ungdomar skicka SMS, chatta, använda bildtelefoner osv.

har tidigare framgått. Det är inom denna sfär som Habermas offentlighetsbegrepp existerar, och det är här som de kollektiva och publika företeelserna finns att hitta; den utåt lyckliga kärnfamiljen, den allmänna opinionen, den representativa demokratin, de gemensamma nyheterna. Det finns dock tecken på att inom senmodernismen kommer vi att bevittna en eftersläpning av modernismens ideal i form av acceleration, professionalism, rationalitet, med mera. De olika faktorerna transformeras och utvecklas i takt och inte är synkroniserade. Detta kan förklara den osäkerhet som många vittnar om idag om beträffande ”vad som gäller” i samhället, i livet, inom pedagogiken, inom livets mening och möjligheter, inte minst bland de unga.²⁰⁸

Learner (i Thompson, 2001) menade att vårt förhållningssätt till makten och auktoriteter bestäms av källan till våra nyheter och verklighetsbilder. Så länge det handlar om direkt ansikte-mot-ansikte-kommunikation, förblir den främsta källan för nyheter och information och därmed även den viktiga auktoriteten den levande person man har kommunikationen med, men så fort andra medierade bilder utifrån kommer in förlorar de gamla levande auktoriteterna sin självklara makt. Learner fick både rätt och fel; kunskap, information och nyheter är inte allt, utan auktoriteten i viss form lever även kvar i de sociala generationsbundna strukturerna som vi har i familjen.²⁰⁹ Detta framkommer främst i den första empiriska studien där tonåringarna tillskriver en viss auktoritet till sina föräldrar.

Enligt Olof Holm²¹⁰ är den största kommunikativa utmaningen idag inom marknadskommunikation (och inom militärkommunikation) *rätten att beskriva verkligheten och världen*. Det är just i denna beskrivning som man fokuserar på med de praktiska och strategiska insatserna som medier används till. I en förlängning av den sociala konstruktionsteorin kan man skönja en tradition av att skapa verkligheten med hjälp av språket – inte bara förstå verkligheten.²¹¹

Ur postmodernistisk teori kan man låna frågeställningen om auktoritet, men det behöver inte innebära i detta sammanhang något förtryckande utan snarare ett konstaterande om att olika aktörer i den sociala gruppen som studerats har olika möjligheter att påverka varandra beträffande olika saker, och att denna påverkansordning har accepterats av alla i denna grupp. Postmodernismen har sin utgångspunkt i skeva maktförhållanden där makten utövas över personer mot deras vilja och/eller kapacitet av att egentligen mötas på samma nivå. Det kallar jag för förtryck. Därmed kan man inte betrakta ”makten” i Foucaults bemärkelse, eller ”påverkan” i Edfeldts bemärkelse som förtryck, något som ofta görs i politiska och ideologiska sammanhang med följden av att man betraktar idealtillståndet som en upplösning av alla sociala band.

Enligt mitt sätt att se på saken finns det alltid påverkan, makt och auktoritet där det finns sociala relationer och sociala band – och i grunden bör dessa relationer studeras först neutralt som påverkansrelationer, innan man kan lägga in moralpraktiska aspekter av förtryck, utsugning, utnyttjande osv. Där det finns sociala relationer finns det alltid även makt att påverka människor både medvetet och omedvetet. I mina empiriska studier tar jag upp denna påverkan i familjer i form av olika auktoriteter som tas för givet. Just när det gäller auktoritet väljer jag en mer postmodernistisk ”socialt kitt”-vinkel eftersom det är lätt att missförstå den kritiska teorins auktoritetsbegrepp med ”förtryckforskning”, och det är inte fallet i min undersökning. Utifrån de metodologiska begränsningarna som jag tidigare redovisat kan jag bara redovisa vad ungdomar och deras föräldrar har sagt sig kunna och göra på nätet. Men som läsaren kan konstatera från appendix (1) var frågorna

²⁰⁸ Med detta menas t ex att det är svårt att veta idag vad som är formella beslut och formell kunskap, till skillnad från den informella kunskapen och de informella beslutsprocesserna, som gäller när man verkligen vill påverka. På sätt och vis handlar detta om en pedagogisk process där det beskrivs ett samhälle med vissa rättvisa, demokratiska och tydliga juridiska, journalistiska och politiska principer, som sedan visar sig vara ideal och långt ifrån verkligheten.

²⁰⁹ Berger och Luckman har varit de stora tänkare inom denna synsätt, som har sitt upphov i 60-talets omvälvningar i västvärlden. 1966 formulerade Berger och Luckman sin teori i boken *The Social Construction of Reality* om att forskarens roll är att konstruera teorier och synsätt som hjälper dem att förstå och hantera verkligheten snarare än objektivt avbilda den.

²¹⁰ Olof Holm: Strategisk marknadskommunikation. Teorier och metoder. (2002) Liber Ekonomi

²¹¹ För en forskares utgångspunkt kan det se ut som den diskursiva problematiken mellan hönan och ägget – vilket fanns först? Språket eller bilderna som skall beskrivas. Utifrån mitt perspektiv är detta inte intressant eftersom bilderna och språket lever i ett ömsesidigt beroende- och påverkansförhållande i den medierade verkligheten, där även medieringen i sig blir verklighet och skapar nya (sociala) verkligheter.

många och det fanns en hel del tematiska upprepningar i de olika avdelningarna för att försäkra sig om att svarspersoner svarade konsekvent, vilket också i hög grad skedde.

När det gäller frågor kring auktoritet visade den första empiriska studien att ungdomarna besitter tekniska kunskaper som vida överstiger föräldrarnas datakunskaper, samt att kvinnor uppfattade sig mer okunniga inom data än män. Utifrån Czarniawska-Joerges (i Johansson 1998) begreppsapparat kan man säga att kunskapsauktoritet fungerar som en ostensiv definition med olika performativa betydelser. När det gäller *kunskapsauktoritet* – den traditionella expertauktoriteten som legitimerar t ex lärare; den som baseras på att man kan något bättre än de yngre generationerna eftersom man har studerat mer och även skaffat sig praktiska erfarenheter, så fanns denna kunskapsauktoritet att se tydligt i familjerna. Även den traditionella synen på könsrollerna finns med; att kvinnor kan mindre av teknik än män.²¹²

I min första empiriska studie fann jag att knappa tredjedelen av både flickor och pojkar ansåg att deras mammor inte kunde någonting om internet. Fler pojkar än flickor ansåg att mamma kunde lite men var klart sämre än en tonåring. Över en femtedel av flickorna tyckte dock att mamma var lika bra beträffande nätet som de själva, men bara tre pojkar och två flickor trodde att mamma var bättre. Sammanlagt var det alltså fem ungdomar av 186 som såg sin mor som en kunskapsauktoritet när det gällde internet. Av mödrar var det bara tre som trodde att de var bäst i familjen när det gällde datorer. Färre pappor än mammor var dataanalfabeter enligt ungdomarna. Dubbelt fler pojkar ansåg att pappa var ”lika bra som jag” än när det gällde mamman. Av flickor var det nästan en lika stor grupp som ansåg samma sak. Den stora skillnaden jämfört med mamman var att 18 flickor tyckte att pappa var bättre på datorer ”än jag”, men när det gällde pojkar var skillnaden bara en enda röst. Resultatet kan tyda på att pojkar hade antingen bättre kunskaper eller bättre självförtroende än flickor när det gällde internet och datorer. Över hälften av fäderna betraktade sig som jämlika med sina tonåringar i dataärenden, och bara fem såg sig som helt maktlös i dessa frågor.

Det intressanta är att om man bara utgår från de övriga intervjupersonernas egna uppfattningar beträffande hur duktiga dataanvändare de är jämfört med familjemedlemmar, så blir bilden en annan än när man väger in hur mycket de faktiskt jobbar med dator och vad de gör. Andelen fäder som använder datorer på jobbet är inte mycket större än motsvarande andel bland mödrar. Antingen kan pappornas självförtroende komma från hemdatorn, eller så kan en förklaring till resultatet vara att kvinnor och män värderar sin auktoritet och kunskap olika trots att det kanske rent faktiskt inte skiljer sig så mycket.

Det som finns att se i undersökningen är att föräldraauktoriteten inte betyder nödvändigtvis samma sak som kunskapsauktoriteten. Ungdomar i studien använder för det mesta internet i relationssyften. I min undersökning ställde jag en öppen fråga till ungdomarna angående ”vad som är det bästa med internet” och fick svar som handlade just om *att träffa människor, ha kontakt med vänner, inte behöva tänka på sitt utseende* när man finns på nätet, samt att man kunde få kontakt med överraskande personer som man annars inte skulle kunna nå, t ex kända rockmusiker. Jag kategoriserade de öppna svaren i tre grupper; de som handlade om fakta och information, de som handlade om kommunikation och relationer, samt en ”övrigt” –kategori.²¹³ Som en illustration av att nätet ger en möjlighet till en kommunikativ handling i Habermas tappning på helt annat sätt än de traditionella medierna fungerar min fråga tillfredställande.

De uppgifter som min studie gav antydde att ungdomar tidigt hittade internets möjligheter att skapa och upprätthålla nya *relationer*, något som var nästan otänkbart för föräldrarna där bara en angav att ha träffat någon man först träffade på nätet.²¹⁴ Det finns inga stora skillnader mellan flickor och pojkar i detta avseende. Andelen av dem som träffat nya vänner är stor, bland flickor nästan hälften.

²¹² Se t.ex. Marja Vehviläinen: Gender, Expertise and Information Technology, doktorsavhandling, Tampereen yliopisto, 1997, eller artikel "Gendered humans meet Gendered Machines" Högtrycket, Luleå tekniska universitet, 28.12.2003

²¹³ Tabell 18. Appendix 1.

²¹⁴ Tabell 19. Appendix 2.

Detta kan tolkas som att en stor grupp användare utnyttjar internet för att knyta sociala band och kontakter. Därmed förstärks internetns roll som socialt forum i ungdomarnas liv. En del även hade skrivit i marginalen att de har träffat *många* nya vänner. Vad det innebär för deras möjligheter att få nya intryck och byggmaterial för sin identitet måste därmed bli en viktig vidareforskningsfråga.

Idag ser ungdomarna nätet som ett vilket ”rum” som helst, där man träffar folk.²¹⁵ Jag fick en tankeställare själv i oktober 2003 när min då 15-årige dotter satt på kvällen och chattade på *lodzi.com* med webbkameran uppkopplad och samtidigt pratade i telefonen. Jag undrade vem hon hade kontakt med och det visade sig att det var grannens pojke i samma ålder. Istället för att de skulle springa över till varandra – som vi gjorde i min ungdom – kopplar de upp sig för vanlig kompiskontakt.²¹⁶

Dagens ungdomar inser kanske inte platsens och distansens betydelse på samma sätt som ”vi, modernitetens barn” gjorde, och det faktum att all kommunikation idag är ”instant” som Bauman²¹⁷ har påpekat bidrar i sin tur att en omedelbarhet, som har blivit en självklarhet. Har man en fråga, eller något att säga, så måste man få göra det direkt. Man kan bara spekulera hur denna omedelbarhet och snabbhet kommer att påverka en del relationsprocesser framöver. Den intressanta frågan som uppstod ur materialet var att det uppenbarligen fanns en auktoritetsstruktur²¹⁸ i familjen som blev synlig i samband med och mätbara värden som teknik och ekonomi, men relationer och innehållet på nätet är mindre under kontroll.²¹⁹

Den allra största regelgruppen i familjerna handlar om *tiden*. Dels finns det begränsningar om hur länge internetanvändningen. Undersökningen visar att familjerna har regler och styrning kring de hårda man får sitta och surfa, dels under vilken tid av dygnet. Den *ekonomiska aspekten* framskyntar förmodligen bakom svaren, nämligen att tid på nätet kostar pengar och därmed måste säkert många familjer reglera den tiden som tickar i räkningar. Däremot tycks det inte finnas behov av att dela upp tiden mellan familjemedlemmar utan de allra flesta familjer klarar av den uppgiften utan explicita regler. Detta kan berätta någonting om den *sociala strukturen* och hur det fungerar i familjen, t ex om man har en vana att förhandla om saker. Däremot kommer det fram inga regler om vilka man får ha kontakter med via internet, d v s den *kommunikativa användningen* är oreglerad. Slutligen finns det regler kring det *tekniska användandet* av datorn och internet. Här finns det säkert ett intresse av att ingen enskild familjemedlem saboterar innehållet i den gemensamma datorn, genom att plocka hem virus, eller förstöra filer. Man kan tänka sig att intresset är fokuserat på *att bevara värdet hos sin egendom*²²⁰

²¹⁵ Exempel på sådana svenska ”rum” där man först blir en medlem under ett pseudonym, och sedan väljer i vilka undergrupper man börjar chatta i är t ex *lodzi.com*, *belgon.net* och *anstalten.com*. På många chattsidor kan man även lämna bilder, koppla upp sig med webbkameran och skapa en bild av sin identitet för att hitta likasinnade. Vissa chattsidor har sedan regelbundna träffar för sina medlemmar i verkligheten, t ex cafékvällar, där man kan ”live” träffa folk bakom pseudonymerna. I pressen har man betonat riskerna med denna sociala organisation, men medias dramalogik berättar ofta saker på ett förenklat sätt och t ex det uppmärksamade Lunarstormfallet i Piteå 2002, där en ung flicka våldtogs av en man efter att de hade ”träffats på nätet” visade sig sedan ha en bakgrund där förövaren och offret kände varandra sedan lång tid tillbaka.

²¹⁶ Efter denna insikt blev det regler i vårt hus om vilka man chattar med, eftersom medierad kontakt innebär även en ekonomisk kostnad, medan fysisk kontakt med grannen är gratis. Dagens ungdomar tycks dock sällan inse platsens och distansens betydelse, vilket man kan även uppfatta i det flitiga SMS-kommunikation som tonåringar har med varandra, trots att de ser varandra fysiskt kanske 6 timmar om dagen. En tillgänglighet och

²¹⁷ Zygmunt Bauman: *Liquid Modernity*, 2002; 11

²¹⁸ Begreppet auktoritetsstruktur hänvisar till auktoritet som finns i relationerna på ett naturligt sätt och accepteras i stort av alla som innefattas av denna struktur. Detta skall inte blandas ihop med begreppet auktoritär, som jag försöker att undvika eftersom i det ingår en semantisk dimension som handlar om att alla accepterar inte maktförhållandet som naturligt och relevant. I begreppet auktoritetsstruktur behöver det inte nödvändigtvis existera någon inbyggd konflikt, däremot uppfattas begreppet auktoritär oftast i vårt språkbruk som ett begrepp som kräver även en definition av den eller det som är mot auktoriteten, d v s man speglar en konflikt på något plan.

²¹⁹ Under vecka 41 (6-12/10, 2003) publicerades det en EU-undersökning som visade att den absoluta majoriteten av barn som surfar ser på extrema porrbilder, men bara drygt 5 % av föräldrar var medvetna om detta, eller ens insåg möjligheten.

Fler pojkar än flickor anger att de inte har några sanktionssystem hemma. Dock anger nästan hälften att de har det. Av flickor är det ännu fler - 64 - som anger att föräldrar kan rå över ungdomarnas internetanvändning på något sätt.²²⁰ Det vanligaste straffet/hot om straff tycks vara det ekonomiska. Föräldrar tycks resonera som så att om det svider i plånboken, då brukar tonåringen förstå ganska bra. Man skall dock hålla i minnet att det i frågan talades om kontroll- och styrsätt, vilket kan tyda på att föräldrar styr internetanvändningen med ekonomiska medel, utan att det har uppstått några problem. De svenska föräldrarna tycks helt i linje med detta förlita sig mer på att tala med sina tonåringar än installera hemliga vaktprogram.

Familjen blir en mediekommunikativ kontext där man dels organiserar och tillämpar den tekniska skickligheten de olika familjemedlemmarna besitter, men där föräldrar och tonåringar också förväntar sig en traditionell auktoritetsstruktur som syftar till att hjälpa barnen att lära sig hantera såväl relationsteknologin som den sociala dimensionen som det innebär att konstruera och upprätthålla relationer. Familjens egna relationer tas för givet i studien, något som jag uppfattar som en trygghet för de som är delar av denna familj – föräldrar och barnen tycks ha klart för sig hur uppfostringsmakten används i familjen. Det är tydligheten kring reglerna och disciplinen beträffande dataanvändningen som tyder på detta; i materialet finns inga tecken på maktkamper runt dataapparaten. Mina resultat tyder på samma sak som den finska undersökningen, som visade att föräldrarna utövar sin föräldramakt beträffande tv-vanor på ett strukturellt sätt genom att styra sovtider osv. istället för att gå in med punktinsatser. På samma sätt tycks föräldrar i min empiri visa ett ansvar för barnets omsorg även om man inte vet exakt vad barnet gör på nätet.²²¹

Sammanfattningsvis kan man säga att familjer i fråga om data- och internetanvändningen upprätthåller en struktur som baseras på generationsfaktorer, relationer och symbiosen föräldrar-barn. Auktoritet upprätthålls genom diskussioner och teknisk-ekonomiska gränser, trots att det är barnen som alla i familjen anser vara kunnigare – och enligt min forskning även är det – i data- och internetanvändning. Kunskapsauktoritet är inte den enda formen av auktoritet. Det är vanskligt att påstå att auktoritet enbart skulle bygga på mätbar kunskap. De auktoritetsstrukturer som finns, till exempel i familjen, ser ut att vara mycket mer av den subtila sociala karaktären än vad man skulle först tro. Föräldrarna uppfattade sin auktoritet viktigare än skolan, samhället eller andra aktörer, när det gäller att skydda och hjälpa barnen med de medierade relationerna.

FAMILJEN SMÄLTER – TRADITIONEN FÖRSTÄRKS

I den andra empiriska studien kan man se hur olika typer av familjerna utkristalliseras från det som Foucault kallar för diskursskapande mekanismer, genom att formeringar av uttalanden (*formation of statements*) skapar en diskursiv förståelse för ett socialt fenomen. Genom att se hemsidor och innehållet i dem som ett epistemologiskt fält har jag försökt att göra tankearkeologiska grävningar för att genomföra diskursiva undersökningar. Den metodologiska utvecklingen som detta licentiatarbete bidrar till har främst genomförts just i denna andra empiriska undersökning. Resultatet visade tre tydliga familjesidokategorier som jag har identifierat som „kärnfamiljesidor“, „singelmammasidor“ och „änglafamiljer“. Men utöver detta har jag upptäckt att hundar är en viktig del av de olika familjerna och på ett sätt kan representera en diskursiv uttalande om den senmoderna familjen.

Om vi utgår från Habermas ideala och äkta kommunikativa handling, där man menar vad man säger och konstruerar äkta dialoger där talet blir en handling, så kan man konstatera att det fanns strävan mot denna *medierade relationskommunikation* i singelmammornas hemsidor. Däremot var kärnfamiljernas hemsidor instrumentella utan en vilja av att inleda en djup kommunikation eller

²²⁰ Om detta betyder att man vaktar flickornas surfande mer, eller om flickor upplever att föräldrar styr i högre grad än pojkar går inte relevant och går ej att avgöra här, men frågan är definitivt intressant för framtida forskning.

²²¹ Juha Kytömäki: Täytyy kattoo, jos saa kattoo. Socialpsykologiska studier, Helsingfors universitet, Vantaa, (1999)

relation. Änglafamiljernas sidor präglas av äkta känsla och en vilja att kommunicera men knappast något som skulle kunna syfta till att skapa nya relationer. Tvärtom, sidornas idéer handlar om en relation som redan finns och skall upprätthållas; dvs. med det avlidna barnet.

Om man positionerar de olika familjerna inom modernismens smältprocess kan man konstatera att kärnfamiljerna står tryggt kvar inom modernismen och visar ingen vilja av att ändra på sakernas tillstånd utifrån den diskussionen som jag fört tidigare i detta arbete beträffande vad som är signifikant för modernismen. Kärnfamiljernas representationer av sig själva handlar alltså mer om den instrumentella logiken och kommunikationen, med rationella och medvetna mål, istället för att använda hemsidan till en öppning och inbjudan för äkta kommunikation. Dessa familjer står helt för en kollektiv tillhörighet och inga medlemmar presenteras på bekostnad av någon annan. De står för den modernistiska familjediskursen.

På ett plan är singelmödrarnas hemsidor en sorts kontaktannonser, men jag vänder mig mot att de enbart skulle fungera som kontaktannonser. Redan genom sin blotta existens fungerar en hemsidan som ett forum för kommunikation och identitetsbygge med olika möjligheter att antingen behålla kommunikationen på den elektroniska nivån med eventuellt tagna namn och identiteter, eller – med äkta namn, till att man verkligen träffas i verkligheten. Singelmammornas individualitet och identitet lyfts fram inte minst genom detaljer om deras personlighet. Den här gruppen skulle kunna kallas för den relationskommunikativa familjediskursen.

Den tredje gruppen, änglafamiljerna, har skapat sina hemsidor för att hedra och relatera till ett avlidet barn och till familjens egen sorg. Dessa sidor är inte till för nya kontakter och relationer utan en manifestering av den egna familjen, men samtidigt också av den enskilda unika individen som dött. Änglasidorna har helt enkelt blivit digitala minneslunder dit människor som kände det avlidna barnet och hennes familj kan ”gå till”. Denna traditionsdiskurs visar hur traditioner har viktiga sociala funktioner genom att förena familjen och släkten, genom att lyfta fram individen och inte minst genom att skapa struktur i kaos och sorg, samt genom att upprätthålla en relation. Ingen kan påstå att änglasidor på internet skulle representera traditioner som försvinner. Därmed visar dessa sidor med kraft och styrka att traditioner är en av de eldfasta punkterna som inte bränner upp och försvinner bara för att den sociala organisationen går igenom en transformation, utan även traditionen antar då en ny form. Därmed representerar änglafamiljerna en senmodernistisk medierad traditionsdiskurs.

KÄRNFAMILJERNAS INSTRUMENTELLA KOMMUNIKATION: „VI ÄR NORMALA“

Habermas kommunikativ handling bygger på en autencitet som innebär att man verkligen säger det man tänker, och att man har ett konstruktivt syfte med sitt budskap samt att man på ett öppet och ärligt sätt lyssnar på andra.²²² När det gäller kärnfamiljernas hemsidor har jag bara i ett fall hittat en sida som fungerade så – den där man delade med sig av familjefaderns cancersjukdom. I alla de andra fallen kändes webbsidorna tillrättalagda och inte helt ärliga – vilket förmodligen inte heller var syftet heller.

Foucaults stora upptäckt var att modernismen och industrialismen befastade en diskurs om normalitet, som sedan blev en drivkraft i den sociala organisationen och studier av den:

²²² Utan att gå alldeles för djupt in i Habermas utopi, som han kallar det för, vill jag återge några begrepp som idag förknippas med Habermas kommunikationsteori, den s.k. teorin om ”kommunikativ handling”. En samhällsteori måste ha en teori om handling och en teori om ordning. När det gäller handling måste man skilja på begreppet handling från beteende. Handlingen är subjektiv och har en subjektiv ”mening” som har en central betydelse för den som utgör handlingen. Carlheden påpekar att Habermas (via Max Weber) väljer denna handling som utgång i teorin.

“The Normal is established as a principle of coercion in teaching with the introduction of a standardized education and the establishment of the echoless normalness (teacher’s training colleges); it is established in the effort to organize a national medical profession and a hospital system capable of operating general norms of health; it is established in the standardization of industrial processes and products. Like surveillance and with it, normalization becomes one of the great instruments of power at the end of the classical age. For the marks that once indicated status, privilege and affiliation were increasingly replaced - or at least supplemented - by a shore range of degrees of normality indicating membership of a homogenous social body but also playing a part in classification, hierarchization and the distribution of rank. In a sense, the power of normalization imposes homogeneity; but it individualizes by making it possible to measure gaps, determine levels, to fix specialities and to render the differences useful by fitting them one to another. It is easy to understand how the power of the norm functions within a system of formal equality, since within homogeneity that is the rule, the norm introduces, as a useful imperative and as a result of measurement, all the shading of individual differences.”

(Michel Foucault, s. 184 i *Power und Punishment*, 1975/1977)

Genom att definiera saker och ting i normala och onormala grupperingar kunde man hitta en gräns som samtidigt betecknar det socialt accepterade och uppmuntrade i samhället. En viktig roll som den traditionella pressen har haft under moderniteten är just gränsdragningen och upprätthållandet mellan „vi och de andra”, mellan „det som bör vara“ och „det andra“. ²²³ Det som jag finner hos kärnfamiljen är inget annat än ett behov att manifesteras en normalitet – ”vi är en normal och lycklig kärnfamilj som existerar i dagens Sverige”.

Genom att tala om var familjen bor och visa bild på huset är det dessutom en bekräftelse på att man har ett hem som man trivs i ; man mår alltså bra och har en egen ”plats”. Familjen bor ofta på en liten ort. Att familjen har barn och ofta husdjur – som dessutom behandlas lika, med egna länkar och lika stora bilder – bidrar till en känsla av normalitet, likaså information av arbete (ingen är arbetslös eller studerande), fritid och intressen. Besöksräknare och nättekniska finesser talar om att familjen följer sin tid – de kan göra egna hemsidor och dessutom visar gärna upp det. Detta kan härledas till modernitetens ideal av att teknisk utveckling är någonting positivt. Kärnfamiljesidorna är glättiga, hurtiga och problemfria. Familjerna visar gärna upp amatörbilder på sig själva i vardagliga situationer. De vill även framstå som gästvänliga och sociala och utropar ofta att man skall komma och hälsa på. Det dock fanns inget i materialet som tydde på att någon har någon gång tagit emot ett sådant oväntat besök man inbjuder till. Att vara normal innebär i enlighet med Foucaults resonemang att man även skall vara som ”alla andra“ och inte sticka ut. Genom att välja bort information som kan uppfattas som för individualiserad upprätthålls det en genomsnittlig lagom-bild som tål jämförelser med ”alla andra“.

Ingen familj har valt att lägga ut bilder från bröllopet, dopet, 50 -årsdagen, eller en begravning. Bilderna på föräldrarna är amatörtagna, däremot visas barnen ofta i sina skolpotretter. Det är en positiv vanlighet som brer ut sig över presentationerna. Men avsaknaden av de familjespecifika högtidsbilderna eller berättelserna är slående. Familjen tycks skydda delar av sin privathet. När det gäller känslor och emotioner är det bara en familj som visar upp sin lilla dotter som de ”älskar över allt annat“. Annars är känslorna sparade för familjens husdjur; de älskar man, de kelar man med och över de döda sörjer man. Inga presentationer innehöll kärleksförklaringar mellan makarna. Även formuleringar som ”det viktigaste i mitt liv”, ”meningen med mitt liv“ och ”kära make/maka“ lyste med sin frånvaro. I det hela taget är språket känsloneutralt. Det är en enda trevlighet som präglar sidorna med några undantag. Känslorna tycks bli sparade till den privata sfären utanför nätet, och man kan ana en ”svenskhets” genom att visa en kontrollerad sida av sig utåt. ²²⁴

²²³ Flera forskningsprojekt t ex på JMK vid Stockholms universitet 2003 handlar just om detta. Se t.ex. Merja Takalas forskning om hur 30-talets tidningar definierar ett svenskt ”vi” genom att titta på hur de skriver om ”de andra”. Även Camilla Hermanssons avhandling ”Det återvunna folkhemmet” (2002) Linköping, studerar den diskursskapande och upprätthållande kraften som Tv-medier och speciellt nyheterna har haft på 80 -talet och framåt.

²²⁴ I många andra kulturer skulle det i princip vara omöjligt att inte säga sig älska sina barn så mycket att man kunde dö för deras skull etc. I Sverige skulle en sådan formulering kunna leda till att föräldern betraktas som någon som har

Inga familjer har heller valt att visa inomhusbilder från sitt hem, utan de som visar upp hemmet visar villan utifrån. Den som har sökt ny en bostad på nätet vet att bland annat på www.hemnet.se finns tiotusentals inomhusbilder på svenska hem som är till salu, så tröskeln att visa upp sitt hem på nätet är i och för sig inte så hög. Därför är det intressant att ingen familj valt att visa sitt hem inifrån i samband med sina hemsidor. Men det är ju samtidigt ett hem som man kommer att (vill) lämna (snart) – kanske kan det ha med saken att göra.

En hel del familjer utmanar oss främmande betraktare att ”lära känna“ dem bättre genom att klicka vidare på länkarna. Men en översikt av presentationerna visar att personliga karakteristika som politiska och religiösa ställningstaganden, språkkunskaper, kulturella preferenser, pedagogiska mål, uppfostran, sjukdomar, problem och den sociala kretsen (utanför kärnfamiljen) saknas nästan helt. En yrkespolitiker talar om sin partitillhörighet, det är allt. Ingen nämner överhuvudtaget Gud eller kyrka. Inte heller problematiseras rollen av att vara förälder/barn i familjen. Det hör till det privata.

Djuren har sin plats i familjen. Dessa är viktigare i presentationen än far- och morföräldrar som knappast räknas till familjen, bara en familj visar dem i bild och två till nämner deras existens. Ingen annan släkt utöver ett par hänvisningar till föräldrarnas syskon verkar heller finnas i den omedelbara närheten av kärnfamiljen. Den ”lagomtrevliga” kärnfamiljen tycks på ett sätt flyta i ett vakuum utan historia, utan relationer, utan problem. Detta är förstås inte sant, men det viktiga är att presentera sig på detta vis.

Som läsare blev jag först intresserad av dessa sidor utifrån målgruppen. Min fråga var: vem är dessa sidor riktade till? De kan ju inte gärna vara sidor som riktas som aktualitetskanal till släkten långt borta, eftersom de är så basala (vilka vi är, var vi bor, hur gamla vi är...). Det fanns egentligen bara en familj som hade sidan som ett kommunikationsmedel till släkt och vänner; man berättade senaste nytt om barnen med en stil som bara en som kände familjen kunde förstå. En annan familj hade på sin sida lagt en bild på barnen i tomteluvor som en julhälsning till hela släkten (som var kvar ännu i april), men mer privata saker fanns inte med. Alltså måste det vara för de allra flesta familjer *de okända som är målgruppen*. Men vad vill man få ut av dem? Ingen tycks vilja omvända eller frälsa oss surfare, och bildningsambitionerna är också väldigt låga. Den som håller på med rally har en bild på sig själv i en bil och den som orienterar berättar vilken trevlig sport det är. Några fakta blir det aldrig om dessa hobbyer och inga värvningsförsök blir det heller. Deras uppfordran att ”lära känna“ familjen är lika ytliga som vilken annan small talk som helst med främmande. I vissa fall kan sidan bli intressant, som främlingen som man träffar på tåget och talar intensivt med hela resan mellan Stockholm och Norrköping. Men i de allra flesta fall liknar surfupplevelsen en taxiresa genom staden; oftast är kusken tyst, men ibland håller han igång en ytlig konversation som man glömmer lika fort man har stängt bildörren bakom sig.

Slutligen kan man se att familjerna är dåliga på att datera sina sidor. Fem familjer talar dock om att de har kommit ut till cyberrymden mellan 1996 - 1998 och tre familjer har daterat sina sidor förra året. Som jag påpekat tidigare visade det sig att mycket lite har hänt på sidorna sedan 2000, när jag gick igenom adresserna igen 2003. Någon uppdatering kan man inte tala om. Det tyder på en statisk och instrumentell syn på hemsidan snarare än att det skulle vara ett forum för relationbärande kommunikation. Jag har inte kontaktat familjerna inom ramen för denna studie för att fråga varför deras sidor uppdateras inte, och kan därmed bara spekulera om varför det är så. Men utifrån analysen som visar att sidornas syfte inte är aktivt kommunicera eller upprätthålla relationer, och att även målgruppen är något oklar, förstärks känslan av att de skapas en gång och sedan får de existera som en sorts *statements*: ”titta på oss, vi är här och mår bra”.

SINGELMAMMOR OCH KOMMUNIKATIVA HANDLINGAR

gränsdragningsproblem och som vill äga och göra sitt barn beroende av sig i en negativ bemärkelse. Se mer om vad som är ”svenskt” i t ex Åke Dauns studier av kulturella särdrag och värderingar.

Jag fick i min sökning även en ”vår familj“ träff på nio hemsidor där ensamstående mammor finns som upphovskvinnor. Det är intressant att titta igenom dessa sidor, för de skiljer sig en hel del från kärnfamiljesidorna. Det som är tydligt annorlunda är att de är mer personliga och öppna, och har mindre beskyddande ton mot när det gäller integriteten och hemmet. Det var genom den kritiska metodologiska analysens verktyg som hjälpte mig i min analys. Jag analyserade sidorna utifrån insikten, som Alvesson och Deetz beskriver som en viktig komponent i den metodologiska analysen där forskaren har ett tydligt förhållande till sitt material. Jag kände igen ”statements” från kvinnornas berättelser, som hade med livet som ensamstående mor att göra, beträffande mammarollen, relationer till yttre världen, samt ens identitet som kvinna. När jag tittade på dessa hemsidor såg jag definitivt det kraftfulla exemplet, som leder mig i min forskning, och analys, i enlighet med ”Kritisk samhällsvetenskaplig metodologi” (Alvesson och Deetz, 2000). Dock, måste det påpekas, att dessa nio sidor även var relativt lika i sin struktur och innehåll, och skiljde sig markant från kärnfamiljernas sidor.

Alla dessa sidor har den ensamma mamman i centrum. De beskriver syftet med sidorna som att ha lite kul, och kunna träffa nya människor, och önskan av att hitta lite romantik är heller inte dold. Samtidigt påpekar de flesta att sidorna inte är särskilt proffsiga för livet som ensamstående mor är slitigt, stressigt och fattigt. De har gjort sidorna så gädda de kunnat och jag som surfare skall ha överseende med det. Kvinnorna presenterar gärna sina barn med bild och ålder och beskriver dessa som sitt livs största kärlek, mening med livet och det som gör livet viktigt.

I några fall verkar hemsidan vara en presentation och kontaktannons samtidigt, man beskriver sina fritidssysselsättningar, sin längd, arbetsplats och intressen som på en kontaktannons. Det är även två som lämnar ut ICQ -nummer²²⁵ utöver sina e-postadresser. En presenterar sin chatidentitet på hemsidan, och berättar hur hon har träffat många roliga människor på en viss svensk chat och även besökt dem runt om landet. Hon har även lyckats locka sin syster till chattens värld och hemsidan fungerar som en utvidgning av hennes chattande, så att hon kan i samband med det lämna ut hemsidan och säga ”där kan du hitta mer om mig”.

Tre av nio har namn som inte är traditionellt svenska. Fyra av de nio talar om att de bor i någon av de tre största städerna i Sverige. En självutlämnande ton är tydlig även om även bland singelmammor finns en hurtighet. En sida är dock motsatsen, där en 42 årig trebarnsmamma lugnt berättar om sin barndom i ett barnhem och tre äktenskap som inte höll. Men även hon konstaterar att hon har blivit ”starkare av sina motgångar”. De ensamma mödrarna lyfter fram sig själva som subjekt, men presenterar sina barn väl utan att fundera på barnens integritet. Kontrasten till kärnfamiljerna är slående, där presenteras barnen som i skolkatalogen.

Singelmammorna kommer från storstäder, och talar öppet om hur de har blivit ensamma mammor. De definierar sig och barnen som en familj. Mammorna gör levande beskrivningar av sina bördor i livet, talar ut om stress. Det finns ingen uttalad strävan efter den normalitet som finns hos kärnfamiljer. Inte heller finns det något behov av skydda det privata. Men det finns någonting som jag uppfattar som gemensamt med kärnfamiljer: det gemensamma idealet som singelmammorna vill förmedla på sina sidor är att de minsann klarar sig själva, att de är starka och absolut inte desperata. Det är inte synd om dem. Sidorna har därmed en ganska tydlig prägel av ensam är stark, och ingen medger att de längtar efter kärnfamiljens trygga famn. Inga män nämns heller vid namn, varken barnens far eller pojkvänner. Man skulle kunna tro att här är det fråga om samma sorts idealisering av styrkan hos människan och det sista mammorna vill känna av är att de behandlas som svaga – särskilt om det finns ett förakt mot svaghet i samhället.

Utifrån Habermas kommunikativa handling kan man säga att dessa nätsidor lockar läsaren oavsett kön att ta upp en diskussion med upphovskvinnorna. De bjuder på sig själva och sin identitet, de talar om sina svåra livsval och de presenterar öppet sina svagheter, de upprepar hur mycket de älskar sina barn, osv. Innehållsmässigt är dessa sidor helt enkelt kommunikativa och relationssökande, inte några manifesteringar av att ”hej, jag existerar, punkt”. Tonen är äkta och rak, känslan av att träffa en

²²⁵ ICQ är ett chatprogram som öppnar sig samtidigt som man jobbar med andra program. Namnet betyder ”I seek You”.

verklig människa istället för en reklambild är tydlig. Dessa nätsidor har uppenbarligen ett helt annat syfte än kärnfamiljernas nätsidor har. Singelmammornas sidor bär visserligen med sig diskursiva skärivor från den svenska moderniteten²²⁶ men samtidigt lever de tydligt redan i den senmoderna tiden, där man knyter kontakter via medier och skapar identiteter på internet. För de singelmammorna som inte har ett nätverk av släkt runtomkring sig kan det ju tänkas att nätet också blir en möjlighet att träffa andra vuxna utan att bege sig till olika fysiska platser och därmed slippa barnpassningsproblem, eller dyra krogkvällar. Vill man dessutom hitta en sexpartner så är det också möjligt såväl för sexchat eller för faktiska träffar, trots att det innebär vissa risker. Sammanfattningsvis kan man se att nätet utför en relationsteknologisk bas för undersökningens singelmammor och det vore intressant att studera hur betydelsefullt internet har blivit för ensamstående mammor i vårt samhälle, men det får bli inom ramen för en annan studie.

Genom internet har singelmammor fått en möjlighet att skapa och upprätthålla en identitet som består av den faktiska sociala situationen man lever i, men också av en jagbild som man skapar på nätet, och en hel del relationer som skapas och upprätthålls via nätet. Därmed har den medierade kommunikationen tillfört en dimension av individualitet (och dess representationer på nätet) samt en tillhörighet genom relationer på nätet.

Sammanfattningsvis har de två empiriska undersökningar visat att familjer transformeras i modernismens smältprocess men försvinner ingalunda, utan behåller sin funktion även beträffande den senaste utvecklingen i samhället. Det är kunskaperna som blir nya och organiseras på nytt sätt, men familjens auktoritetsstruktur behövs som alltid. På samma sätt förvandlas traditionerna men deras grundläggande betydelse i den sociala ordningen har inte minskat eller försvunnit.

DEN REFLEXIVA FAMILJEN

Om man funderar en stund på det liv en familj lever tillsammans brukar det innehålla en privat dimension, som en motvikt till "samhället" och till det offentliga. Inom hemmets väggar kan man vara sig själv, och inför familjemedlemmarna är man oftast allra mest "äkta" ibland till den graden att man avreagerar sig på yttre tryck t ex chefen som kritiserar. De flesta känner säkert igen stressbeskrivningen som läkaren Bernard Salengro gör efter sin studie av stressnivåer på franska arbetsplatser

„Vi har samma gener som Cro Magnon -människan. De passade utmärkt för hans tid. När han klev ut ur sin grotta och fick syn på en grizzlybjörn slog hjärnan larm, och stresshormoner som cortisol och adrenalin började pumpas ut i kroppen. Alla signaler ställdes in på att kämpa eller fly. Men när dagens grizzlybjörn kommer in på ditt kontor och säger att du har gjort ett dåligt jobb, så får du varken fly eller slåss. Du måste sitta kvar och le, samtidigt som du kokar inombords“

(Ny Teknik 2001:17)

Det är alltså troligt att man tar med sig stressen hem och avreagerar där med människorna som man känner och kan vara trygg med. En annan sida av familjen är högtiderna och traditionerna. Familjen hyser kontexten där man går igenom riter som markerar olika etapper i livet, något som varit ett intresse att studera i andra kulturer för alla framstående socialantropologer Durkheim inkluderad. Sådana är födsel och dop av barn (eller namngivningsfest i dagens mer sekulariserat samhälle), konfirmation, studentexamen, födelsedagar, andra examen (doktorering), samt förstås bröllop och begravningar. Utöver att dessa festligheter och traditioner markerar milstolpar i familjemedlemmarnas liv fungerar de också som kulturbärande och -reproducerande riter. Därtill

²²⁶ Som t ex den uppfattningen om att en kvinna behöver inte en man, eller i alla fall inte kan säga högt att hon vill ha en eftersom hon skall representera självständighet vilket uppfattas som jämställdhet, vilket leder till intressanta beskrivningar där singelmammorna å ena sidan berättar sorgliga berättelser om sina ensamma liv och å andra sidan tillägger genast att de är så starka och så nöjda så.

kan även fester som har en offentlig prägel, såsom första maj, julen, midsommaren och påsken räknas till familjhögtider för traditionellt firas dessa med familjen.

När man studerar hur familjer väljer att presentera sig på nätet saknas dessa två aspekter nästan helt. Den privata sfären täcks i sin höjd med käcka bilder från semester eller hobbysituationer, och några ord om dessa. Men allt det privata i form av familjehistoria, de enstaka medlemmarnas historia, djupare beskrivningar av deras personligheter, öden och drömmar saknas för det mesta. Ingen berättar om hur skolframgången har sett ut, hur vardagen ser ut, eller vilka motgångar, kriser och uppvaknanden man här gått igenom i livet. Inte heller avslöjar man sin religion (om man har en) eller vilket parti man röstar på. I vissa fall har man lagt ut någon dikt som på ett långsökt sätt kan reflektera den som skrivit eller valt den, men i det stora hela blir intrycket som man får att familjerna tycker om god mat och djur.

Inte heller släpper man in utomstående till sina högtider, för nästan inga bilder eller beskrivningar av dessa finns med. Inga bröllopsbilder, konfirmationsbilder eller dopbilder fanns att hitta. Någon beskrivning av födelse och några gamla studentbilder var allt. Inte heller berättar man hur man firar jul, påsk, midsommar eller något annat heller just hos dessa familjer. Det skulle kanske kunna vara så att familjer som väljer att presentera sig på nätet inte har traditioner, men det har jag svårt att tro, eftersom det är fråga om kärnfamiljer med barn och bostadsplats oftast utanför storstaden, d v s alla andra karakteristika pekar på en typ av familj som värdesätter gemenskap och traditioner. *Och bara själva sidan är ju ett bevis på att man värdesätter gemenskapen och vill visa den utåt.* Därmed är det sannolikt att det finns bättre förklaringar till varför dessa familjer inte blottar sig trots att de visar upp sig på nätet. Däremot tycks det vara viktigt att markera snabbt var man existerar i den verkliga världen, Real Life, RL. Bostadsorten presenteras ofta och man länkar även gärna till andra sidor som berättar mer om byn eller staden. I vissa fall har man även en liten karta med på sidan som illustration på var man finns.

Känslan som man får efter att ha granskat ett antal hemsidor är att deras huvudsakliga syfte är att tala om att kärnfamiljen finns. Familjen presenteras genom att tala om att det finns mamma och pappa och oftast Två eller tre barn, samt ett husdjur. Husdjuret har lika mycket plats och lika fina (och likadana) länkar som resten av familjemedlemmar. Vidare talar familjen om var de bor och de berättar gärna positiva saker om sin ort. Ingen talar illa om platsen där de bor. Om familjen bor i en traditionell och fin villa visar man gärna en bild av den också. Bor man i en lägenhet så nämns inte det.

Jag diskuterade dessa sidor med en finsk väninna som är en hemmafru i Frankfurt am Main²²⁷ och visade några sidor till henne, samt frågade förundrande:

– Varför gör man sådana här sidor där man inte berättar egentligen någonting?

Och hon svarade:

– För att visa, så klart, att ”vi är en kärnfamilj, vi har lyckats när alla skiljer sig eller förblir singlar“.

Hennes svar fick mig att se hur en familj kan – naturligtvis via sina medlemmar – se sig själv som ett subjekt och att detta var värdefullt. *Därmed blir familjen i sina egna ögon mer än summan av individerna som lever tillsammans.* Att det dessutom var väldigt speciella bilder man ville förmedla om sin familj, en yta – eller ett skyltfönster – förstärkte känslan av att familjen främst ville visa att den *finns och mår bra.*

Sammantaget tycks alltså dessa kärnfamiljer bekräfta sin existens genom att visa upp sig. Hemsidan blir en *mental plats*, där man konstaterar att man finns, att man har en plats i cyberrymden (bekräftande *hemsida* i dubbelbemärkelse) och i den verkliga världen - som man befäster med en bild på villan och en beskrivning på var man bor. Bilden som man förmedlar präglas av en idealbild av vad som är „normalt“, d v s mamma-pappa-barn och ett trevligt husdjur, egen bostad, jobb, leenden. Denna plats kan tänkas bli allt viktigare när livet i samhället blir allt mobilare.

Men det privata, det som familjen skyddar hålls ändå privat. När man förr sade att problem skall lösas inom familjen, och inom hemmets väggar, så betydde det att man inte talade om saker och ting

²²⁷ Samtal med Kaarina Kivivuori i Oberursel, Hessen, våren 2001

till utomstående. Så är det på kärnfamiljernas hemsidor också, man värderar integriteten högt, inte ens födelsedagar lämnas ut till världens beskådande. Glättiga maningar att ”komma hälsa på“ och ”mejla oss“ måste förstås som uttryck för en attityd och en självbild som sociala och trevliga människor mer som en bokstavig utmaning att vilja lära känna främlingar.

Om man funderar på den massmediala trenden av dokusåpor och en annan form av tv-produktion som har sin utgångspunkt av att filma vanliga människor i spontana vanliga eller ovanliga situationer.²²⁸ Trenden är att man med hjälp av kamera kan tränga sig igenom denna vägg av integritet som tidigare skyddat oss. Samtidigt kommer bevakningskameror, och med digitalteknikens hjälp spåras varje rörelse vi gör vid internet, på bankautomat, vid en dörr med kortläsare, vid betalning med kontokort etc. *Offentligheten* är ett sätt att organisera och kontrollera människor på ett socialt sätt; massmedialt kan man vänja dem vid detta. För att koppla ihop detta till Foucault kan man säga att diskursen är ett sätt att använda makt.

För det tredje finns djuren med. I vår tid är djuren viktiga för sällskap liksom för kärleksobjekt. Samtidigt pågår en kamp i samhället en kamp om djurens rätt; djuren betraktas allt mer som skapelser med själv och samma existensberättigande som människor. I den nya diskursen betraktas djuren inte som något som måste tämjäs eller bekämpas utan likvärdiga samhällsmedborgare.²²⁹ Diskursen handlar om djurens rätt att blir lika respekterade som människan och kring djuren blir det nya sociala praktiker, som t ex veganrörelsen eller frivillighetsarbete för utsatta djur. Samtidigt avtar den absoluta respekten för det mänskliga livet, vilket syns tydligt bl. a genom den gentekniska diskussionen, eller genom de ekonomiska prioriteringar som man gör i samhället; d v s att barn, gamla och handikappade får allt mindre av resurserna och allt fler tomma löften. Även på hemsidor syns detta med djurens framstående plats. Det kan tänkas att i den individualiserade tiden tolereras inte mänsklig svaghet, men däremot är det accepterat att tolerera svaghet och utsatthet hos djuren. På familjesidor presenteras *djuren i alla fall som familjemedlemmar*.

För att knyta tillbaka till familjen som mediepedagogisk kontext har jag kunnat identifiera flera ostensiva betydelser som kan hjälpa oss att positionera familjen inom medieforskningen. För att kunna analysera familjen som en indikator av förändring och transformation av modernismen måste vi beakta familjen både som en struktur av individer, men också som en mer eller mindre dynamisk process. Det är bristen på processinsikt som leder till svårigheterna i att definiera familjen i vårt samhälle. Istället för att leta efter den frusna definitionen som möjliggör kausaliteterna bör vi istället beskriva familjen just i studieögonblicket.

I detta arbete har familjernas egna representationer i det offentliga studerats för att se vilka som betraktar vem som ”sin familj” och resultatet ledde till olika grupperingar som skiljer sig stort från varandra; kärnfamiljer, singelmammor, änglafamiljer. Det bör också påpekas att idag omformas familjerna under medlemmarnas livstid ofta flera gånger, och att identifiera en startpunkt för en familj kan vara svårt. För ett barn kan båda föräldrar vara ”familj” även efter skilsmässan – eller i värsta fall känner barnet inte sig tillhöra någons familj om båda fränskilda föräldrar har inlett nya relationer och skaffat nya barn. Inom forskningen är det därför viktigt att hela tiden se *familjen som en process* och de uttalanden man gör gäller bara för just undersökningsstunden. Detta framgick särskilt från skattemyndighetens framställning av de sambeskattade.

Eftersom familjen är en beståndsdel av samhället och samtidigt innehåller en tillhörighetsdimension som även fungerar som en kontext för den individuella identiteten som barn utvecklar blir den också en viktig *indikator för den sociala och politiska utvecklingen i samhället*. Det är just därför som jag betraktar familjen som ett intressant forskningsobjekt inom samhällsvetenskaperna. I detta arbete har man tydligt kunnat se de olika typerna av familjediskurser som präglar resultatet, och därigenom kan tolkas som indikatorer på olika utvecklingstrender inom modernismen. Framst tyder resultatet på att det finns strukturer som består; som t ex kärnfamiljen som ett värde i sig, och den relationsbaserade

²²⁸ I Tyskland finns utöver vanliga *Robinsons* och *BigBrothers* t ex frisörtelevision, där kameran är bakom spegeln i en studio som är ombyggd till frisörsalong. Dit kommer vanliga människor och mot att de ställer upp i tv får de en gratis klippning. (Låter ganska tråkigt, men är faktiskt ovanligt roligt att titta och lyssna på)

²²⁹ I Holland finns det idag politiska djurpartier, och i Tyskland togs djurens rätt med i grundlagen 2002.

auktoriteten som tydligt visar att det är föräldrarna som har och tar makten beträffande ungdomarnas vanor och hälsa. Dessa är de eldfasta punkterna som inte smälter i samband med modernismens transformation. I framtiden blir det intressant att se hur mycket av samhällets diskursiva förändring syns på familjernas hemsidor och hur snabbt slår det igenom; t ex när kommer vi att se homosexuella familjer som en separat kategori bland hemsidorna.

Familjen är även *ett resursfält* i den tolkningsprocessen som en individ utvecklar beträffande medieförståelse. På ren svenska betyder detta att vi lär oss att använda medier och tolka och värdera innehållet främst i familjekontexten. Inom modernismen har detta betytt att man för med sig t ex tidningsval från uppväxthemmet till sitt vuxenliv, antingen som en oproblematiserat arv från föräldrar, eller som en revolt genom att välja något som revolterar det man socialiserades in i uppväxthemmet. Hur som helst var föräldrarnas medievanor och val betydelsefulla. Idag kan man säga att denna socialiseringsprocess pågår hela livet och avtar kanske inte i vuxenåldern, utan vi lär oss använda nya medier i hemmet och i familjekontexten lika mycket som i skolan och på arbetsplatsen, men idag kan det mycket väl vara så att det är tonåringarna som lär föräldrarna använda de nya medierna. Samtidigt är det föräldrarna som förmedlar en bild av politik, normer och social ordning för barnen. Dessa olika dialektiska påverkansförhållanden skapar den grund som betecknar familjen som ett resursfält, eller basen för den kulturella programmeringen som jag också talat om.

Vidare är familjen *en traditionskontext* som jag visat ovan. Traditioner är sociala fenomen och aktiviteter som förstärker den sociala gemenskapen hos dem som delar dessa traditioner och samtidigt skapar traditioner en social och kronologisk struktur i individens liv. Familjer kan skapa egna traditioner och därigenom förstärka sin egen identitet, eller familjer kan tillämpa traditioner som är kulturellt definierade, som t ex att fira jul i Sverige. En ensam person kan också fira men då sker det ofta med hjälp av medier – det blir medierade traditioner. Inom familjen kan man däremot ha direkta traditioner (att baka pepparkakshus) eller medierade traditioner (att titta på Kalle Anka på SVT på julen); eller som i änglafamiljernas fall skapa cyberplatser som blir minnesmärken och traditioner därigenom. Dessa sidor tycks ha en dubbel betydelse; dels finns de *till för att minnas* och respektera ett avlidet barn som blivit „en ängel“. Det tydliga är att man betraktar änglabarnet som en familjemedlem som man lever med även om barnet inte är ”här“ utan någon annanstans. Sidan konkretiserar detta och kommunicerar detta utåt och blir därmed offentlig. Å andra sidan är sidorna *en del av själva sorgarbetet*. Det säger många och de skriver också att med hjälp av sidan har man kunnat göra en konkret insats för det döda barnet och samtidigt hjälpa en själv att komma vidare med livet efter dödsfallet. Sidorna kommunicerar till andra som har genomgått samma öde och det finns en stark känsla av gemenskap vid dessa sidor. Det finns dessutom en gränsdragning mot omgivningen; om inte ni accepterar vårt sätt att sörja låt oss vara. Sidan blir en virtuell likvaka och minneslund, som existerar i den privata sfärens och den offentliga sfärens skärningspunkt - som en begravning, där även man visar sin sorg på ett offentligt sätt och inbjuder andra att delta, men själva sorgen är privat.

Slutligen vill jag beteckna familjen som *den mediepedagogiska kontexten* där individualitet möter tillhörigheten och därför är det viktigt att i samband med medieforskning se båda dimensionerna av identitetsbygget och diskursskapande parallellt. Man kan inte diskutera mediepåverkan på barn om man inte samtidigt väger in den familjekontexten barnet använder sina medier i, och hämtar sina rollmodeller, medievanor, normer och värderingar ifrån. Man skall dock inte förenkla mediernas eller familjens påverkan utan det är viktigt att se den komplexitet som omger individen. Därmed bör mediernas kraft studeras som den diskursskapande kraft de har i ungdomarnas liv istället för en enkel och direkt påverkan. Detta gäller t ex inom ungdomskulturer som odlas via medier men tolkas med hjälp av direkta relationer; t ex nynazismen, veganrörelsen, olika sekter, punkrörelsen osv. Mig veterligen har man inte studerat huruvida någon kan bli vegan eller nazist enbart via internetkontakter och medierad information, eller om det behövs en ansikte-mot-ansikte-relation. Däremot är det fastställt att en identitet eller relation som redan finns kan upprätthållas länge med hjälp av medierad kontakt och information. Familjens roll kan bli viktig som en bollplank eller som en konstruktion som man vill frigöra sig ifrån. Mediepedagogikens roll blir här att upptäcka och

studera kopplingarna mellan identitet, medier, tillhörighet, kultur och familj. Det är i denna bemärkelse som *familjen blir en kulturell domän* och intressant såväl inom kulturforskning, medieforskning och diskursforskning.

INTERNET SOM ETT KOLLEKTIVT MINNE – METODOLOGISK UTVECKLING

Ett viktigt syfte för detta arbete är att utveckla den mediepedagogiska metodologin utifrån internetns möjligheter och den diskursiva utvecklingen som syns där. Genom att ha det kraftfulla exemplet som en utgångspunkt har jag kunnat få en djupare förståelse för hur internet skapar *en social offentlighet*. Internet fungerar i detta fall som ett *konkretiserat kollektivt minne*. Om vi utgår ifrån Foucaults terminologi kan man säga att internet är grävplats där en genealog kan göra intressanta kunskapsarkeologiska fynd. I *The Archaeology of Knowledge* diskuterar Foucault uttalanden (statements), grupper av uttalanden och praktikerna som de skapar och de skapas av:

„By system of formation, then, I mean a complex group of relations that function as a rule: it lays down what must be related, in a particular discursive practice, for such and such an enunciation to be made, for such and such a concept to be used, for such and such a strategy to be organized. To define a system of formation in its specific individuality is therefore to characterize a discourse or a group of statements by the regularity of a practice.“ (Foucault: *The Archaeology of Knowledge*, s. 74)

En särskilt viktig aspekt för dessa diskursiva uttalanden är enligt Foucault att de är uttalade (enunciative). Om man betraktar internet som ett slags kollektivt minne, där en hel del tankar och spontana uttalanden lagras blir hela internet ett mycket spännande fält att gräva i. I min analys har det visat sig att en viss typ av uttalanden är vanliga hos kärnfamiljer, medan andra typer finns på singelmammornas sidor. Samtidigt kan dessa uttalanden grupperas genom analyser, men rent konkret genom länkar och framförallt ”ringar“ d v s grupper av hemsidor som tycks höra ihop i en och samma representation. Sådana fanns i materialet; bl. a ”KärRingen”, ”TjejRingen”, ”MatRingen”, osv. Slutligen kan själva hemsidan betraktas som en social praktik i den meningen att bakom den finns en familj som vill kommunicera någonting utåt, och tar sig tid för att skaffa sig färdigheter och resurser för att slutligen göra en egen hemsida. Samtidigt blir denna sida ett kulturellt fönster, som både definierar vad familjen är och gör; samt försvarar dess existens i olika former. Hemsidan är en social praktik även i den bemärkelsen att den skapar en ny tradition – som vi har sett i fallet med avlidna barn - där den fungerar som en hjälp i sorgearbetet, och därmed visar på nya sätt att uttrycka och bearbeta känslor.

Den kanske viktigaste skillnaden som jag ser mellan traditionella medievetenskaper och mediepedagogiken finns i skiljelinjen mellan „information” och „relation“. Som jag tidigare har argumenterat har t ex Manuel Castells byggt upp en ekonomisk teori kring begreppet information utan att definiera det. Sättet att tala om informationsteknologi, IT, har spridit sig i hela världen trots att vi i själva verket använder oss av samma teknologi för att skapa och upprätthålla relationer, och därför borde vi istället tala om relationsteknologi. I själva begreppet information finns en dimension av att texten, budskapet, orden existerar i sin egen kraft, och därmed kan man även studera information som ett objekt – på samma sätt som MKV studerar medietexter. Relationsstudier däremot kräver en bild av minst två subjekt som har en relation emellan sig. I min definition av mediepedagogik finns det alltid implicit en dimension som studerar även människan och relationen, och inte enbart medietexterna.

Genom att betrakta hemsidor som diskursiva uttalanden och formationer istället för exakta representationer av generaliserbar kunskap kan man lära sig en hel del om sin samtid och förändringen i den. Det viktiga blir inte den objektiva sanningshalten i webbsidornas innehåll, utan frågor som vem har sagt vad, i vilket sammanhang, på vilka grunder, och varför, vem

konceptualiserar innehållet på sidan, hur, osv. Jag är dock fullt medveten om att metodologin kräver ännu en hel del utveckling.

PUBLICITETSDISKURSEN – DEN SOCIALA OFFENTLIGHETEN

Mina empiriska fynd har fått mig att fundera över den publicitetsdiskurs som tycks finnas i det senmoderna samhället, och detta har lett mig att fundera över uppdelningen av ”det privata” och ”det offentliga”. Utifrån ett mediepedagogiskt perspektiv är publicitetsdiskursen och familjernas representation i offentlighet via privata hemsidor ett viktigt fenomen att studera.²³⁰ Små flickors posering på speciella barnsidor på nätet har väckt debatt i USA och i programmet Dr. Phil på TV4 den 1/10 2003 avslöjades två olika ståndpunkter kring publiciteten: å ena sidan ”vill barn idag vara synliga och därför är det inget fel i att testa vuxnas klädsmaak och poséer i bild. Man har ju gjort i alla tider, lånat mammans hattar... nu gör de det bara på nätet”. Och å andra sidan: ”Medier och nätet skapar en produkt av barnet, och rånar henne på barndom, och istället objektifierar, exploaterar, samt styr barnet. Detta kan leda till att hon senare får psykiska, sexuella eller ätstörningar.”

Dessa riktningar representerar helt olika publicitetsdiskurser, men framförallt är det klart att ”den privata familjen” och ”det offentliga samhället” inte längre kan definieras i termer av ”hemma i hemlighet” och ”ute i synlighet”, då familjen väljer att bli ett subjekt i det offentliga rummet genom de egna hemsidorna, samt att dessa har visat sig vara en viktig kontext och forum för barnens internet- och medieanvändning.

Kan det tänkas att publiciteten blir en förlängning av att bikta sig, "komma ut"? Genom publicitet bekräftas man av en anonym, kollektiv och icke-närvarande med alltomfattande publik. I en förlängning kan detta bli betingelsen för att man existerar. Publicitet innebär att man biktat sig, att man söker tröst, emotionellt stöd, trygghet, kärlek och bekräftelse i publiciteten.

Även den politiska organisationen blir genomsyrad av en publicitetsdiskurs. Nationer och organisationer skapar och samlar uppgifter om medborgare i offentliga arkiv. Upplysningscentralen²³¹ fungerar som en digital skampåle; ens betalningsanmärkningar och andra ekonomiska förehavanden är offentliga och kan publiceras. Publiciteten finns överallt, men framför allt i kroppen – på samma sätt som Foucault²³² beskriver hur makten manifesteras i kroppen hos fängelsekunder, manifesteras publicitet idag i våra kroppar genom att vi skall följa mode, vara snygga, representativa och alltid beredda att vara med i tv. Barn lär sig mima till videolåtar och inom dans har en ny genre uppstått med kurs och utbildningar; videoklippdans (engelska: *Video Clip Dance*; lik bakgrundsdansare på popvideofilmer). Andy Warhols berömda 15 minuter av berömmelse verkar genom publicitetsdiskursen.²³³

Idag är det helt i sin ordning att ta utvikiningsbilder om man har en snygg kropp, många idrottare och även äldre kändisar visar gärna upp sina former med motiveringen att man inte skall skämmas för en snygg kropp utan låta folk njuta av den. När min 13 åriga dotter år 2000 skulle få tandställning på grund av ganska allvarliga problem med bettet tröstades hon fler än en gång av

²³⁰ Ett nytt fenomen som har uppstått i USA är ”pre-teen modelling pages”. Kritiker menar att man objektifierar barnen och skapar incitament för pedofiler, eftersom publiken tycks enligt undersökning bestå mestadels av män över 35 år, och bildspråket står för ”autoeroticism” (term för utviking med erotiska undertoner). Psykologi dr Michael Riera har i sin tur skrivit en bok ”Staying Connected to Your Teenager: How to Keep Them Talking to You and How to Hear What They're Really Saying, Perseus Publishing (2003) för att föräldrarna skall förstå sig på barnens synlighetsbehov och riskerna med detta, när det överförs från hemmets klädlekar till internet.

²³¹ Affärsbankernas gemensamma upplysningscentral UC förmedlar information om betalningsanmärkningar. Ca 600 000 svenskar är registrerade där enligt siffror från 2003 och kan därmed inte köpa på avbetalning, öppna konton, hyra bilar, få lån eller skaffa lägenhetskontrakt.

²³² Foucault ibid.

²³³ Popkonstnären Andy Warhol han sade detta för första gången torsdagen den 27 juli 1978 samt torsdagen den 2 juni 1983 i *The Andy Warhol Diaries*: "In the future everyone will be famous for fifteen minutes." <http://www.warhol.dk/>

tandvårdspersonalen som lovade att hon får så pass fina tänder, att hon som stor kunde vara med på tv. Att arbeta och synas på televisionen uppfattades som ett ideal att sträva efter - och det förmedlades till en ung flicka.

Något mer självutlämnande kan man knappast tänka sig än visa bilder på ett älskat med avlidet barn. Dessa sidor är en absolut motsats till de standardiserade kärnfamiljesidorna som jag har beskrivit innan. Det faktum att några familjer har presenterat sin sida på Libero -blöjfabrikantens webbplats - gör inte sidorna mindre effektfulla även om man först reagerar på den udda blandningen av företagets marknadsföring via kundsidor som presenteras bredvid familjens absolut djupaste, sorgligaste och största emotionella händelse. Man söker tröst i publiciteten.

Familjen (eller en medlem av den) väljer själv att presentera sig på nätet i vetskap om att hundramiljoner surfare kan se deras hemsida. Varför gör man detta och vem riktar man sig till? Vad är det man vill säga om sig själv? Fenomenet i sig är spännande för att det inte är en utomstående som väljer att beskriva familjerna. Jag väljer att kalla denna publicitetsdiskurs i vårt samhälle för *den sociala offentligheten* – det handlar inte längre enbart om att bli ”kändis” eller ”någon” genom att synas i medier; inte heller enbart att skaffa sig makt genom att anpassa politiken till medier; utan idag handlar det också om att vem som helst kan kommunicera, hämta information, skapa och upprätthålla relationer eller traditioner på internet – och allt fler gör det.

Att ”chatta” är lika vanligt än att tala i telefonen, med den skillnaden att det tryckta ordet och de tagna bilderna blir kvar någonstans i det epistemologiska fältet vi kallar internet. Denna process är tydligast bland ungdomar idag. De kan leva sina liv på nätet och beskriva, filma, fotografera, banda och publicera det mest privata på nätet utan att se någon skiljelinje mellan det privata och det offentliga. Det offentliga har blivit samma sak som det sociala.

Sammanfattningsvis kan man säga att mina resultat tyder på att det senmoderna samhället förvandlas från ett *antingen-eller-sambälle* till ett *både-och-sambälle*, där traditionella medier sammanblandas med digitala medier, och nya cybertraditioner skapas. Familjerna blir reflexiva processer med några bestående funktioner och strukturer, som t ex föräldrarnas auktoritet. Offentligheten i sin tur blir även ett socialt fält istället för att vara enbart ett forum för den institutionella politiska makten med motpolen i det ”privata” som står för individens civila liv i samhället. Det privata har tagit klivet in i det offentliga, medan det ”civila” eller det ”privata” har blivit interaktioner och handlingar i det offentliga. Internet har konfiskerat de traditionella mediernas rätt att ”avslöja” och ”göra synligt” människor och händelser till den graden att ingen betraktar en vanlig medborgare som chattar på nätet som något ”avslöjande” längre. Familjen har blivit en mediepedagogisk kontext, där den sociala offentligheten konstrueras och reproduceras för familjemedlemmarna.

SLUTORD OM MEDIEPEDAGOGIK

Det blir en stor utmaning för mediepedagogiken att förstå de diskursiva mekanismerna som styr människornas behov av att få vara synliga i offentligheten. ”Titta på mig“ räcker långt men inte hela vägen. Istället måste man förstå diskursmekanismer, maktens mekanismer och vår tid för att finna en djupare förklaring av den sammanblandningen av offentlighet och privathet vi ser idag. Medie- och kommunikationsvetenskaperna har traditionellt studerat massmedier och den mediekommunikation som sker i den offentliga sfären i Habermas termer. Denna offentlighet är bunden till en idé om en definierbar skiljelinje mellan det offentliga och det privata i samhället, och vidare på en idé om ett civilt samhälle jämsides med politiken. Den begreppsapparat som har producerats i denna kontext har sin utgångspunkt i en idé om en publik – en massa, som mottar massmediala budskap i en viss tids- och rumskontext. Denna begreppsapparat fungerar dåligt när man börjar studera ett medielandskap som består av de traditionella massmedierna varav en del har börjat publicera sig på nätet – men därmed inte sagt att de skall blandas ihop med nya medier, och internet, samt den nya teknologin som möjliggör medierade relationer av olika slag på digital basis – relationsteknologin, vill jag kalla det för. Därmed behövs ett nytt sätt att betrakta detta landskap.

Det är massmedierna som har tagit platsen som främsta rådgivare när det gäller hur man lever tillsammans med andra människor och särskilt med det motsatta könet eller sina partners. Den objektifiering som har varit föremålet för feminismens kritik sedan början av 1900-talet har sakta förvandlats till en subjektifiering utan att kraven på beteendet har ändrats särskilt mycket. Idag krävs det att man är fräsch, vårdar sitt yttre och är sexig för sin *egen skull* – det vill säga att ha en positiv upplevelse av sig själv. Till om kvinnor som fött barn får rikligt med råd i tidningar och andra medier om hur man blir sexig och begärlig eller *kvinnlig* som om att vara mamma vore det minst *kvinnliga* som finns, och man skall gärna visa upp sig för "alla" om man känner sig snygg.

Den första analysen av fenomenet kan tyda på en tolkning av att det finns ett patriarkaliskt kvinnoförtryck som genomsyrar det mesta i samhället. Men samtidigt säger kritiken att även män idag har en press på sig beträffande hur de ser ut, och bör vara för att bli "accepterade". Vuxna sexuella relationer avbildas idag som mer eller mindre kravlösa möten, där det gäller att utforska den egna identiteten och njutningen. Detta ökar ytterligare på pressen att vara en mycket fysisk varelse med främst ett utilitaristiskt värde, vilket kan jämföras med ett traditionellt och robust äktenskap där man står ut med det mesta med sin partner – men också utvecklar en relation – för att man inför Gud lovat detta. Zygmunt Bauman tar upp den här problematiken i boken *Liquid Love* (2003) där individualiseringens påverkan på relationer diskuteras.

En annan aspekt som medieforskningen borde titta närmare på är den sexualrådgivningsverksamheten som pågår i våra medier i form av artiklar och tips om hur läsarens skall uppnå "bättre sexliv". Utgångspunkten i dessa är oftast att sexliv är något individuellt som går att utveckla med övning och bättre partnerval. Betoningen finns inte i att sex är något som sker i en relation. Med en skarp blick skulle man istället kunna förklara detta fenomen som en publicitetssträvan och som massmedial "pedagogik" som talar om för oss i bilder, texter och ljud hur vi skall leva, se ut och göra för att lyckas och bli älskade. Publiciteten tillfredställer eventuellt vårt kärleksbehov för stunden som tidigare har varit familjens och släktens uppgift. Problemet är bara att

alla inte kan vara i fokus samtidigt, för det behövs en publik som älskar en för att tillfredställelsen uppstår. Någon måste vara publik också.

Inom mediepedagogik (och pedagogik) har utgångspunkten traditionellt varit en institution - en skola - som skapats under industrialismen och modernismen. Skolans viktigaste uppgifter har enligt skolforskare varit att hegemonisera och uppfostra barn i det rådande samhällets norm- och värderingssystem – socialisera barnen – samt förmedla de praktiska och teoretiska kunskaperna, som man behöver i detta samhälle. När det gäller den explosion av medier och relationsteknologier som omger oss idag, så har skolan få eller inga förutsättningar att hantera detta omgivande samhälle. Genom att studera familjer utifrån Posters kritiska definition kan man se att familjer är kontexter för ungdomar på många sätt. Familjen utgör ett resursfält i Thompsons bemärkelse, genom att vara kontexten där mediereceptionen och ”tillägnelsen” sker och modellerna, samt värderingarna kring denna sociala aktivitet hämtas. Vidare är familjen en auktoritetsstruktur, där ungdomar får ett social- och relationsbaserat sammanhang och insocialisering, utan att nödvändigtvis behöva blanda ihop detta med kunskapsauktoritet, som kan hämtas från annat håll.

Familjen är också en autentisk relationsbas, där människor dels får byggmaterial för sin identitet och dels en tillhörighetsgrupp som skapar kontinuitet och stabilitet i ett samhälle där relationer och kontakter blir allt mer utbytbara och medierade. För identitetens utveckling är detta ännu outforskat, men utifrån Posters tanke om att familjen under industrialismens klass- och massakoncept fungerade som en stötdämpare för individen mot samhällets omvälvningar, i samma funktion kan man anta finnas kvar ännu idag, fast nu som stötdämpare mot den tilltagande individualiseringen, som också kan skapa rotlöshet och ensamhet. Som Mika Ojakangas har påpekat uppfattas uppfostran ”som en förmedling av den egna livsstilen och den egna världen inklusive dess normer och värderingar, till barnen och de kommande generationer”, samt att det som vi uppfattar som ungdomsrevolt ofta handlar om förstärkningen av de diskurser som redan präglar samhället till en punkt där ungdomskulturens versioner och tolkningar blir oförenliga med den allmänna sociala normen. Därmed måste man ändå konstatera att det inte går att bedriva mediepedagogik i dagens samhälle utan att se familjernas roll i medieuppfostran, medieanvändning och mediekontexter.

När man studerar familjen och internet ser vi att modernismen lever kvar parallellt med det nya senmoderna. Familjen är själva sinnesbilden för det privata, och trots detta väljer många familjer att göra egna hemsidor; ”go public”. Detta leder till en begreppsförvirring i vad som är ”privat och offentligt” när en familj t ex berättar om sin största och intimaste sorg på helt öppet sätt och med illustrationer på en hemsida. Men samtidigt har vi familjer som väljer att göra ”modernistiska” hemsidor, där känslan för det privata och det offentliga upprätthålls och budskapet blir att ”kärnfamiljen mår bra, tack”. Dels kan vi se att det finns olika typer av familjer som har olika självdefinitioner om sin egen privathet, men vi kan också konstatera att internet används för olika behov, och metodologiskt kan man inte bara koncentrera sig på att försöka förutspå vilken typ av mediekanal någon använder i framtiden (massmedier/internet). En innehållsanalys behövs för att fastställa vilken diskurs som råder. Om utvecklingen är på väg mot att senmoderna definitioner och värderingar sakta tar över på bekostnad av modernismens rationalitet återstår att se - men jag skulle inte satsa alla mina slantar på att allt det gamla försvinner. Det som är tidstypiskt för vår tid är just att olika paradigmer, olika diskurser och olika tolkningar lever parallellt utan att det finns behov av att ”välja en”.²³⁴ Genom att använda sig av Foucaults sociala praktiker, och tankegångar kring tankearkeologin kan man fånga sådana här diskursiva insikter som annars kan vara svåra att upptäcka eller formulera.

På samma sätt som familjen spåddes ha en kort tid kvar att leva under modernismen har man betraktat traditioner som något som tillhör den svunna tiden, men då har man utgått från traditionernas normativa kraft. Däremot visar Thompson att traditionernas identitetsstärkande kraft ingalunda har avtagit i och med vi färdas från modernismen till något annat. Tvärtom kan medier

²³⁴ På ett sätt kan man undra om inte vår tid är en ”antitesisk” tid såtillvida att enligt den gamla modellen av Kuhn och sedan andra finns det en tes, och sedan kommer det en antites, vilka sakta jämkas ihop till en ny tes. Men idag är det kanske så att dessa teser och antiteser bara finns där utan att jämkas till en mainstream-teori.

skapa traditioner och det har jag även sett i mina studier av familjernas hemsidor. Genom att använda sig av den kritiska samhällsvetenskapliga metoden, som synliggör forskaren, tar insikt och anomalier på allvar, och istället för att generalisera konstruerar kraftfulla exempel som validitetsgrund, kan man studera den förändringsprocess som vi bevittnar just nu i samband med att det trygga folkhemmet i rask takt monteras ned. Våra medier rapporterar om detta dagligen.

Resultaten i denna studie är i linje med upptäckter som många andra har gjort på sina håll och bidrar därigenom till resultatens validitet. Som forskare har det varit en spännande resa att observera fenomen som man först inte kunnat kategorisera men sedan sakta börjat förstå sig på, för att i en senare fas upptäcka att andra redan har gjort samma observationer, och deras förklaringar ligger i linje med det man själv kommit fram till. Här syftar jag främst till min läsning av Zygmunt Bauman, som jag läste först efter mina empiriska studier, och till min glädje kunde jag upptäcka att mina analyser stämde överens med innehållet i hans teser. Genom att betrakta individualitet och tillhörighet som viktiga metodologiska och teoretiska begrepp i förståelsen av det senmoderna samhället, dess medierade kommunikation och dess sociala struktur kommer vi även kunna binda ihop synsätten som studerar antingen individer, eller grupper – till en syntes där båda sidorna finns med och även belyses som beroende av varandra.²³⁵ Samförstånd handlar inte bara om att förstå yttringar utan också om att erkänna dem som giltiga. Just i det sistnämnda fallet finner vi språkets specifikt koordinerande kraft. Det bättre argumentet påverkar inte genom kausal kraft utan övertygar genom insikt.²³⁶

Att offentligheten och det privata håller på att blandas samman på nätet till en helhet, där det är svårt att peka på vad som är ”privat” kan vara en förklaring till att de s.k. traditionella medierna tar allt tuffare tag och att antalet s.k. kändistidningar ökar. Dels behövs traditionella medier för att skapa kändisar eftersom de kräver en publik som får synkroniserad information – något som blir svårt att åstadkomma på internet. Dels blir innehållet allt mer vågat, kanske för att kunna kittla med snaskigare avslöjanden, ofta från sexsfären. Dels handlar kändisreportage ofta om deras familjer och relationer; barn som föds, äktenskap, skilsmässor. Vår törst efter relationer och information om andras relationer tycks vara stor och har kanske sin grund just i den mänskliga sidan av att behöva ha en tillhörighet samtidigt som vi skall etablera en individualitet. Här har medievetenskaper ett hav av uppslag för fortsatt forskning.

Eftersom detta arbete är en licentiatavhandling avser jag inte att förklara de komplexa sambanden och förändringsmodellerna som påverkar oss som individer i de senmoderna förändringsprocesserna i samhället, utan nöjer mig med att beskriva en del av dessa. Men jag hoppas att mediepedagogiken i framtiden kommer att utvecklas till en disciplin som kan studera medier och människan utifrån ett perspektiv där man får med både individen och tillhörigheten i grupper och kulturer; där såväl medietexterna som deras producenter och mottagare är av intresse; där en förståelse för relationer, auktoriteter och traditioner ökar i det senmoderna samhället genom att se de förändringsprocesserna och potentialerna som familjen och medier som sociala fenomen representerar.

²³⁵ Därigenom har vi lämnat klassperspektivet definitivt bakom oss som en social organisationsprincip. Detta perspektiv kan dock komma att användas när man studerar demokrati, politisk makt osv. d v s den traditionella offentlighetens frågor.

²³⁶ Carleheden s. 40, 1996

Summary in English

Johanna Parikka Altenstedt

The Social Publicity.

A Media Literacy Study of the Reflexive Family and the Internet

Licentiate Thesis, The University of Luleå, The School of Music, Piteå, Departement of Media
February 2004

My study is concerned with the family as a media literacy context. The study deals with various themes of postmodernism, media sociology, family theory, media literacy and critical theory, as well as with two empirical studies of the family and the internet.

Inspired by the critical methodology of Mats Alvesson and Stanley Deetz, by the public sphere theory of Jürgen Habermas, by the communications theory of John B. Thompson, and by the family theory of Mark Poster. I have been especially interested in how the parents handle the teen-ager use of internet, since it is most often the youth who are better fitted and capable of using the home computer. From Michel Foucault I borrowed the idea of studying discursive statements and forming of discourses as signs of different historical phases.

With help of these theories I aimed to study some parts of the transformation of the modern media society into the late modern – the liquid modern – media society. I call it for looking for the melting points from the structural modernism into the liquid one, and I argue that families, authority and traditions are such points possible to study.

My empirical studies showed that the parents do practice an authority that I named the relational authority, which is based on the social process and structure of the relationships in the family, and between the generations, and even between the genders. Also a great number of the youth expected their parents to act like authorities although they did not know well how to use the computers. The type authority that is based on the skills and know-how is being called the “knowledge authority” in this study.

By showing the order of generations I have argued that the technological development does not automatically change the social order of the family although one of the favourite themes of the modernism is the one of families and traditions are about to vanish.

The second study presented in this theses shows that the family in deed is strong and kicking, but it is changing along the changes of the modernism into what I prefer to call the late modernism – or as Zygmunt Bauman puts it; “The Liquid Modernism”. By studying the so called “family pages” (web pages created by families, to present themselves as a subject) I found distinctions between different types of families; the traditional family of a mother, a father and few kids living in a house outside of the big cities; the single mother family living in the city seeking for a relationship, and the angel families making web pages for their lost children and that way creating a cyber graveyard, where they can grief and visit the lost child – and reproduce the relationship to the child. By doing so there is a late modern mediated tradition growing and the material shows that traditions are not dying in our digital society, but transforming.

My methodological contribution is to show how the internet can be used as a tool and an epistemological field in studies of discourse construction in the late modern society. I used a critical methodology by which the studies of web pages can be used as a way of studying “the collective memory of the society” and social practices by looking for the discursive statements and formations. So the internet is being viewed in this work in the same time as the tool and the field of study, as well as the social practice á la Foucault.

Besides the school and the “media” in our society the family is a rich media literacy context where the media is being used and discussed, where the socialization of the children into a cultural interpretation is being conducted, where the media manners, the political views and the moral values are being passed to the next generation. By studying the family as a media literacy context we can learn a lot about the changes of our society, and about the family, traditions and the media itself. This is a task for media literacy since it does include the social practice into the study object and by doing that does recognize the dimension of relationships – something a traditional study of the media text does not always automatically see into. In fact my study has shown that we should be talking about Relations Technology instead of Information Technology when concerning the digital new media sphere. Most of the children in the study used the internet for constructing and developing social relationships, and it was considered as the most important thing about internet. When studying the family discourses I found that the traditional families did not look for relationships by their family pages, but the single mothers did. For the different family categories the family pages – and the internet – played a different role; a statement of being a happy family; a real cry for communication and relationship; and finally a place to go to for honouring a dead family member.

The summary of the theses shows that we can talk about a reflexive family today since there are different categories which in deed are not stable in them, but rather express different discourses of the family. The notion of publicity has also been transformed from Habermas’ “bourgeois” into what I call *the social publicity* to underline the mediated relation focus of the new media. By transforming the publicity into something rather everyday-like the internet has moved the boarder-line of the secret privacy and the visual publicity into a mishmash of traditional media, publicity and celebrities side by side with the normal conduct of the everyday-life - on the net.

Keywords: public, privacy, family, late modern, media literacy, image, internet, world wide webb, socialization, modernism, mediated communication, relation technology, tradition, authority

Litteratur och referenser

- Alberoni, Francesco (1979/2000) *Kärlekens sociologi, Jag älskar dig*, Göteborg: Bokförlaget Korpen. (Finsk översättning: *Rakastuminen, orig. Innamoramento e amore*)
- Alvesson, Mats och Deetz, Stanley (2000) *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*, Lund: Studentlitteratur.
- Bard, Alexander och Söderqvist, Jan: (2000) *Nätokraterna*, Stockholm: K-World.
- Bauman, Zygmunt (2000) *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt (2003) *Liquid Love*, Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (1986/2000) *Risksambället: på väg mot en annan modernitet*, Göteborg: Daidalos.
- Beck, Ulrich och Beck-Gernsheim, Elisabeth: *Individualization* (2002) London: Sage.
- Beniger, James R.(1992) "Comparison, yes, but – The Case of Technological and Cultural Change" i Blumler, Jay G, McLeod, Jack M. & Rosengren, Karl Erik (Hg.) (1992) *Comparatively Speaking: Communication and Culture Across Space and Time*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage, s. 35-50.
- Beniger, James R. (1987) "Personalization of mass media and the growth of pseudo-community". *Communication Research* vol 14, no 3, s 352-371.
- Berglez, Peter (2001) "The preferred non-fixed subject: Politics, Identity and the Mass Media.". Paper presenterad på Reykjavik Konferens i augusti 2001. <http://www.nordmediakonferens.hi.is/papers/ten/PBerglez.doc>
- Berger, Peter & Luckman, Thomas (1984). *The social construction of reality*. London: Penguin.
- Berggren, Christina & Herdenberg, Anna (1999) *Nätjuridisk guide. Frågor och svar om Internet*, Stockholm: Nordstedts Juridik AB.
- Bourdieu, Pierre (1993) *Kultursociologiska texter*, Stehag: Brutus Östlings Förlag
- Brante, Thomas (1980) *Vetenskapens struktur och förändring*, Karlshamn: Doxa.
- Börjeson, Mikael (1999) "Förslag angående NUTEK: s satsning på forskning kring framtida kommunikationsnät" <http://www.cdt.luth.se/~jmb/presents/19990928/nutekpp1.pdf>
- Caplan, Paula J (1989/2000) *Don't Blame Mother: Mending the Mother-Daughter Relationship*, London: Routledge.
- Caplan, Paula J (1998) *Thinking Critically About Research on Sex and Gender (2nd Edition)*, London: Pearson, Allyn & Bacon.
- Carleheden, Mikael (1996) *Det andra moderna*. Göteborg: Daidalos

Castells, Manuel (1996) *The Information Age: Economy, Society and Culture; Volume I: The Rise of the Network Society*, London: Blackwell Publishers.

Castells, Manuel (1996) *The Information Age: Economy, Society and Culture; Volume II: The Power of Identity*, London: Blackwell Publishers.

Castells, Manuel (1996) *The Information Age: Economy, Society and Culture; Volume III: End of Millennium*, London: Blackwell Publishers.

Chomsky, Noam och Barsamian, David (1994) *Secrets, Lies and Democracy, David Barsamians intervjuer med Chomsky*, Chicago: Odonian Press.

Czarniawska-Joerges, B (1992) "Exploring Complex Organisations – a Cultural Perspective" i Johansson, Ulla: *Om ansvar*, 1988, s 8, Lund: Studies in Economics and Management, The Institute of Economic Research Lund University.

Dags att Deklarera, (2001) Riksskatteverket, Stockholm. www.rsv.se (23 april, 2001)

Dahlquist, Anna (2002) *Skinnskalle eller ej... ingen ska behöva dö för sina åsikter*, D-uppsats 2002:16, mediepedagogik, Musikhögskolan i Piteå.

Dahlquist, Anna och Lundgren Ulla-Karin (2000) *Att filtrera är silver men att argumentera är guld. En diskussion kring främlingsfientliga webbsidor och skolans IT-regler*, Mediepedagogiska uppsatser, examensarbete 2000:04, Musikhögskolan i Piteå

Darling, www.spray.se (23 april, 2001) Nättidning riktad mot unga kvinnor

Darnton Robert. (1996) *Pornografi och Revolution*, Stockholm: Ordfront.

Daun, Åke (1989) *Svensk mentalitet. Ett jämförande perspektiv*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Dr Phil, "Eating Disorders", program sänt i TV4 den 9 juli 2003

Durkheim, Emile & Mauss, Marcel (1963/1970) *Primitive Classification*. London: Routledge Paperback.

Edfeldt, Åke W (1992) *Påverkan*, Stockholm: Proprius.

Ekström, Mats & Larsson, Lars-Åke (2000) *Metoder i kommunikationsvetenskap*, Lund: Studentlitteratur.

Ekenkrantz, Jan (1998) "Collective Textual Action. Discourse, Representation, Dramaturgy and Public Interaction in the Media Sphere", *Nordicom Information*, 1998: nummer 1-2, s. 95-114

Ekenkrantz, Jan (2001) "Postmodern times? A comparative study of temporal constructions", Paper presenterat på "15th Nordic Conference on Media and Communication Research", Reykjavík, Island, (11-13, augusti 2001).

Fairclough, Norman (1995) *Media Discourse*, Oxford: Oxford University Press.

"Folk och makt", sänt i Utbildningsradion (UR) den 23 september 2003. Serie del 4.

Fiske, John. (1997) *Kommunikationsteorier. En introduktion. 2: a upplagan* Wahlström & Widstrand. Originalverk på engelska: *Introduction to Communication Studies* (1990)

Foucault, Michel, Rabinow, Paul, ed. (2001) *Ethics: Subjectivity and Truth. Essential Works of Michel Foucault*, Essential Works of Foucault 1954 – 1984, Vol 1. London: Penguin.

Foucault, Michel (1987) "Résumé des Cours (urval av föreläsningar på Sociologiska institutionen vid Sorbonne, Paris, Collège de France 1970 – 1982)", publicerades *Résumé du cours* (2001)

Foucault, Michel (1970) *The order of things. An Archaeology of the human sciences*. New York: Vintage/Random House.

Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva. red. (2003) *Perhe murroksessa Kriittisen perhetutkimuksen jäljellä*. Gaudeamus: Helsinki. (Svensk översättning: Familjen i brytning. På spåren av kritisk familjeforskning.)

Fornäs, Johan och Lindberg, Ulf och Sernhede, Ove (1994) *Ungdomskultur, Identitet – motstånd*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag.

Paulo Freire (1970) *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum. Mer information om pedagogiken: Paulo Freire Institut, Sao Paulo, Brasilien: <http://www.paulofreire.org/>

Gardberg Morner, Claudia (2003) *Självständigt beroende. Ensamstående mammors försörjningsstrategier*, Sociologiska institutionen: Göteborgs universitet.

Giddens, Anthony (1999) *Modernitet och självidentitet; självhet och samhället i den senmoderna epoken*, Göteborg: Daidalos.

Giddens, Anthony (2000) *Sociologi*, Lund: Studentlitteratur.

Gullberg, Anna-Karin (2002) *Skolvägen eller garagevägen. Studier av musikalisk socialisation*, Piteå: Musikpedagogiska institutionen vid Luleå Tekniska universitet.

Grossberg, Lawrence (1995) "Mielihyvän kytkennät. Risteilyjä populaarikulttuurissa" (Suom. ja toim. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Ensio Puoskari, Timo Uusitupa). Tampere. Vastapaino. (Svensk översättning: Njutningens kopplingar. Kryssningar i populärkulturen)

Grossberg, Lawrence (1999) "A Prisoner of the Modern" (Culture Machine, 1999). Elektronisk document: <http://www.ksu.edu/english/symposium/2002/grossberg.html>

Grossberg, Lawrence (1998) "Rock and the Resistance to Rock" (Australian Key Center for Cultural and Media Policy). Elektronisk document: <http://www.ksu.edu/english/symposium/2002/grossberg.html>

Gustafsson, Karl Gunnar & Weibull, Lennart (1992) *Mediemätningar, teori, tolkning, tillämpning*. Göteborg: Nordicom-Sverige.

Gustafsson, Karl Gunnar & Weibull, Lennart (1992) *Mått på medier*, Lund: Studentlitteratur.

Gärdenfors, Peter i *Kulturkvarten Obs* i Sveriges Radio (P1). Intervju den 27 mars 1998.

- Habermas, Jürgen (1962/1982) *Borgerlig Offentlighet*, Lund: Arkiv Förlag.
- Habermas, Jürgen(1990ob) *Kommunikativt handlande*, Göteborg: Daidalos.
- Hague Barry N. & Loader Brian D (1999) *Digital Democracy. Discourse and Decision Making in the Information Age*. London: Routledge.
- Hellinger Bert, & Ten Hövel, Gabriel (1996) *Familjen, boja eller kraft? Samtal om insnärjdet och befrielse*, Stockholm: W&W.
- Herman, Edward S. och McChesney Robert W. (1997) *The Global Media. The new missionaries of corporate capitalism*. London: Cassel.
- Hermansson, Camilla och Parikka Altenstedt, Johanna (2003) "Folkhemmets sista vecka?" , artikel i *Ny tid*, 23/9 2003.
- Hermansson, Camilla (2002) *Det återvunna folkhemmet. Tevejournalistik och miljöpolitik i Sverige 1987-1998*, Linköping: Linköping Studies in Arts and Sciences 252.
- Hofstede, Geert (2003) *Culture's Consequences, Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*, London: Sage Publications; 2.a utgåvan
- Holm, Olof (2002) *Strategisk marknadskommunikation. Teorier och metoder*, Malmö: Liber Ekonomi.
- Huberman, Leo: Människans rikedomar. (1936/1983) Tema Nova. Ystad: Raben och Sjögren.
- Hui, C. Harry & Triandis, Harry C. (1985) "Measurement in Cross-Cultural Psychology: A Review and Comparison of Strategies", i *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 16:2, s. 131-152. Rev. (i Nuorisotutkimus, 1998:3)
- Husserl, Edmund (1985): *Lectures on Logic and Epistemology Introduction to logic and the theory of knowledge*. Lectures. (1906-07) red: Ullrich Melle
- ICQ, www.icq.com (23 april 1988; 5 oktober 2000)
- Ilshammars Lars (1999) "IT i demokratins tjänst", (SOU 999:117) Demokratiutredningens forskarvolym VII.
- Innanen, Mikko (2001) *Käiretön yhdessä oleminen nuorille laatuaikaa tärkeämpää*, Avhandling. Jyväskylä: LIKES, Liikunnan ja kansanterveyden julkaisu: 130 (Svensk översättning: Att vara tillsammans med föräldrar utan jäkt viktigare för ungdomar än kvalitetstid, avhandling från Idrott och Folkhälsoforsknings centrum LIKES: 130)
- Jallinoja, Riitta (2000) *Perheen aika* (Svensk översättning: Familjens tid) Helsingfors: Otava.
- Johansson, Ulla (1998) *Om Ansvar*, Avhandling. Lund: Lund University Press
- Jones G. Steven. red. (1998) *Cybersociety 2.0. Revisiting Computer-Mediated Communication and Community*. Los Angeles: Sage.

Josefsson, Janne (2002) "För dum för att vara förälder?", Uppdrag Granskning på SVT, 10 oktober, 2002, SVT Stockholm

Kant, Immanuel: (1781): *Kritik der reinen Vernunft* (Svensk översättning: Kritik av det rena förnuftet), Königsberg, Tyskland,

Karvonen, Erkki. (1997) *Imagologia. Imagon teorian esittelyä, analyysiä ja kritiikkiä*, Avhandling. Tampere: Tampereen yliopisto

Klein Naomi (2001) *No Logo*. London: Flamingo.

Kitchin, Rob (1998/2000) *Cyberspace, the world in the wires*, London: Wiley and Sons

Kivikuru, Ulla-Maija (1998) "Finns det kommunikationsforskning?", Nordicom Review, nummer 3/98, s. 5-9.

Kopomaa, Timo (2000) *The city in your pocket - birth of the mobile information society*, 1998-2000, Helsingfors: Gaudeamus, Helsinki University of Technology.

Krogh, Thomas (1993) *Frankfurtskolan - en introduktion*, Lund: Daidalos.

Kuhn, Thomas S (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: The University of Chicago Press, Foundations of the Unity of Science, Volume II, Number 2

Kytömäki, Juha (1999) 'Täytyy kattoo, jos saa kattoo (Svensk översättning: Få se om jag får se). Vantaa: Socialpsykologiska studier, Helsingfors universitet.

Lasch, Scott (1994) "Reflexivity and its Doubles: Structure, Aesthetics, Community", i Beck, Ulrich and Giddens, Anthony and Lash, Scott (1994) *Reflexive Modernization*, Cambridge: Cambridge: Polity Press.

Lash, Scott & Urry, John (1994) *Economies of Signs and Space*, London: Sage.

Lash Scott (2000) "Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio", i Sinikka Sassi (2000) *Verkko kansalaisyhteiskunnan käytössä. Tutkimus internetistä ja uusista politiikan muodoista*. Viestinnän laitos, Helsingin yliopisto, Viestinnän julkaisuja 2000:3

Laurén, Reidunn: "Personlig integritet i arbetslivet" (SOU 2002:18). Se vidare elektronisk dokument: http://naring.regeringen.se/propositioner_mm/sou/pdf/sou2002_18a.pdf

Levi-Strauss, Claude (1962/1972) *Totemismen*, Utgivningsort: Argos Förlag AB.

Liedman, Sven-Eric (1997/2000) *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria*, Stockholm: Bonnier Alba.

Lindgren, Göran (1998) *Internet för lärare*, Lund: Studentlitteratur

Lähteenmaa, Jaana (2000) *Myöbäismoderni nuorisokulttuuri. Tulkintoja ryhmistä ja ryhmiin kuulumisen ulottuvuuksista*. Nuorisotutkimusverkosto, nuorisotutkimusseura, nummer 14, Helsinki (Svensk översättning: Senmodern Ungdomskultur. Studier av grupper och tillhörighetens dimensioner)

Maltell, Tommy (1999) "Datorer, Internet och sökningen". Kurs vid Högskolan i Jönköping (1999). Se mer: <http://www.edu.jonkoping.se/it/ped/gy/uppsok/it00b.htm#datatermer>

Mitar, Miran (1972) *Assesment of societal security in recent past and today*, (1996) College of Police and Security Studies, Slovenia. Uppsats om Burrell & Morgans radikalhumanistiska paradig från (1972 /1979)

Moliere, Jean-Baptiste: Tartuffe (1664) *Tartuffe ou l'Imposteur*. Modersmåslärarnas Förening, Med inledning och förklaring av Hjalmar Alving 1970; 5

Mondragon, Alexis (1999) *Torg och kloster: Eller spänningen mellan informell inläring och formell utbildning*. Mediepedagogikutbildningen. Musikhögskolan i Piteå, 1999:03.

Moring, Tom (1997) "Amerikaniseras" politiken? Medieförändring, väljarmobilitet och nya former för val i samverkan", i Lindberg, S - Mohlin, Y, red. (1997) *Festskrift till Sten Berglund*. Pro Facultate, no 2. Vasa: Samhälls- och vårdvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi

Myrdal, Alva och Myrdal, Gunnar (1934) *Kris i befolkningsfrågan*, Stockholm: Förlag?

Mäklin, Martin & Kasesniemi, Eija-Liisa & Rautiainen, Pirjo (2000) *Mobile Phone Culture of Children and Teenagers in Finland*, Tampere: Tampere University, Tietoyhteiskunnan tutkimuskeskus / Forskningscentrum för informationssamhället

Nilsson Kelly, Karin & Myrman, Birgitta, red (1994) *Ungdomstid 3: Alla tiders ungdomar. Fem sekel av ungdomshistoria*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Nilsson, Åsa (2000) "Kvantitativ innehållsanalys" i Mats Ekström & Larsåke Larsson (2000) *Metoder i kommunikationsvetenskap*, Lund: Studentlitteratur.

Nowotny, Helga: Eigenzeit (1987) "Entshehung und Strukturierung eines Zeitgeföls", i Sassi, Suhrkamp: F a M .

Nuorisotutkimusverkosto, Finlands ungdomsforskarnätverket, www.alli.fi (16 augusti 2002)

Näringsdepartementet (1996) *Personlig integritet i arbetslivet* (SOU 2002:18)

Ojakangas, Mika (1997) *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen*, Helsinki: Tutkijaliitto.

Oprah Winfrey Show, sändes i TV4 den 1 oktober 2003.

Paasonen, Susanna (2002) *Figures of Fantasy: Women, Cyber Discourse and the Popular Internet*, Avhandling. Åbo: Turun Yliopisto.

Parikka Altenstedt, Johanna (2001) Presentation av en förundersökning i mediepedagogik – ”Hur en grupp tonåringar och deras föräldrar upplever Internetanvändningen hemma”, Working paper. Piteå: Mediepedagogiska avdelningen, Piteå Musikhögskola, Luleå Tekniska Universitet.

Parikka Altenstedt, Johanna (2000) "Att studera hemsidor, att studera kultur och förändring", Working Paper, Uppsala: Uppsala universitet, Pedagogiska institutionen.

Parikka Altenstedt, Johanna (2000) " Hemsidan. Familjens plats på nätet", Working Paper, Lund: Lunds universitet, sociologiska institutionen.

Parikka Altenstedt, Johanna (2000) "Ett samhälle byggt på information?", Working Paper, Lund: Lunds universitet, sociologiska institutionen.

Parikka Altenstedt, Johanna (2000) "Håll koll på Internet-surfandet!", artikel publicerad i Piteå Tidningen, och på Luleå tekniska universitets hemsida, 00-05-16, Elektronisk dokument på:
<http://www.luth.se/new/press/press2000/000516.htm>

Parikka Altenstedt (2001) "Vem bär ansvaret när aktören är ett nätverk?" i tidskriften Ny Tid, nummer 34. Elektronisk dokument på:
<http://www.kaapeli.fi/~nytid/va01/natverk.html>

Parikka Altenstedt (2002) Politiska sekter, En utredningsrapport för Häbo kommun, Bildningsnämnden, Häboskolan.

Pinto, Jeffrey K (1996) *Power and Politics in project management*, Pennsylvania: Project Management Institute.

Porter, David, red. (1996) *Internet culture*, London: Routledge

Poster, Mark och Poster, Jamie: (1978) *Critical Theory of the Family*. New York: Seabury Press, A Continuum Book; London: Pluto Press, (vilken ort och förlag är det egentligen)

Prokop, Ulrike (1976/1981) *Kvinnors livssammanhang, begränsande strategier och omätliga önsksningar*, Stockholm: Raben & Sjögren.

Riera, Michael (2003) *Staying Connected to Your Teenager: How to Keep Them Talking to You and How to Hear What They're Really Saying*,

Oxford: Perseus Publishing.

Rikkinen H. & Robertson M (1998) "Kulttuuriympäristö mielikuvien muokkaajana", i Nuorisotutkimus, nummer 1, s. 3-4. Helsinki (Finlands Ungdomsforskning)

Rosenberg, Tiina (2002) *Queerfeministisk agenda*, Stockholm: Atlas.

Rosengren Karl Erik, red. (1994) *Culture, socialization and lifestyles*, London: Routledge.

Rönnerberg, Margareta (1996) *TV-tittande som dialog. På väg mot en symbolisk-interaktionistisk TV-teori*, Edsbruk: Akademitryck.

Rönnerberg, Margareta (1998) *Moralbilder - om medieetik, våld och debatt*, Uppsala: Filmförlaget.

Salengro, Bernard (2001:17) "Jag är stolt över att ha larmat om trakasserierna. Bernard Salengro har undersökt franska tjänstemäns arbetsmiljö" artikel i tidningen Ny Teknik, 25, april 2001

Sandström, Stefan (2000) *Ungdomsvåld. Orsaker och åtgärder*, Malmö: Liber.

Sassi, Sinikka (2000:3) *Verkeko kansalaisyhteiskunnan käytössä. Tutkimus internetistä ja uusista politiikan muodoista*. Helsinki: Viestinnän laitos, Helsingin yliopisto: Viestinnän julkaisuja.

Salonen, Tapio (1997) *Social exkludering i 90-talets Sverige, i Att få bli vuxen - om ungdomars etablering på olika marknader*. Stockholm: Barn- och ungdomsdelegationen.

Shusterman, Richard i Sassi, (2000; 163). Shusterman (1997; 146) *Taide, elämä ja estetiikka: Pragmatistinen filosofia ja estetiikka* Helsinki: Gaudeamus, (1997). Original: *Pragmatist Aesthetics: Living Beauty, Rethinking Art*, Oxford: Blackwell, 1992

Skolverket (1996) *Datorsatsning. Och sedan...* Rapport 96:214.

Skolverket (1996) *Internet i skolan*, Rapport 96:227.

Slevin, James (2000) *The Internet and Society*, Oxford: Polity Press, Blackwell Publishers. Smith, Marc A. & Kollock, Peter (2000) *Communities in Cyberspace*, London: Routledge.

Spray, (www.spray.se), internetföretaget Spray (24 april 2000)

Stenbacka, Caroline (1998) *Brand visibility, en referensram för marknadskommunikation med ett relationsmarknadsföringsperspektiv*. Avhandling, Vasa: Svenska Handelshögskolan.

Stenbacka, Caroline (1997) *Relationship Technology*, konceptpresentation på Luleå tekniska universitet, Centrum för Distansbärande medier, CDM, Piteå, 13, augusti 2001

Suoranta, Juha (1988) "Kriittinen mediapedagogiikka ja mediakasvatus". i *Tiedostotutkimus*, 21, 1998:1, 37-38

Thompson, John B (1995/2001) *Medier och modernitet*, Göteborg: Daidalos.

Thurén, Torsten (1997) *Källkritik*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Tidningen Anna, Helsinki: Sanoma Oyj, (2003) nummer 51

Tidningen *Invandrartidningen; Väckoviesti*, (1996) Artikel av Johanna Parikka Altenstedt, red Juhamatti Pelkonen.

Turkle, Sherry (1995) *Life on the screen. The Identity in the age of Internet*, London: Weidenfeld & Nicolson.

Vehviläinen, Marja (1997) *Gender, Expertise and Information Technology*, Tampere: Tampereen yliopisto, eller se artikel "Gendered humans meet Gendered Machines" i *Högtrycket*, Luleå tekniska universitet, 28.12. 2003.

Warhal, Andy: The Andy Warhol Diaries: <http://www.warhol.dk/> (18, september 2003)

Weber, Max (1924/1983) *Ekonomi och samhälle. Förståendesociologins grunder*. Sociologiska begrepp och definitioner 1, Utgivningsort: Argos. (Original på tyska: Gesammelte Aufsätze zur Sozial- och Wirtschaftsgeschichte. utg. Marianne Weber, 1924)

Wibeck, Victoria (2000) *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

www.paihdelinkki.fi, elektronisk adress till Finlands beroendeforskningsnätverk och dess interaktiv hjälpsida

www.tukiasema.net elektronisk adress till Finlands psykiatriska vårdnätverk och dess interaktiv hjälpsida

Appendix 1.

a) Frågeformulär

Frågeformulären skickades till gymnasieskolans årskurs 1 –elever i slutet av vårterminen år 2000 i Piteå och Kungsängen. Deras föräldrar fick ett nästan likadant frågeformulär, som är inte bifogat här, med några tillägsfrågor beträffande hur de såg på sitt ansvar och sin auktoritet angående ungdomarnas datavanor, samt angående familjens medieanvändning i allmänhet. Enkäten distribuerades via skolor och lärare.

00-04-21

HEJ ALLA GYMNASIEETTOR!

Jag är en forskare i mediepedagogik vid Luleå tekniska universitet, Piteå Musikhögskola. Jag är väldigt intresserad av någonting som vi vuxna ofta kallar för IT-revolution och nya medier. Visserligen för er ungdomar är det ju inga *nya* medier, för dessa - internet, mobiltelefon, personsökare etc. – har ju funnits i stort så länge ni minns. Men när det gäller massmedier så är dessa nya såtillvida att idag kan kommunikationen gå åt alla håll, medan när jag var ung fick vi i princip bara vara mottagare.

Jag är särskilt intresserad av användningen av dessa nya medier i hemmen och försöker utveckla metoder för att forska kring detta. Därför har jag gjort ett frågeformulär som jag hoppas blir början på ett större arbete. Jag önskar nu att du tar dig lite tid för att svara på dessa frågor, samt att du ger de andra frågorna till dina föräldrar/vårdnadshavare/de vuxna som finns i ditt hem. Sedan hoppas jag att ni postar båda svaren i kuvertet som också är bifogat med. Inget frimärke behövs och adressen finns redan på.

Innan vi börjar så skall jag snabbt förklara ett par saker. För det första undrar ni säkert varför man inte gör en sådan här undersökning via nätet när man nu undersöker internet. Det beror helt och hållet på att då skulle inte alla ha samma chans att svara, för alla har inte internet hemma. Den andra saken jag vill påpeka på är att det är den vuxna personen som ni bor hos eller med som jag syftar till när jag skriver *den/de vuxna därhemma* i mina frågor. Alla bor ju inte med sina föräldrar.

Allt du svarar kommer att behandlas med anonymitet och ingen får veta vad just du har skrivit. När du svarar, sätt ett kryss i det svarsalternativet som passar bäst, även om det inte skulle vara 100 % rätt. När du får kryssa flera alternativ, då står det i frågan. Ett stort tack på förhand,

MVH,

Johanna Parikka Altenstedt

lärare och doktorand vid Mediepedagogiska enheten, Piteå Musikhögskola

A. Först skulle jag vilja ställa några frågor om dig själv:

1. Är du en
 flicka
 pojke
2. Hur gammal är du? ___ År

3. Vilket program går du på gymnasiet?
BF EN HP MP SNNV TP
BP ES HR NV SV IP
EC FP IP OP NV

på gymnasieskolan i Upplands-Bro () Strömbacka ()

4. Vad hade du i snitt på ditt slutbetyg från grundskolan?

—

5. Har du ett annat modersmål än svenska?

- ja
 nej

Om "ja" vilket/vilka? _____

6. Bor du i

- stadscentrum
 förort
 på landet

7. a) Sportar du aktivt och regelbundet?

- ja
 nej

7. b) Har du något gemensamt intresse med någon av dina föräldrar / de vuxna därhemma? ja nej

8. Vilken typ av musik lyssnar du mest på?

- hård rock
 disco
 hiphop
 tekno
 rock
 jazz
 black metal
 reagge
 pop
 klassiskt
 dansmusik
 annat

9. Har du ett eget rum hemma?

- ja
 nej

10. Vilket är ditt favoritprogram på TV? _____

B. Nu ska jag ställa några frågor om dina datavanor:

11. Hur gammal var du när du lärde dig att använda en dator? _____ år

12. a) Har ni en dator hemma?

- ja
 nej

12. b) Har ni en internetkoppling hemma?

- ja
 nej

13. Om ni inte har internet hemma, kommer ni att skaffa en uppkoppling i år?

- ja
 nej
 vet ej

Om (nej) varför? _____

14. Om ni inte dator hemma, var brukar/kan du i så fall använda en utanför skoltiden?

- på skolan
 på ett internetcafe
 på biblioteket
 hos vänner
 på föräldrarnas jobb
 annat ställe: _____
 jag använder inte datorn utanför skoltiden

12. Hur mycket använder du datorn per dag i genomsnitt utanför lektionstiden?

- 0-15 minuter
- 15-60 minuter
- 60-90 minuter
- 90-180 minuter
- över 180 minuter

13. Hur mycket är du uppkopplad per dag i genomsnitt utanför lektionstiden?

- 0-15 minuter
- 15-60 minuter
- 60-90 minuter
- 90-180 minuter
- över 180 minuter

14. Försök att uppskatta hur mycket tid olika aktiviteter på nätet tar. Använd siffror 1-7 och ange med ettan den aktivitet du gör oftast/mest och med sjuan det du gör minst. Lämna alternativet tomt om du gör det aldrig.

- kommunicerar med internetbekanta och/eller okända
- kommunicerar med kompisar som jag känner utanför nätet
- spelar spel
- hämtar information
- läser tidskrifter
- skapar bilder / diagram / illustrationer
- programmerar
- gör hemsidor
- surfar planlöst
- skriver texter
- gör musik / ljud

17. Har du någon gång träffat någon på datorn och sedan genomfört ett möte i verkligheten?

- ja, fler än en gång
- ja, en gång
- nej, men jag ska/funderar på det
- nej, skulle aldrig göra det

18. Hur mycket tid använder du dagligen på dataspel eller TV-spel (som tex Nintendo/PlayStation)

- 0
- 1-15 minuter
- 15-60 minuter
- 60-90 minuter
- 90-180 minuter
- över 180 minuter

19. Kryssa för de aktiviteter du har själv genomfört någon gång:

- laddat hem program
- öppnat egna e-postadresser
- använt anonyma servrar
- krypterat meddelanden
- skannat bilder
- skapat webbsidor med färdiga program
- skapat webbsidor med html
- kopplat in skrivare / skanner / ljudkort etc.
- gjort musik på dator

20. Hur ofta läser du en datortidning eller internettidning såsom Wired, Ny Teknik, McWorld osv.

- aldrig
- sporadiskt

- varje vecka
- varje dag

21. Vilken är din/er öppningssida just nu därhemma? _____

22. Vilken är din favorithemsida på nätet just nu? _____

Varför? _____

25. Nämn en sida som du tycker är värdelös på nätet? _____

Varför? _____

C. Nu är det dags att ställa frågor angående hur samspelet med de vuxna därhemma fungerar när det gäller internet. Du som inte har en uppkoppling hemma kan också svara på frågorna. Det räcker att ni i familjen har talat om internet.

26. Hur väl skulle du tro att din mamma/den vuxna kvinnan som bor hos er kan använda internet?

- inte alls
- sämre än jag
- lika bra som jag
- bättre än jag

27. Hur väl skulle du tro att din pappa / den vuxna mannen som bor hos er kan använda internet?

- inte alls
- sämre än jag
- lika bra som jag
- bättre än jag

28. Kan du räkna upp klara regler som ni har satt upp hemma kring datoranvändningen och internet?

- ja , över tre
- ja, ett par
- ja, en: _____
- nej, vi har inga

29. Har er familj regler angående någon eller några av följande aspekter på internet/datorer?

(Du kan kryssa fler än ett)

- hur länge man får vara på nätet
- vilka tider man får vara på nätet
- schemalagda datorpass för att alla i familjen skall få chansen
- vilka webbsidor man får besöka
- vilka chatgrupper man får vara med
- vilka newsgrupper man får vara med
- vilka spel som får laddas hem / spelas
- vilka tekniska manövrer man får göra själv p datorn (byta bakgrund, rensa filer etc.)
- vilka regler som gäller att ladda hem filer
- annat: _____

30. Finns det något sätt för de vuxna att kontrollera eller styra din dator/internetanvändning?

- ja, genom ekonomiska påföljder
- ja, genom tekniska spärrar
- ja, genom utgångsförbud
- ja, genom andra straff och påföljder
- ja, genom att tala förnuftigt med mig
- nej, vi har inte det

31. Bråkar du med de/den vuxna om datorn/internet?

- ja, för att telefonlinjen är blockerad
- ja, för att teleräkningar blir för höga
- ja, om beställningarna från on-linehandeln
- ja, om vilka man får ha on-line kontakt med
- ja, om vad man får ladda hem från nätet
- ja, om vems tur det är att vara vid datorn
- ja, om vad jag får berätta om oss / mig själv på nätet
- ja, om annat: _____
- nej

32. Hur mycket anser du att du har att säga om dataärenden hemma?

- jag är experten
- jag blir behandlad som likvärdig med de vuxna
- mitt ord väger ganska lite
- ingenting alls

33. Brukar du diskutera med de/den vuxna därhemma om internet och datorer?

- ja
- nej

34. Om ja, vad brukar ni diskutera?

- lagar och regler
- kopiering av bilder och filer
- innehållet på nätet
- nya tekniska innovationer och nya saker man kan göra på nätet
- IT-samhället i stort som t ex bredbandsfrågan
- annat: _____

35. Brukar du tipsa de/den vuxna därhemma om bra hemsidor eller tjänster på nätet?

- ja
- nej

36. Brukar du få tips av de/den vuxna därhemma om bra hemsidor eller tjänster på nätet?

- ja
- nej

37. a) När fick du senast e-post av en av de/den vuxna därhemma?

- idag
- igår
- denna vecka
- en månad sedan
- har aldrig fått

38. Brukar du ha kontakt med någon familjemedlem som bor/arbetar långt ifrån dig via internet?

- ja
- nej

39. Om ja, hur?

- e-post
- e-vykort
- chatt
- ICQ
- e-postlistor
- skicka filer / kort
- annat: _____

40. Hur ofta sitter du framför en dator tillsammans med en av de vuxna i din familj?

- aldrig
- ett par gånger i månaden

- har hänt 1-3 gånger
 kanske en gång i månaden
- varje vecka
 i princip dagligen

D. Nästa avdelning handlar om etik i samband med internet. Vissa frågor handlar om vilken allmänkunskap som du har om detta, andra handlar om hur ni hanterar dessa frågor hemma. Du behöver inte bli orolig om du inte kan svara på alla frågor.

41. Vilka av följande aktiviteter i samband med internet får man *lagligt* göra i Sverige utan några som helst tillstånd?

- kopiera foton från internet till sin sida
 länka till mp3 filer
 kopiera mp3 filer
 ta en artikel och använda den på sin sida
 länka till vilken sida man vill (vanliga hyperlänkar)
 hacka sig in i en webbsida utan att ändra på någonting
 göra ett skämt och hacka sig in på någons sida och ändra på t ex logotypen eller rubriken
 kryptera dina meddelanden med t ex PGP
 ordna lotterier via din webbsida
 lägga ut bilder som du tagit eller gjort själv
 lägga ut bilder som andra tagit men som du har ändrat i t ex Photoshop
 låna en dikt ifrån en bok och lägga ut det på nätet

42. När du inte vet vad du får göra på nätet, frågar du någon?

- ja, mina föräldrar / de vuxna hemma
 ja, mina kompisar
 ja, lärare i skolan
- nej, jag söker information själv från nätet
 nej, jag läser böcker och skrifter
 nej, jag kör på utan att bry mig

43. Det finns en del företeelser på internet som ibland väcker negativa känslor hos användarna. Har du någon gång blivit illa berörd av någon av dessa företeelser i samband med att du har surfat?

- ja, jag har hamnat i en okontrollerad chat/ICQ situation
 ja, jag har hamnat i en hotande chat/ICQ situation och blivit rädd
 ja, jag har ångrat mig för att ha angett för mycket personlig information via nätet
 ja, jag har blivit trakasserad/mobbad
 ja, jag har "haft" cybersex som fått mig illa till mods
 ja, jag har surfat in på sexsidor som fått mig illa till mods
 ja, jag har deltagit i vadslagningar eller spel om pengar via internet
 ja, jag har läst propagandasidor som fått mig förvirrad, rädd eller ledsen
 ja, jag har mottagit kedjebrev som fått mig illa till mods
 ja, jag har surfat in på hypnotiska/ockultiska sidor som gjort mig rädd
 ja, jag har känt att jag inte kan sluta surfa fast jag vill
 ja, annat: _____
 nej, aldrig

44. Hur ofta känner har du känt dig illa till mods på grund av företeelserna i förra fråga ?

- aldrig
 1-2 ggr hittills
 varje månad
 varje vecka
 nästan varje dag

45. Hur ofta talar du med den / de vuxna därhemma om dessa känslor du får p g a internet?

- aldrig
 1-2 ggr hittills
 varje månad
 varje vecka
 nästan varje dag

46. Tror du att den / de vuxna därhemma vet om hur du känner om detta?

- ja
- nej
- vet ej

47. Har du någon vuxen utöver föräldrarna hemma att tala om det du ser och upplever på internet?

- ja, en kompis
- ja, en lärare
- ja, en släkting / syskon
- nej
- ja, en granne
- ja, en terapeut
- ja, bekanta
- ja, annan: _____

E. Tack för ditt tålamod så länge. Några sista frågor bara och sedan är det klart. Den här avdelningen handlar om ungdomarna och nätet.

48. Har du träffat en ny god kompis / vän via internet?

- ja
- nej

49. Har du lättare att träffa nya människor via nätet än *in-real-life*?

- ja
- nej
- lika lätt

50. Har du ensam eller med kompisar någon gång hackat er in på en främmande hemsida?

- ja
- nej

51. Om du har blivit mobbad eller trakasserad via nätet, vad har det handlat om?

- rasistiska motiv
- diskriminering av min religion
- diskriminering av mitt utseende
- förlöjligande av mina svagheter (stamning etc.)
- attack på mina politiska åsikter
- annat: _____
- jag har aldrig blivit mobbad/trakasserad

52. Har du någon gång trakasserat/mobbat eller hotat med våld någon via nätet?

- ja
- nej

53. Om ja, varför gjorde du det mot den personen (objektet)?

- för skojens skull
- för att objektet har förolämpat mig
- för att objektet mobbas av alla
- för kärlekstrassel
- för hämnd
- för att jag vågar inte bemöta objektet annars
- annat: _____

54. Har du religiösa eller etiska normer när det gäller internet?

- ja
- nej

55. Vad är det bästa med internet?

56. Hur tycker du de vuxna skall förhålla sig till din internetanvändning?

TACK!

Ha en riktigt bra sommar och surfa säkert!

Johanna Parikka Altenstedt

b) Tabeller

Vad som är det bästa med internet?

Flickor:

<u>Fakta 46</u>	<u>Kommunikation 58</u>	<u>Övrigt 16</u>
Information 43	SMS 1	snabbhet 4
Surfa 2		
Läsa tidskrifter 1	träffa/kommunicera 22	enkelhet 1
	- inte tänka på utseende	kul 1
	- träffa kändisar	vet ej 4
	- kontakt med omvärlden	”så mycket” 5
	- e-post 20	sökfunktioner 1
	- chat /IRC/ICQ 15	

Pojkar:

<u>Övrigt 48</u>	<u>Information 31</u>	<u>Kommunikation 23</u>
Stor och oändlig 14		
Faktakälla 1		
Informationsforum 30	Kontakt 23	
Vet ej 11		
Annat 23		
(spel, musik, teknik, lätt, kul, tillgänglig)		

Totalt ungdomar: ”Övrigt” 48, ”Information” 31, ”Kommunikation” 23

Informationskategorin blir störst, varefter kommunikationskategorin näst störst. Men ”annat” och ”vet ej” är relativt stora också, likaså beskrivningar om hur stor, oändlig, etc. nätet är. Tillsammans blir dessa ”övrigt” den största kategorin. För flickor är kommunikation viktigt och de berättar bl. a. hur de har chattat med någon kändis, t. ex. kända trummisar från världsband, medan pojkar tenderar att tycka att informationen är viktigare, och redan här kan man se ”lek”, ”kul” och ”spel” som viktiga svar. Nu måste man hålla i minnet att frågorna ställdes innan den interaktiva spelexplosionen på nätet hade skett, och idag skulle pojkar säkert referera till nätets spelmöjligheter, som t. ex. ”Counter Strike”, eller TV4: s spelsida med ”Robot”, och andra spel, där man kopplar upp sig och spelar mot andra uppkopplade spelare runt om i landet eller i världen.

Har du träffat en ny god kompis/vän via nätet?

	Pojkar	Flickor
Ja	43	45
Nej	52	50

Har du lättare att träffa nya människor via nätet än in-real-life?

	Pojkar	Flickor
Ja	25	12
Nej	39	48
Lika lätt	31	35

Den här frågan tyder på att även om flickor och pojkar träffar nya vänner on-line så är det just pojkar som drar större nytta av internets identitetsdöljande möjligheter. I alla fall är det dubbelt så många pojkar som flickor som anger att de har lättare att träffa nya människor via nätet än i verkligheten. Om detta beror på att pojkar har lättare att formulera ord (eller att de överhuvudtaget gör det) i textform än i fysiska kontaktsituationer, eller någonting annat blir ett tema att titta vidare på. Det är en intressant tanke att nätets utformning förstärker pojkarnas intresse för internet även socialt. Kan det tänkas att detta bidrar till att pojkar är mer aktiva och hänförda av nätet än flickor?

Appendix 2. Hemsidor